

SUPRA NATURAM

Ἀποῦσα, ἀργοῦσα, ἢ ληθαργοῦσα, ὥς ξέρω,
δὲν εἶτανε ἡ ψυχὴ· μὰ ἀνατριχιάζω,
ποιὰν εἶδα ὄντας σιὸ νοῦ μου ἀκόμα βάζω.
Κι' ἂν οὐκ κριτήριον τοῦ εἶναι μου τὴ φέρω,

μὲ τρώγει ὁ ἀργοσωμός, κιὼς ὑποφέρω,
τῆς Ἐπιστήμης τᾶλντα παιδιάζω
κιὼς τὰ ὑπερούσια γὰ μὲ ὑψώσει κράζω
τοῦ θείου Ὁράματος πὺν τὴν προσφέρω.

Στὴν ἐρημιὰ μου, μιὰ δακρυρροοῦσα
κιὼραία μὲ σφούγγισε ἀπ' τὰ μάτια τᾶδεια
τὰ δάκρυα, σιτῆς λησμονιᾶς τὰ βράδια.

Κιὼς Κάποιον μ' εἰδείξε οὐρανοθωροῦσα,
—Φιλάω, μου λέει γλυκά, ἓνα ὑπέργειο θρῆνο·
Εἰμαι ἡ Πανάχραντη τὸ φῶς πὺν δίνω.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Τὸ κάθε πὸν ἀναπνέει καὶ ζῇ στὴ Φύση,
 τρελὸ πουλὶ ἢ λουλούδι ριζωμένο,
 ἄντρας γενναῖος ἢ ζῶο ταπεινωμένο,
 θανάσιμο ἔχουν πόλεμο ὅλα στήσαι
 στὴ λήθη ἐνάντια. Καὶ πρωτοῦ ν' ἀρχίσαι
 νὰ ρέβει ἀπὸ τὸ χρόνο δαμασμένο
 τὸ σῶμα, ἀπὸ τὸν ἥλιο πυρωμένο
 ξυπνάει καὶ ὀρμάει μ' ἓνα σπασμὸ ν' ἀφήσει
 —Ἐρωτα θᾶμα— μιὰ πιστὴ του εἰκόνα.
 Ἔτσι μισώντας τη τὴ λησμοσύνη
 καὶ ὁ ποιητής, σὲ μεθυμένο ἀγῶνα,
 βωμὸ παντοτινὸ στὴ Μνήμη ἀφήνει
 —μιᾶς ὥρας καλῆς γέννημα, ἀγγελούδι,
 ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς του— ἓνα τραγούδι!

Χίος, 1921.

ΜΙΑΤΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ

ΑΠ' ΤΟΝ «ΔΙΑΥΛΟ»

ΣΤΟ ΛΙΓΕΡΙ

Φύσησε, ἀγέρι, ἀνάλαφρα καὶ πέρασε ἀπ' τὰ φύλλα
 μὲ τὴν πνοή σου χαῖδεψε τὰ ρόδα καὶ τὰ γιούλια
 κα' ἄς σοῦ σβυστῇ ἡ τρισάπαλη καὶ μυρωμένη ἀπάνω
 στὸ τελευταῖο τριαντάφυλλο—στὸ τελευταῖο φύλλο
 γιατί μακρότερόν ἀπ' αὐτὰ εἶναι μιὰ βουνοράχη
 πὸν ἀπόκοτες κα' ἀγκαθερὸς πέτρες ἔχει σὰ λόγχεις
 ὅπου ἄσπλαχνα μερονυχτὶς κεντῶνε τὸν αἰθέρα.
 Μὴν πᾶς ἐκεῖ, ἀγεράκι μου, γιατί θά σέ ξεσκίσουν
 τὰ φαρμακεραγκάθια τῆς καὶ τ' ἄγρια ξερολίθια.

Κοίμησε τὴ ζωοῦλα σου—τὴ δροσερὴ πνοή σου
 πάνω στῆς νιότης τοὺς ἀνθούς, σιὰ ρόδα τῆς ἀγάπης.

ΔΑΣΟΣ

Βαθύσκοιτο κα' ἀπέραντο, μὲ κρύες κρουσιαλένιες
 πηγές, δάσο, τὰ δέντρα σου ὑψώνονται πανώρια
 κα' ἴσια σὰ τᾶναι ὀλόχυντες, ἀλύγιστες λομπάδες.
 Ὁ ἥλιος ἐδῶ δὲ χύνεται σταλαματιδὲς σταλάζει
 φωτὸς πὸν θέλει ν' ἀσπαστεῖ τὴν παρθενιά σου ἐκείνη!
 Τὴ φεγγαρολουσιτὴ νυχτιὰ νὰ βλέπεις τὴ μαγεία
 ἀναμεσότους ντροπαλὰ νὰ βλέπει τὸ φεγγάρι,
 Τὰ φύλλα τους πῶς παίζουνε σιὸ φῶς του μὲ σκιούλες
 καὶ πῶς τρελλοχορεύουνε σιὸ φύσημα τοῦ ἀγέρα.
 Τὰ μαραμένα πέφτουνε στὴ γῆ λαφρὰ κα' ἀνάρια
 καὶ σιρῶνουν τὸ παχὺ χαλὶ τ' ὠχρὸ τοῦ φθινοπώρου
 πὸν ἀλαφροσώματες, μικρὲς ιερᾶδες τὸ πατοῦνε
 θαρρεῖς, διὰν ὁ ἄνεμος σιγοπερνᾷ χαμήλω.
 Μ' ἀρέσει τὸ στενὸ-σιενὸ νὰ παίρνω μονοπάτι
 —πῶχει κορτίζα τὴν πυκνὴ τὴν πράσινη τὴ χλόη—
 πὸν ξεινύλλεται θαρρεῖς ἐδῶ κα' ἐκεῖ σὰ φεῖδι,
 τὴ νύχτα σὰν ἀργολαλεῖ σιὰ μυστικά σου βᾶθη
 τὸ θοῆνο ὁ γκιῶνης τὸ βραχνό, τὸ μοιρολόγι ὁ κοῦκκος.

ΦΟΙΒΟΣ ΑΝΑΤΟΛΕΑΣ

ΜΥΚΗΝΑΪΚΟ

Πέθανεν ὁ βασιλιάς·
 τὸ βαρὺν πελέκι
 δίπλα του σὰ μνηστής
 καὶ σὰν κράχτης στέκει.

Πέθανεν ὁ βασιλιάς·
 σι' ἀνοιχτό του σιόμα
 τὸ φιλὶ τῆς προδοσιᾶς
 ἀργοπλέει ἀκόμα.

Καὶ τὸ μάτι ὀλανοιχτὸ
δῶθε κεῖ σαλέβει,
σὰν κάτι ν' ἀποζητᾷ,
κάτι νὰ γυρέβει,

καὶ τὸ μάτι ὀλανοιχτὸ
δὲ βολεῖ νὰ κλείσει
σάμπως κάπιο μυσικὸ
γιὰ νὰ μαρινερώσει,

σάμπως νὰ καταραστῇ:
—Κλυταιμνήστρα, ἀλί σου!
στένασμα ὁ ἀνασασμός,
θρηνητὸς τὸ φιλί σου

νὰ σοῦ καίει τὸ ρουμπινί,
τὸ γλυκό σου ἀχεῖλι,
σὰ βοριᾶς στὸν γελασιόν,
γιορτερόν *Απρίλη!

* Ἀθήνα, 1921

ΜΟΝΟ ΓΙΑ ΕΚΕΙΝΗ

Μονάχος πάντα κ' ἔρημος μοῦ γράφηκε νὰ ζήσω
Καὶ μέσ τοῦ κόσμου τῇ βουῇ καὶ μέσα στοὺς δικούς μου,
Καὶ τὴν ἀγάπη ὅσο σφιχτὰ κι ἂν εἶπα ν' ἀγκαλιάσω,
Κι ὅσο κι' ἂν πόθησα, ψυχὴ—κορμί, ἔνα νὰ γινόμουν
Μ' ὅσα μοῦ δόθηκε ὁμορφα πλάσματα ν' ἀπαντήσω,
'Ο ἔρωτας, ἀκατάδεχτος, κι' ἂ γύρισε καὶ μ' εἶδε
Καμιά φορά, θὰ τόκανε γιὰ νὰ μ' ἀνεγέλασει.

Σάμπως νὰ ὀνειρευτεῖ
τοῦ κορμιοῦ μεθύσι:
τοῦ Αἰγαιοῦ ἢ ἀποθυμᾷ
στὴν Ὀλύμπιαν βρύση

πίνει τῆς γλυκιᾶς χαρᾶς
γιὰ νὰ ξεδιψάσει —
—θεῖα νύχτα τῶν κορμιῶν,
τῶν κορμιῶν γιορτάσι.

Σάμπως γιὰ νὰ ὀρκιστεῖ
στὰ στοιχιά τοῦ ἀνέμου.
Σάμπως γιὰ νὰ εὐκηθεῖ:
—Γυιέ μου κι' ἀκριβέ μου,

στεῖλε μου γιὰ συνοδιά
τοὺς φονιάδες κάτου,
σι' ἄγριο καὶ σκοτεινὸ
λιβάδι τοῦ θανάτου!

ΓΙΑΝΝΗΣ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Καὶ πιά τὸ πῆρ' ἀπόφαση καὶ δὲ μιλῶ γι' ἀγάπη,
Μήτε ζητῶ ἀπ' τὴν ὁμορφιὰ πιά νὰ μὲ καταλάβει
'Αντίκρου της νὰ κάθουμαι μονάχα καὶ μοῦ φτάνει,
Σὰ γλυκομέθυστο πιστό νὰ πίνω τὴ φωνή της
Τὰ μάτια μου σιὰ μάτια της, ποὺ ἂν μὲ κνιάζουν λιώνω.
Κ' εἶνε ἡ μεγάλη μου ἡ χαρὰ ποὺ νιώθω αὐτὴ τὴν ὥρα
Νὰ λέει πὼς ζῶ ἡ κορδοῦλα μου γιὰ ἓνα ζευγάρι μάτια.

Ο ΑΝΤΩΝΗΣ Ο ΠΡΩΤΟΠΑΤΗΣ

ΜΑΚΑΒΡΕΙΟ ΤΑΞΙΔΙ

I

Χλωμὴ ὁμορφιά—τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς,
Λαμπρὰ χοντρά κρουστάλλινα κορμιάκια
Τὰ κόματα ἀναδείχνει ἐμπρὸς σιὰ μάτια,
Χλωμὴ ὁμορφιά—τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς.

II

'Απαντωτά, σιὴ ραθυμία γυρτό,
Στῆς θάλασσας τὸ λίκνισμα γλυστρᾷ
Τὸ πιῶμα μου, κι' ἡ ἀνία τὸ τραβάει
Καθὼς τὸν κλέφτη ἓνα σκυλλὶ πιστό.

III

Σὲ βράχο ἀγνάντια μυτερό πολὺ,
Μονάχη κλαίει σιὰ πένθιμα ντυμένη
Καὶ χήρα πειὰ, ἡ ψυχὴ μου—τὴν καυμένη
Κι' ὁ βράχος εἶναι μυτερό πολὺ.

IV

Καὶ συλλογιέται : αὖριο τὸ πρωὶ
 Σὲ κάποια ξέρα ἐνάντια θᾶχῳ ἀράξει,
 Καὶ χάνει ὅσα καλὰ τῆς εἶχα τάξει.
 (Τὶ συλλογιέσαι τὶ θὰ γένει τὸ πρωὶ ; . . .)

V

Καὶ πῶς θὲ νᾶρθει σοβαρὰ κι' ἀργά,
 Στὰ στήθια μου πὺν ἡ θάλασσα ξεπλένει,
 Σκουλήκι ἀβρό, στερνὴ μου ἐρωμένη,
 Ἔτσι κρυφὰ καὶ σοβαρὰ κι' ἀργά.

VI

(Καὶ τὶ μὲ τοῦτο ; θᾶναι πειὸ σωσιὸ
 Ἀπ' τὰ σκουλήκια τῆς ζωῆς πὺν μὲ τρυγοῦσαν,
 Τὰ ὠραῖα θηρία, γυναικες κι' ἄντρες πὺν ἐπειγοῦσαν.
 Καὶ θᾶναι τόσο δά μικροῦλι αὐτό).

VII

Ὅραμα ἀπέραντο ἐμπροστιά μου νά !
 Γειά σου ψυχὴ μου, γειά σου κακομοῖρα,
 Θὰ κλαῖς, ὥς πον ἄλλο βρεῖς κορμί, σὰ χήρα —
 Ὅραμα ἀπέραντο ἄνεργο περνᾷ.

VIII

Χλωμὴ ὠμοςφιά — τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς,
 Λαμπρὰ χοντρά χρουσιτάλλινα κομμάτια
 Τὰ κύματα ἀναδείχνει ἐμπρὸς στὰ μάτια,
 Χλωμὴ ὠμοςφιά — τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Même la mort me trahit —

Στὴ, μεγαλόπρεπα σκληρὴ, βυσσινιά δύση,
 Τὸ μοιρολόι μιᾶς συνοδείας νεκρικῆς
 Ἐόπνησε ἀδιάντροπα τὴ σκέψη μου ἀπ' τὴν κρίση
 Μιᾶς ἀγωνίας τρομερὰ ληθαργικῆς.

Κι' ἀπ' τὸ εὐρύτατο μηδὲν τοῦ ἑαυτοῦ μου,
 Σὰν ἀπὸ ἀπόκρυφο κελλὶ τῶν Ἰησουνῶν,
 Ὀλόρῳθᾳ ἐτέντωσα τὸ μπῶι τοῦ λογιμοῦ μου,
 Κι' εἶδα ἕνα φέρετρο καὶ σμῆνος συνοδῶν.

Ἀπαρηγόρητα ἔρηνοῦσαν οἱ φίλοι
 Πὺν σαστισμένοι ἀκολουθοῦσαν τὴν πομπή —
 Στὸ πρόσσωπό τους ἡ ἀπόγνωση, ἀπ' σμίλη
 Μιᾶς δυνατῆς ὀδύνης εἶχε χαραχτεῖ.

Κι' ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι, τοῦ Βίου οἱ ἀπελπισμένοι,
 Κι' ἡ μόνη ἐλπίδα τους ὁ Φίλος ὁ νεκρός,
 Κι' ἦσαν οἱ ἀκόλουθοι, τοῦ Βίου οἱ ἀπελπισμένοι,
 Κι' ἦσαν Ὁ Θάνατος ὁ Φίλος ὁ νεκρός.

Μέτσοπο, Μάρς 1921.

ΔΙΤΕΛΟΣ ΔΟΣΑΣ

ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Βουβὸ τὸ παρακάλεμα πὺν κάνω
 στὴν ἐκκλησιὰ Σου μέσα, Παναγιά μου,
 ἢ σύχιση κρατεῖ τὰ λογικά μου
 καὶ σ' αἰσθημάτων τρικυμιὰ τὰ χάνω.

Τρέμοντας, ταπεινά μπρός Σου δὲ βάνω
στὶς πέτρες τὶς ψυχρὲς τὰ γόνατά μου,
κι οὔτε, ὥς μοῦ πρέπει, σκύβοντας ὥς χάμου
εὐχαριστήρια προσευχὴ δὲ βγάνω.

ὦ / δὲς τὸ λογισμό μου, καὶ λυπήσου
τ' ἁμαρτωλὸ κι ἀνέκαγο παιδί Σου,
ποῦ δὲ σοῦ λέει τὸν πόθο του ποῖος εἶναι !

Μὰ Σὺ ποῦ ἡ Χάρη Σου ὅλα μας τὰ βλέπει,
τῆς προστασίας Σου δίνε του τὴ σκέπη,
παρηγορήτρα ἀφέντισσά του γίνε !

ΣΟΝΝΕΤΟ ΣΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ

Τῶν βραδυνῶν ἀποθυμιῶν τὶς πλάνες
ἀπ' τὸν φρεσκαρισμένο μέσα ἀγέρα
πάλι στὸ νοῦ μας σιάζαν ἀπὸ πέρα
λάλων ἀχῶν ἀπόμακρες καμπάνες.

Κι' ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τὶς φωτομάνες
περεχυντὴ γαλήνεμα ἢ ἐσπέρα
τοὺς φλογεροὺς τοῦ λιγωμένου αἰθέρα
χαιρετιστήριους δέχεται παιᾶνες.

Μιὰ συμφωνία χρωμάτων λέω ὑφαίνει
στὸ ὄνσμιχὸ ἀργαλειὸ γιὰ σάβανό της
κάποια ὁμορφιὰ ποῦ μέσα μου πεθαίνει.

ὦ, νᾶταν πρὶν νὰ δῶ τὸ θάνατό της
σ' ἀδελφικὴ συμπόνεση νὰ σκύψει
ἀπάνωθ' ἐμὲ ἢ νύχια νὰ μὲ κρύψει !

ΜΟΣΧΟΣ ΧΑΪΔΑΣ

ΣΤΡΟΦΗ

Ἀπόψε οἱ αἰολικὲς πνοὲς τὶ κρῦες ποῦνε,
καθὼς χυμᾶνε βοερά στὰ δάσα τὰ γυμνά,
Σένα θερμὸ ἀναφυλητὸ βουβὸ τὰ φύλλα σποῦνε,
Λάμνοντας πρὸς τὴ γῆ λυπητερά.

Τὶ παγερὸ στὸ κίτρινο τὸ δάσο ἔκει λιβάδι
Τῶν ἀσφοδέλων ποῦ ξερά σπᾶν τάλαφρά κορμιά,
Μὲς στὴν καρδιά μου αἰσιάνουνται σὰ νεκρικὸ ἓνα χάδι
Τρομαχτικὰ νὰ μοῦ ξυπνᾷ τὴν ἔρημ ἀπελπισιά.

Ἀθήνα.

ΑΛΕΚΟΣ ΔΡΑΚΟΣ

PHILEAS LEBESQUE

ΣΤΟ ΣΤΑΘΜΟ

Σὲ πόρφυρη φλογιάζει ὁ οὐρανὸς ἀντιφεγγιὰ
κάτω ἀπ' τὸν αὐγουστιάτικο αἱματένιον οὐρανό·
μακρυνά, καθὼς πυρά, σιτὴ δύση κάπνιζε ἢ
μεγάλῃ πόλῃ μὲ χρυσὰ καμπαναριὰ ...
κι' ἀλαργινὰ κουφὰ βοητὰ
φειδοσέρπουν σιτὴ γίς,
στὸ διάβα κάθε τραῖνον ὅλο στρατιῶτες φορτωμένου.
Ἵμόνος μέσ' σιτοὺς στρατοκόπους ροβολοῦσα.
Ἄ! πῶς ἔτσι ἀνακάλεσα τὴ γυναῖκα αὐτὴ

μέ μάτια φλογερὰ μολυβοπόσωπη,
ἀκίνητα σιεκάμενη
ὅπου ξέβγαλναν τοὺς λαβωμένους;
τὸ νέο καὶ ὀκνηρὸ τῆς μέτωπο
πὺν λίγο πρὶν ἴσως νὰ στόλισε
τῆς ἀρραβῶνας χάσμα
λὲς καὶ τὸ βαρειοδέρνει
χήρας καὶ μοῦ προμήνυμα.

Κε' ὅλο καὶ βλέπω σιὰ σκυφιὰ ματόκλαδα
δάκρυα νὰ μαργαριταριάζουν ...

Παρίσι 11. στ'. 1921.

Μετάφραση Μ. ΒΑΛΣΑ

Ἀπ' τὲς ΕΛΑΧΙΣΤΕΣ ΜΕΡΕΣ

X

Ἀπόφα ξαίρω πὺς σιτὴ θύρα
ἀμίλητος ὁ σύντροφος θὲ νὰ χτυπήσῃ,
κι ἀμίλητα θὲ νὰ καθήσῃ δίπλα μου,
γιὰ νὰ νοιώσουμε γόνιμη
τὴ βεβαιότητα τῆς ἀγρύπνιας μας.

Ἀπόφα δὲ θὰ ψιθυρίσουμε
τὰ κάποια λόγια—εἶναι τόσο φτωχὰ
γιὰ τὰ ὅσα μέσα μας ἀποθαίνουνε,
γιὰ τοὺς κόσμους πὺν τοὺς εἶδαμε,
καὶ πὺν τώρα ἀποθαίνουνε, δίχως ἐμᾶς!

Ἀπόφα θὰ σκιαχτοῦμε
καὶ γιὰ τὴ γνώριμη μας φτώχεια,
καὶ θὰ σκύνουμε, ὅπως ποτὲ πιά...

Τὴ σιγαλιά μας,
οὔτ' αὐτήνα θὰ τηνὲ πονέσουμε,
παρὰ θὰ μείνουμε,
προσμένοντας γόνιμη
τὴ βεβαιότητα τῆς ἀγρύπνιας μας.

Ἔτσι θὰ ξημερώσῃ ἀργά,
δίχως πένθος, γιὰτὶ ἀσκήκωτη
θὰ στέκῃ ἡ κόπωση μας—

κ' οἱ δρόμοι θὲ νᾶναι γιομάτοι ἀπ' τὴ βροχή.

Ἀκοῦς τὴ βροχή...

Κανέναν ἄνεμος—

Ἀκοῦς τὴ βροχὴ καταμόναχῃ...

Ἔτσι ἴσια μὲ τὴν αὐγὴ θὰ πάῃ,
κ' ἴσως οὔτ' ὁ σύντροφος νὰρθῇ ἀπόφα.

XI

Ὁ ἀέρας περίσσευε γλυκύτατα
μέσα στοῦ κήπου τὴν παιδόχαλῃ γαλήνῃ,
καὶ μυροκρήνῃ τὸ φῶς ὀνειρολνγοῦσε
σιτὴν ἄθησῃ, τοὺς παναιώνιους παλμούς.
Μὲ τὸν οἶστρο τῆς ὥρας τὰ πουλιὰ κελαδούσανε,
μαζὶ τοὺς μανιασμένα πάλε θὰ γυροῦσε
τὸ μάγεμα τῆς ἀγνιῆς σιγαλιᾶς.

Κάπου ἐκεῖ καθισμένος κ' ἐγὼ
καλοσωρίσματα ψιθυρίζα

σιὸ κάθε σάλεμμα τοῦ ἤχου.
 Τὸ συντριβάνι τολμόχαρο
 κύριωνε τὸ γοργοπήλωμά του,
 καὶ σιὴ μικρὴ λιμνούλα συντρίφευε
 τὴν προθυμιὰ κάποιων παιδιῶν γιὰ τὸ παιχνίδι.

Μὰ ἐγὼ εἶχα φύγει μακριὰ
 ἀπ' τὴν κάθε προθυμιὰ τοῦ θόρυβου μου.
 Τὸ δροσὸ τῆς ὀλόχλωρης εὐωδιᾶς
 ἔδιωχνε ἀπ' τὴν ψυχὴ μου
 τὴν ἀνώφελη θαμποζῆσι,
 καὶ σὰ νὰ κύκλωνε
 ὅλο τὸ ἰκέτευμα τοῦ λυτρωμοῦ.

Ξενιτενοῦμοννα σ' ὅλα τὰ γνωσιὰ,
 σιὰ περασμένα ὅλα,
 ξαθομίλητοι στοχασμοὶ
 μοιάζαν ὅλα γιὰ μένα—

Ξεχνοῦσα τοὺς ὅσους σιαματήσανε
 ἢ περπατήσανε μαζί μου,
 εἰς δικές μου ἐπιμονὲς ἀφηφοῦσα
 καὶ ρωτιοῦμονν ἂν ἄλλοι
 ἀπολάμπανε μιὰ τέτοια στιγμή.

Ὁ ἀέρας περίσσευε γλυκύτατα,
 τὸ δροσὸ τῆς εὐωδιᾶς λὲς περνοῦσε
 σιὴ λήθη τοῦ ἀναπαμοῦ.
 Τὸ φῶς κ' ἡ ὥρα γιὰ μένα

μιὰ στοργὴ ἐτοιμάζαν,
 καὶ τὸ στέναγμα μ' ἐρχότανε
 γιὰ ξάνοιγα τῆς ἄνεσης τὴν ἠθικότη.

Τὸ συντριβάνι καμάρωνε
 τὸ βόλεμα τῆς δόξας του—

Παίζανε τὰ παιδιὰ σιὴ λιμνούλα
 ποὺ φῶς τὴν ἔστρωνε ἢ γαλήνη,
 κ' ἐγὼ καθισμένος κάπου ἐκεῖ
 ἔννοιωσα σιὰ σπλάχνα μου
 ἀλάκαιρη τὴ φύση
 ὅπως ξαπόδαμα νιότης,
 καὶ πόθησα ἔτσι ἀκόμα μιὰ
 νὰ τονὲ πιῶ τὸν ἐαντιό μου!

ΘΡ. Α. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ

ΥΜΝΟΣ

ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Όσο μικρός και αν είμαι, όσο και αν είναι ταπεινή, θέλω ή φωνή μου να υψωθεί, ω Πόλη μου, για να σε ψάλλω, επειδή το μεγαλειό σου με συνεπαίρνει. Μπορεί άλλιώς να σε βλέπω παρά που σε βλέπουν οι άλλοι, μα θαρρώ πως σε βλέπω σωστά, Κόρη Έσού δισάγια, δικέφαλη Κόρη της Αθήνας και της Ρώμης. Γιατί άφτό είσαι, και είσαι μόνη Έσού, της Ρώμης βλαστάρη και της Αθήνας.

Όταν έπεσε ή Αθήνα, καταστάλαξε στα σπλάχνα σου ο Έλληνισμός. Όταν έπεσε ή Ρώμη, στο κεφάλι σου ο Ρωμαϊσμός καταστάλαξε, ω Πόλη μου Έσού που από τον άγιο Έπιφάνιο, από τον άγιο Άθανάσιο, από τον Πορφυρογέννητο ακόμη κλήθηκες Ρωμανία. Στο Πατριαρχείο σου το Οικουμενικό σώζεται και σήμερα ή Νέα Ρώμη.

Τό Ρωμαίο Έσού ωστόσο κατώρθωσες—και είναι το πιο άφάνταστο κατώρθωμά σου—κατώρθωσες να τον κάμης Ρωμίο. Τι όνομα μπορούσες να δής πιδό θεό, πιδό σημαντικό, που μέσα του να συγκεντρώνη τους δυό λαμπρότερους του κόσμου τους Πολιτισμούς, τον έλληνικό με το λατινικό, τον Όμηρο με τον Έουστινιανό μας, που ά δεν κρατά καμιά Έλιάδα στο χέρι, καμιά Όδύσσεια, κρατά στο ένα τό Σταβρό, κρατά τό Ρωμαϊκό Δίκιο στο άλλο. Εκείνος που τό Ρωμίο άφηφθ, την ιστορία του γένους του δεν ξαίρει.

Ρωμίδς θά πη όχι μονάχα Ρωμαίος, παρά Έλληνας και Χριστιανός. Μά τι Χριστιανός και τι Έλληνας; Ό Έλληνας που άφοσ άρπαξε της Ελλάδας τό φώς, άρπαξε και τό φώς της Ιταλίας. Και τι Χριστιανός; Ό Χριστιανός που έρριξε κάτω τους Θεούς της Ελλάδας και που όχτώ ολάκερους αιώνας συνένωσε τον έλληνισμό μαζί με το λατινισμό σε μιά και μόνη πίστη.

Καινούργια θρησκεία, ιζέες καινούργιες ήρθες να μας δημιουργήσης, ω Πόλη μου, Έσού. Ό Περικλής δέ μας φτάνει πιά. Δέ μας φτάνει πιά ούτε ό Σοφοκλής. Ό Έλληνισμός δέβαια πως είναι θάμα ιστορικό. Μά έζησε πάντα του κομματιασμένος, σκορπισμένος, διχωνιασμένος, άναρχικός, στη θάλασσα και στα νησιά, δίχως μέθοδο, δίχως κανόνα, δίχως νόμο.

Νόμο, κανόνα και μέθοδο, χρειάστηκε να τρι μάθη ό Κωνσταντίνος ό Μεγάλος, όταν κατέβηκε από τη Ρώμη στην Πόλη, όταν της έδειξε τι θά πη Κράτος ένα. Πολιτεία μιά, τότες σαν έίτανε ή Πόλη και

ή Ρώμη ένωμένες, [

.]

Έτσι, Πόλη μου, δσα μέσα σου σπαρμένα δαστεις από την Αθήνα κι από τη Ρώμη, όλοσθε και Σδ θά τά σπείρης, ή δόξα Σου θά πολύνη, άριστουργήματα θά βγάλης, [

.]

Παρίσι, είκοσι του Άλωνάση, τετάρτη, 1921.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΜΕ ΤΟ ΜΙΣΟΣ

Του Θρόσου Καστανάκη

Άρχίζεις. Είχα τό έφτύχημα να γεράσω, για να παραδρεθώ στις αρχές σου. Είσαι είκοσι χρονώ μπουμπουκάκι, κι από τώρα τό βλέπει ό καθένας πως ή όσμή σου θά παρεχυθ στο ρωμαϊκό πέρα πέρα. Έσού δλους μας έμας θά μάς συνεχίσης, θά μάς ξεπεράσης δλους, τις ψυχές δλωνώνε μας θά τις συνενώσης στην ψυχή σου τη μιά. Σε κοιτάζω και καμαρώνω. Σε κοιτάζω και χαίρουμαι, γιατί τόσο σε άγαπώ, που νομίζω πως μέσα στο νού σου κάτι δικό μου θάπομείνη, κ' έτσι θά ζω ακόμη μαζί σου, όταν και σένα σε πλακώσουνε τά γεράματα, γλυκά.

Τό καταλαβαίνω, άδέρφι μου και παιδί μου, από τά λόγια σου, από τά κινήματά σου, άπ' δσα γράφεις κι άπ' δσα όνειρεύεσαι, τό καταλαβαίνω πως έσδ θά γίνης μεγάλος. Καίει στα σπλάχνα σου ή φλόγα του πατριωτισμού. Τρελαίνεσαι για τό χώμα της πατρίδας, για την όμορφιά της, για τον ήλιο και τάστέρια της, για το άέρα της τη μυρωδιά. Τρελαίνεσαι και για τό καλό της. Η άγια έρμη του ιδανικού πάντα σου σε σπρώχνει πρds τό όρόμο, τί κάθουμαι και λέω; πρds τη σιράτα τη μεγάλη δπου βαδίσανε ή δπου βαδίζουνε και τώρα οι μεγάλοι Λαοί.

Για τοότο, άπειρες φορές, άδέρφι μου και παιδί μου έρχεσαι και με δρίσκεις, σταναχωρεμένος, σεκλητιασμένος, άπελπισμένος, άνω κάτω, με τους έεροδς εκείνους τους θυμούς, που μόνο μιά γενναία καρδιά τους ξαίρει, γιατί θέλει γενναίους και τους άλλους. Τό μάτι σου έσδνα σουδλερό, ψεγάδι, ψεγάδακι δέ σοδ ξεφέβγει. Φαντάσου λοιπόν τι σοδ γίνεται στα σπλάχνα σου, άφοδ στοιδάζονται μπροστά μας τά

ψεγάδια βουνά. Και τότες λυσσιάζεις που δεν μπορείς άμέσως νά τά χτυπήσεις, νά πέσουνε κάτω τά βουνά, ή γίς νά στρώση. 'Αχ! έτσι, έτσι, ναι, σέ θέλω. Τό γένος μας έσύ τό λατρέβεις και πειδής τό λατρέδεις τό πονείς και πειδής τό πονείς χολοσκάνεις και πειδής χολοσκάνεις λαχταρής νά τό διορθώσης

*Ομπρός, άριστέ μου, όμπρός. Κανένα καλό δεν μπορεί κανέναν νά καταφέρη στην 'Ελλάδα, χωρίς την άγάπη και χωρίς τό μίσος του Ρωμιού.

Δευτέρα, 1 του 'Αβγούστου, 1921.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΜΙΑ ΕΝΕΣΑ

Του Αίμ. 'Αλεβρόπουλου άφιερωμένο.

*Ένα νιοφερμένο κι άξιο παλληκάρι: από την Πόλη μου τό δηγήθηκε, ό Αίμ. 'Αλεβρόπουλος.

Μιά θούλα, λέει, του είπε πως ό γιατρός της είχε κάμει μιá ενέσα.

Πήγα πίστηδες και τό πρόφτασα φρέσκο φρέσκο ενός φίλου μου που είναι καθαρεδουσιάνος, μα που είναι και δημοτικιστής. Μισός μισός. Γέλασε.

Γέλασε δηλαδή με τή θούλα. Μήτε του πέρασε νά γελάση με την ένεσις, που είναι ή μάννα του κακού.

— «Βέβαια! παρατήρησε με τό άμίμητο εκείνο τό ύφος, τό συγκαταβατικό, τό καταδεχτικό συνάμα και τό περιφρονητικό ενός ανώτερου προς τόν κατώτερο. 'Η καημένη έκαμε λάθος. Που νά ξαίρη;

Και πάλε μήτε τό υποψιάστηκε πως τό λάθος τ'όκαμε ή ένεσις και πως ό μόνος που δεν ξαίρει, άλλος κανέναν δεν είναι παρά της ένεσης ό μπαμπάς.

*Ελπίζω νά σας τό αποδείξω με λίγα λόγια, έπειδή στο ζήτημάκι αυτό, συγκεντρωμένο βρίσκεται όλο τό γλωσσικό τό ζήτημα.

Λοιπόν ή ενέσα μας από που νά ξεφύτρωσε;

*Από την ονομαστική τάχα του ένικο ένεσις;

*Αδύνατο, αφού ή ενέσα είναι παροξύτονη κ' ή ένεσις προπαροξύτονη.

Μπορεί αυτό νά μήν πειράζει τό δάσκαλο που όλα τά περνά για λάθος.

Τι τά θέλατε που κατάλαβε σήμερα ή επιστήμη πως και τό λάθος έχει τούς κανόνες του, γιατί πράμα χωρίς τό λόγο του στέν κόσμου δεν υπάρχει.

*Αρα πρέπει νά βρούμε τό πρότυπο του παροξύτονισμού.

Και νά σας που τό τσακύνουμε δίχως κόπο στην ονομαστική και στην αίτιατική του πληθυντικού ενέσις.

Τι πράμα είναι αυτό, δηλαδή μιá ονομαστική—αίτιατική ενέσις; Στην κατάληξη μονάχα έχουμε νά προσέξουμε για την όρα.

*Η κατάληξη, όπως είναι καταστροφωμένη εδώ άπάνω στο χαρτί, άμέσως μάς φανερώνει κείνο που λέγεται δίφτογγο.

Δυό τά γνωρίσματά της.

Τό πρώτο, που δίφτογγο σημαίνει δυό ΦΩΝΗΕΝΤΑ συνεχικά, προφερμένα σά μιá και μόνη μετρική συλλαδή.

Τό δεύτερο γνώρισμα, που μιá δίφτογγο είναι ΠΑΝΤΑ διπλόχρονη (πίθ σωστός όρος από τό μακρός, μικρά, μακρόν).

Και τίντις, στην αρχαία τή γλώσσα, δίχως εξαίρεση καμιά, ή κατάληξη που λέμε λογαριάζει πάντα στην ποίηση για διπλόχρονη, όπως κάθε ει.

Τό ίδιο φυσικά θα είτανε και για την ονομαστική—αίτιατική μας ενέσις, που έχει τή λέξη ό 'Ιπποκράτης — με κάπως διαφορετική όμως σημασία.

Και σήμερα, ή κατάληξή μας ει; πως τά πηγαίνει;

Τά πηγαίνει με τρόπο που μήτε δίφτογγο είναι, μήτε διπλόχρονη, παρά κατάντησε άπλόχρονο σκέττο, καθαυτό λοιπόν ενέσις.

Και οι συνέπειες;

Οι συνέπειες πολισίμαντες.

Τό άπλόχρονο—ή σά θέλατε βραχύν—στην ονομαστική—αίτιατική του πληθυντικού.

Μά ονομαστικές-αίτιατικές του πληθυντικού με απλόχρονη κατάληξη έχουμε άπειρες, είτε άτονες είτε τονισμένες, λόγου χάρη, ψυχές, φίλες, μικρές, μεγάλες.

Παρατηρήστε ωστόσο το σπουδαιότερο, που στην καινή, την πανελληνία τη σημερινή τη γλώσσα, με κατοπινό *ς*, άλλο απλόχρονο δεν έχει από το *ε* απλόχρονο *ι* της κατάληξης, με *ς* κατοπινό δεν υπάρχει μήτε υπαρξε *ΠΟΤΕ* του *—ις* του πληθυντικού ή γλώσσα μας δεν ξαίρει.

Κ' έτσι, όταν ή απλή δούλα που είναι Ρωμιά και που έχει μέσα της άγραφα γραμμένο τον κανόνα των πατροπαράδοτο, ακούει ένα *ις*, ξένο στέν ελληνισμό, το διορθώνει: άμέσως, επειδή της έρχεται σά λάθος, και το κάνει *ες*, δηλαδή *ένεες*, με την *ΚΑΛΕΣΙΚΗ* κατάληξη *ΕΣ* που μας τη μάθανε οι πατέρ*ΕΣ* κ' οι μητέρ*ΕΣ*.

Η ονομαστική όμως του ένικού μιας τέτοιας πληθυντικής δεν μπορεί να είναι παρά *ένεα*, όπως οι περιγκιπέσεις γίνονται περιγκιπέσα στον ένικό.

Και το συμπέρασμα :

Το συμπέρασμα που αν έχουνε μερικοί το σκοπό να φέρουνε πίσω την αρχαία, πρέπει να μας τη φέρουνε σωστή πίσω.

Πρέπει να μας φέρουνε πίσω την κατάληξη του πληθυντικού *ΕΙΣ*, όπως είτανε πρώτα, διπλόχρονη και διφτογγική.

Ο *ΜΟΝΟΣ* τρόπος να μη σαλέψη το *ΕΙΣ*, να μη γίνη *ες*, είναι να μείνη διπλόχρονο και διφτογγικό.

Αν άλλαζε που άλλαζε, όλα του κάκου.

Μ' ένα *ις* απλόχρονο και μονόφτογγο, δηλαδή σκέτο *ις*, γλώσσα δεν έχουμε, γιατί δεν έχουμε λογική, γιατί δεν έχουμε ιστορική παράδοση.

Τό *ις*, απλόχρονο και μονόφτογγο, μήτε αρχαίο είναι μήτε νέο. Τίποτα δεν είναι. Για τουτό και δε στέκει.

Κ' έτσι πιά ξεκομμένα.

Χρόνια θαρρώ που το φωνάζω — ακόμη κ' από τα χρόνια του Ταξιδιού.

Να παίρνουμε, βέβαια, να παίρνουμε κι από τόν 'Ιπποκράτη κι από τους προγόνους όλους, μά οι παρμένοι τύποι να συμμορφώνονται με το σημερινό τυπικό.

Είδαμή, δεν είναι οι παρμένοι τύποι διώσιμοι. Έννοείται και μοναχό του, αφού άψηφώντας τους δρους της ζωής, ανάρμοστα κουβαλούμε στον καιρό το δικό μας δσα είχανε το λόγο τους μόνο στο δικό τους τόν καιρό.

Λοιπόν όπως μια μακρινή παράδοση μας έδειξε το δρόμο, τὰ —*ις* της ονομαστικής του ένικού πρέπει να γίνουμε —*η*, καθώς λέμε *όλοι* *ράχη* (*ράχης*), *βρύση* (*βρύσης*), κτλ.

Τὰ ψέφτικα —*ις* πρέπει αποφασιστικά, ήρωικά, να γίνουμε πιά —*ες* με τόν τόνο της ένικής ονομαστικής, *ένεες* κτλ. γιατί έτσι δ νόμος.

Ονομαστική ένική του θηλυκού —*ις* δεν έχουμε. Το κυριώτερο γνώρισμα της ονομαστικής ένικής του θηλυκού είναι μάλιστα που πάντα και πάντα δάζει φωνήαντο στο τέλος (*όξω* από τη μόνη *γίς*, ή *γίς*).

Η ένική γενική, έννοείται, —*ης* μια και λέμε *ράχης*, *βρύσης*, *σκόνης*, *άκόμη* και *μύτης*. Όλα τὰ δικά μας έμας στηρίζονται στην παράδοση.

Απὲ ή γενική του πληθυντικού :

Θά σας δώσω απάντηση, έμα μου πητε ή έβγενεία σας (α') πώς κλίνανε οι αρχαίοι στη γενική του ένικού και του πληθυντικού το *άλφι*, το *δω*, το *έρι* και το *χρῖ*, που είναι άκλιτα.

β') πώς λέγανε οι αρχαίοι, πώς λένε ακόμη και οι σημερνοί [μας *έχω*, *είμαι*, στέν άόριστο, που άόριστο δεν έχουνε

Αφού δεν έχει, πώς θέλετε να πω —*εον* :

Γενική πληθυντική της *ένεας* θά μπορέσει να μορφωθῇ, μόνο σά στρώσουνε τὰ πράματα, δηλαδή σάν άφομοιωθῇ *όλότελα* ή *ένεση* με την ψυχή, σά γίνη φανερά πρωτόκλιτη.

Η *ένεα* προέρχεται από την άκταστασία τη γλωσσική που τη χρωστούμε στη φιληνάδα. Πολλά τέτοια δγάζει στη μέση, *άξαφνα* την *ένεας*, τη *φωματίσις*, επειδή της δούλης ή *ένεα* μ' έναν κόπο μας ξεσκαπίζει πίσω άνορθο είναι όλο το σύστημα.

Ο σωστός τύπος είναι το —*η* του ένικού, τὸ —*ες* του πληθυντικού.

Αφτός σήμερα παίρνει και δίνει. Έχει το λόγο του και τοῦτο. Συνηθίζει το « το τελικό και παραπέφτει στην αιτιατική ένική, όχι μόνο στο λαό ἄμα σου λέει καμιά καθαρεβουσιάνικη λέξη, παρά και σε καθαρεβουσιάνικες κουβέντες ακόμη. Την κλίση λένε τὰ παιδιά σχολείο. Κ' έτσι να σας ἀμέσως ἡ ονομαστική κλίση, ὁλοτέτομη, σεβιρισμένη.

Γιὰ τὸ καλὸ μιλοῦμε και δὲ θέλω νὰ τὴν κατηγορῶ αἰώνια τὴ φιληνάδα, δηλαδή τὴν καθαρέβουσα. Τῆς χρειάζεται ὥστόσο κάποια ἐννοη λογικῆς.

Σίγουρο πὼς ἡ προαίρεσή της ἀριστη, ὁ σκοπὸς της τίμιος. Λογικάζει νὰ φτάσῃ ἀψηλά. Φτύνει σάλα νάνεβῃ ὡς τὰ οὐράνια· μὰ ὅσο χτίζει τὰ μπροστινά της τὰ σκαλοπάτια, γκρεμνῇ τὰ πρῶτα της, ὥστε ἀπομνήσκει ἀσκάλωτη στὸν ἀέρα.

Ἐνα ἔθνος ὅμως θέλει βάση, ἔδαφος θέλει νὰ στηριχτῇ, ἀκόμη και γιὰ νὰ πετάξῃ ἀψηλά.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΜΑΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐνα ἀξίωμα, τὸ πρῶτο, στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες εἶναι ὅτι «ἀπὸ τὸ τί ποιεῖ δὲ βγαίνει τίποτε». Τὸ ἴδιο αὐτὸ ἀξίωμα στὴ φυσιολογία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ εἶναι κ' ἐκείνη ἓνας κλάδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν παίρνει αὐτὴ τὴ μορφή. «Κανείς στὸν κόσμο δὲ φουτρώνει μονάχος του».—Ἀξίωμα δηλ. νόμος, ποὺ δὲν ἀλλάζει μήτε ὅσο μιὰ τρίχα, ὅταν ἐφαρμόζεται και στὶς Ἠθικὲς Ἐπιστῆμες. Τὶς ἐπιστῆμες, ποὺ ἐξετάζουν, μελετοῦν, ἐρευνοῦν τὸν ἐσωτερικὸ ἀνθρώπο ἢ τὸ καθρέφτισμά του στὶς ιδέες, στὴ θρησκεία, στοὺς νόμους, στὰ ἤθη, στὰ ἔθιμα, στὴ γλῶσσα, στὴν ἱστορία, στὴν Τέχνη και στὸν τρόπο τῆς οἰκογενειακῆς και τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς. Κανείς, μ' ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι καί γι' αὐτὲς οὐρανοκατέδατος, δηλ. ἔξω τόπων, ἔθνος, φυλῆς και καιρῶν, ἐπειδὴ ὁ καθένας τὴν ὑπαρξή του τὴ χρεωστῇ σὲ γονιούς, ποὺ ἀνήκουνε σὲ οἰκογένεια, ποὺ ἀνῆκε σὲ ἔθνος, ποὺ βγαίνει ἀπὸ κάποια φυλὴ—και ποὺ ὅλα μαζί διαμορφώθηκαν ἔτσι ἢ ἄλλοιως, σύμφωνα ὅμως πάντα μὲ τὸ φυσικὸ περιβάλλον και ἀνάλογα μὲ τὶς ἐποχὲς ποὺ ζοῦν και ποὺ ἐξελάσσονται γιὰ τὴν τελείωσή ἢ γιὰ τὴν

καταστροφὴ τους. Ποὺ θὰ πῇ πὼς ὁ κάθε ἀνθρώπος γεννιέται μὲ ὀρισμένες μέσα του ψυχικὲς κληρονομικότητες, ὅπως συμβαίνει τὸ ἴδιο και μὲ τὸ σῶμα γιὰ ὅλες τὶς φυσιολογικὲς και κάμποσες ἀπὸ τὶς παθολογικὲς, θέλουμε νὰ ποῦμε μὲ μιὰ περιορισία ψυχική, ποὺ τὴν κληρονομᾷ μαζί μὲ τὶς ἀρετὲς και μὲ τὰ ἐλαττώματα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, τὸ ἔθνος και τὴ φυλὴ του και ποὺ ἀδύνατο εἶναι οἱ αἰομο νὰ τὴν ἀπαρηθεῖ, ὅπως αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ κάποτε σὲ μερικὲς περιπτώσεις, ποὺ προβλέπει γιὰ κάποιες πραγματικὲς κληρονομίες τὸ Κληρονομικὸ Δίκαιο. Οἱ κληρονομικότητες αὐτὲς, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ξεχωρίζουν τὰ ἔθνη ἀπὸ τὰ ἔθνη και ἀπὸ τὶς φυλὲς τὶς φυλές, και μᾶς τὰ παρουσιάζουνε τὸ καθένα μὲ τὸν ξεχωριστὸ χαραχτήρα του.

Ἐννοεῖται πὼς ἡ σημερινὴ παιδαγωγική, ποὺ εἶναι ἴσως ἀπὸ τὶς Ἠθικὲς Ἐπιστῆμες ἡ πιὸ θετική, δὲν μποροῦσε νὰ παραγνωρίσει τὴν καθολικὴν ἀξία και νὰ μὴ βασιστεῖ στὸ ἀσάλευτο θεμέλιο αὐτοῦ τοῦ νόμου, ὅταν προβάλλει μὲ τὴν ἀξίωση νὰ προικίσει τὰ διάφορα ἔθνη μὲ τὴν πρεπούμενη στὸ καθένα ἐκπαίδεψη και ἀγωγή. Κ' ἐπειδὴ ἐκπαίδεψη θὰ πῇ καλλιέργεια και σπορά, σημεῖον ὅτι τέχνη και προορισμὸς τοῦ Σχολείου εἶναι νὰ καλλιεργεῖ και νὰ σπείρει σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ψυχικοῦ ἑδάφους, ποὺ τοῦ παρουσιάζουν τὰ παιδιὰ ἑνὸς ἔθνους ὥστε νὰ εἶναι και οἱ καρποὶ του ἀνάλογοι. Πρέπει ἡ ἐκπαίδεψη νὰ εἶναι Γερμανικὴ γιὰ τὸ Γερμανό, Γαλλικὴ γιὰ τὸ Γάλλο και καθ' ἑξῆς. Σκοπὸς, μὲ ἄλλα λόγια, τοῦ κάθε ἔθνικοῦ Σχολείου εἶναι καλλιργώνας στὸ παιδί τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, ποὺ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς βαθύτερες ψυχικὲς κληρονομικότητες, μὲ τὴν ὁποία τὸ σφραγίζουν ἐκ γενετῆς τὸ ἔθνος του και οἱ αἰῶνες, νὰ τοῦ δώσει μαζί και τὴν ἔθνική του ἀνατροφή στὴν πιὸ πλατιά κ' εὐγενικὰ σημασία της: Νὰ στερεώσει δηλ. τὴ μικρούλα ψυχὴ γιὰ πάντα στὰ πάτρια, νὰ τὴ σφιχτοδέσει μὲ τὸ ἔθνος της ὡς ποὺ ν' ἀναπτύξῃ μέσα της τὸ ἔθνικὸ φρόνημα και τὸν χαραχτήρα τοῦ ἔθνικο· νὰ σπείρῃ ἔπειτα στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ κάθε νέα και ὠφέλιμη γνώση, σύμφωνα μὲ τὶς κοινωνικὲς ἀπαιτήσεις και τὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς, φροντίζοντας συνάμα νὰ ἐδολύνει ἀπ' ἀρχῆς και μὲ κάθε τρόπο τὴν κάθε λογῆς ἠθική και πραχτική ἀγωγή και πνευματικὴ τοῦ παιδιοῦ ἀνάπτυξη, χωρὶς νὰ τὸ κουράσει στὸ παραμικρό. Κι ἀλήθεια, ξαίρουμε, πὼς θεωρητικὰ τοῦλάχιστον αὐτὸ ἐπιδιώκει ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδεψη και ἡ μέση, ἡ γυμνασιακὴ, στὰ σχολεῖα ὅλων τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς γῆς και τῶν δύο φύλων, μὲ πιότερη ἢ λιγώτερη γιὰ τὸ καθένα ἐπιτυχία.

Σκοπὸς τῆς μελέτης μας αὐτῆς εἶναι νὰ ἐξετάσουμε και νὰ ἰδοῦμε ἂν ἡ σημερινὴ Ἑλληνικὴ Ἐκπαίδευση ἀκολουθεῖ τὰ προστάγματα τοῦ

καθολικοῦ αὐτοῦ νόμου; ἂν εἶναι δηλ. ἀληθινὰ ἐθνικὴ ἑλληνικὴ ἢ ὄχι. Ἄν μορφώνει καθὼς ἔχει προορισμὸ τῆς καὶ χρέος ἑλληνόπουλα τὰ ἑλληνόπουλα ἀφοῦ πρωτότερα πῆρε τὸν κόπο νὰ μελετήσῃ τὸ ψυχικὸ ἔδαφος ποῦ τῆς παρουσιάζουν· μὲ ἄλλα λόγια ἂν σέβεται ἢ ὄχι τὴν προγονικὴ κληρονομιά τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους, ποῦ τὰ παιδιὰ μας φέρνουν μέσα τους ἐκ γενετῆς. Ἄν καλλιεργεῖ ὅ,τι ὑπάρχει στὴν ψυχὴ τους «δυναμει» (ὅπως λέγει ὁ φιλοσοφικὸς ὁρος) γιὰ νὰ τὰ κάνει Ἑλληνες ἀληθινούς καὶ μὲ δικό τους ξεχωριστὸ χαρακτήρα καὶ ἂν ἔπειτα σπέρνει σ' αὐτὴν ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴ μελλοντικὴ τους ἐπιτυχία στὴ ζωὴ· ἂν τὰ προικίζει μὲ κάποιες ἱκανότητες, μικρὲς ἢ μεγάλες, σύμφωνα μὲ τὴς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς ποῦ ζοῦν, καὶ τῆς κοινωνίας ποῦ τὰ περιμένει νὰ δράσουν αὐριο. Ἄν τὸ σχολεῖο αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ εὐκολύνει τὴ μελλοντικὴ προκοπὴ τῶν παιδιῶν μας στὴν κοινωνικὴ βιοπάλη, ἀφοῦ τοὺς διαπλάσει τὴν καρδιά καὶ τοὺς στολίσῃ τὸ πνεῦμα μὲ χίλιες δυὸ ὁμορφιὰς καὶ δεξιότητες ἢ ἂν ἀπεναντίας δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὁ μάγγανος ποῦ τοὺς στρεβλώνει τὸ μυαλό καὶ τοὺς τὸ στενεύει, τὸ σιδερένιο παπούτσι τοῦ Κινέζου, ποῦ θὰ τὰ κάνει νὰ τρικλίζουν ὅσο ποῦ ζοῦν. Ἄν τέλος εἶναι γι' αὐτὰ μιὰ στοργικὴ καὶ σοφὴ μάννα, ἢ ἢ ἀστοργὴ μητρυὰ ποῦ συνειδητὰ κι' ἀσυνεῖδητα, ἀφοῦ προικίσει τὰ παιδιὰ μας μὲ μιὰ παντοτινὴ ὑπερκόπωση, τὰ ρίχνει στὸν κόσμον ἔπειτα ἄρρωστα, ἀμαθῆ, ἀπράγα, ἀσύστατα καὶ ἀνερμάτιστα «ἐθνικά, κοινωνικά, πρακτικά, ἠθικά καὶ πνευματικά».

Οἱ τελευταῖες αὐτὲς γραμμὲς ἂς μὴ κινήσουν κανενὸς τὴν ὑπόψιν πὼς τάχα κάποια προκατάληψη μᾶς κινεῖ καὶ πὼς πύραμι' ἐπάνω μας νὰ κατακρίνουμε τὸ Σχολεῖο μας «ἐκ τῶν προτέρων» νὰ τὸ ἀδικήσουμε γι' αὐτὸ καὶ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ποῦμε πρωτότερα μερικὰ γιὰ τὴν ἰστορία του, νὰ φανερώσουμε τοὺς νόμους ποῦ τὸ κυβερνοῦν, νὰ ξεθάψουμε τὰ θεμέλια του, νὰ δροῦμε τ' ἀγκωνάρια του, ἀνίσως σ' ἀγκωνάρια ὅπως πρέπει καὶ στηρίζεται. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης θὰ μπορέσῃ νὰ σχηματίσῃ μονάχος γνώμη ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀντικειμενικὴ ἀνάλυση χωρὶς νὰ ὑποφύσῃ τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν καλὴ μας πίστη. Κάτι περισσότερο μάλιστα ἂν τὸ συμπέρασμα στὸ τέλος ξεπροβάλλει φωτεινὸ καὶ ξεκάθαρο, πὼς τὸ σημερινὸ σχολεῖο μας εἶναι κάτι ἄσκοπο καὶ βλαβερό, ποῦ πρέπει νὰ γκρεμίσει, ἀπὸ τὴν ἰδέα του τὴν ἱστορίαν πάλι θὰ βγεῖ μανάχος τοῦ τό τοῦ πρέπει νὰ χτίσουμε στὸν τόπο του ἀφ' οὗ σαρώσουμε τὰ χαλάσματα του. Ἔτσι ἡ μελέτη μας (καὶ γι' αὐτὸ τολμοῦμε νὰ ποῦμε πὼς εἴμαστε παραβέβαιοι) δὲ θὰ εἶναι μόνο ἀρνητικὴ παρὰ θὰ ἔχει καὶ τὴ θετικὴ τῆς ἀξία. Διαφο-

ρετικὰ δὲ θὰ παίρναμε τὸν κόπο νὰ τὴ γράψουμε, γιὰ νὰ κουράσουμε τὸν ἀναγνώστη ἀδικῶς, καρπολογώντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τὴν ἄχαρη δόξα τοῦ μαστροχαλαστή. Μ' ἀνίσως καὶ φτάσουμε στὸ θετικὸ συμπέρασμα ποῦ εἴπαμε, ἀνίσως κι' ὁ κόπος μας φανεῖ πὼς δικαιώνει στὸ τέλος τὴν ἀγνή πρόθεσή μας καὶ τὴ φιλοτιμίαν μας προσπάθεια, ἂς πάρουνε τότε ἐπάνω τους τὸ ἔργο ἐκεῖνοι ποῦ μποροῦν κάτι νὰ ὠφελήσουν στὸ ζήτημα· οἱ σύλλογοι τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν δασκάλων καὶ οἱ προϊστάμενός τους Ἄρχες· κ' ἔπειτα ὅσοι γονεῖς ποιοῦν τὰ παιδιὰ τους· αὐτοὶ πρὸ πάντων· γιατί ἡ ἐκπαίδευσθις δὲν εἶναι μερικὸ ζήτημα· εἶναι ζήτημα ποῦ ἐνδιαφέρει ὅλο τὸ ἔθνος, ἀπ' ἄκρην σ' ἄκρην, σὲ ἴσο βαθμὸ μπορεῖ νὰ πει κανεὶς καὶ πιόταρο ἀπὸ μιὰ νίκη στρατιωτικὴ ἢ πολιτικὴ· ἐπειδὴ γρήγορα οἱ καρποὶ τῶν νικῶν χάνονται, δταν δὲν στηρίζονται καὶ δὲν παρακολουθοῦνται ἀπὸ τὴν πρεπούμενη γιὰ ἓνα ἔθνος προκοπὴ καὶ ἐξέλιξη. Γι' αὐτὸ, ἀνίσως καὶ ὑπάρχουν μερικοὶ ποῦ ἔχουν λόγους ν' ἀρνοῦνται τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴ θέλουν νὰ συμμορφωθοῦν, τὸ ἔθνος ὅμως ἔχει ἱερὸ δικαίωμα νὰ σηκωθεῖ καὶ νὰ τοὺς ἐπιβάλλει τὴ θέλησή του, ἂν καὶ τὸ λιγώτερο ποῦ πιστεύουμε πὼς μπορεῖ νὰ γίνει εἶναι πάλι αὐτὸ. Ὅπως δὴποτε ὅμως ἐμεῖς ἓνα χρέος ἔχουμε· τὴν ἀλήθειαν ποῦ νομίζουμε πὼς ὁρήκαμε νὰ τὴν φωνάζουμε θαρρετὰ καὶ δυνατὰ, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς μπορεῖ πάντα νὰ ὠφεληθοῦν ἀπ' αὐτὴν κάτι ἂν ὄχι οἱ σημερινές, τοῦλάχιστο οἱ μελλούμενες γενεές.

I

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος, δταν ἀνάτειλαν οἱ νέοι χρόνοι, δρέθηκε σὲ μιὰ θέτη μοναδικὴ καὶ δύσκολη. Μέσα στὰ νέα ἔθνη τῆς γῆς εἴταν ἓνα ἔθνος παλιό· καὶ τὸ δυσκολώτερο, εἴταν ὁ ἀπόγονος μεγάλων προγόνων· νὰ τοὺς ἀρνηθεῖ θὰ εἴτανε σὰ νὰ ὑπόγραφε τὴν καταδίκη του μὲ τὰ δυὸ του χέρια· οἱ ἄχθοι του θὰ τὸ ἐξαφίνιζαν ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς.

Ἡ ἰδέα ὅμως αὐτὴ γεννήθηκε κυρίως στὴς μέρες μας. Στὰ πρῶτα χρόνια ὕστερ' ἀπ' τὴν Ἀλωτὴν προηγήθηκε μιὰ ἄλλη, τῆς ὁποίας ἡ παραπάνω εἶναι ἡ κόρη τῆς καὶ ἡ ἐξέλιξίς της.

Κι' ἀλήθεια, στὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη δρίσκουμε νὰ κυριάρχει στὸ πνεῦμα μερικῶν διαλεχτῶν, ὅπως ὁ Λάσκαρης, ὁ Μουσοῦρος, ὁ Σοφριανὸς καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροί τους, ἡ ἰδέα, πὼς ἂν μιὰ μέρι ὁ Ἑλληνισμὸς λυτρωθεῖ, αὐτὸ θὰ τὸ χρεώσῃ σὲ τοὺς προγόνους του. Ἀπόδειξη πὼς οἱ διαλεχτοὶ ποῦ εἴπαμε, προσπάθησαν σύμφωνα μ' αὐτὴν ἀπὸ τότε γιὰ

τή λύτρωση του στους δυνατούς της Εὐρώπης, βάζοντας μπροστά τους προγόνους, τὰ Ἑλληνικά γράμματα καὶ τὴ δική τους ἀτομικὴ ἐπιρροή πού τήνε χρεωστούσαν στὴ μεγάλη ἀξία τους. Γιὰ μιὰ τέτοια ἐνέργεια ἡ ἐποχὴ φαινότανε μάλιστα πολὺ κατάλληλη. Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία καὶ ἡ Τέχνη ἔκαμαν τότε τὴν Ἱταλικὴ Ἀναγέννηση. Ἀδιάφορο πὼς οἱ ἄντρες ἐκείνοι ἀπέτυχαν γιὰ ἄλλους λόγους· ἡ ἰδέα τους εἶτανε σωστή: Ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ὁ φιλελληνισμός, πού ἀναπτύχθηκαν ἀργότερα, τοὺς ἐδικαίωσαν πολλές φορές μὲ τὴν ἐπιδολὴ τους στοὺς δισταγμούς ἢ στοὺς ὑπολογισμούς τῆς Διπλωματίας. Τόσο πού στὰ τέλη τοῦ παρασμένου καὶ στίς ἀρχές τοῦ σημερινοῦ αἰῶνα οἱ σημερινοὶ ἡμεῖς διαφθαρμένοι ἀπὸ τὴν κατάχρηση ἑνὸς σωστοῦ προγνωστικοῦ, παραζαλισμένοι καὶ ἀπ' τὴν πολιτικὴ διαφθορά πού ἐνεθάρρυνε στὴν Ἑλλάδα τὸ ρωμαϊκὸ μικροσυμφέρον· ἀρνηθεῖ κάθε γενικώτερο χρέος πρὸς τὴν Πατρίδα, λίγο ἔλειψε νὰ κυλίσαι τὸ ἐλεύθερο Κράτος στὴν ἀβυσσο τῆς καταστροφῆς.

Ὅ,τι καὶ ἂν εἶταν ὅμως, τὸ βέβαιόν εἶναι πὼς τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν μπορούσε ν' ἀρνηθεῖ τοὺς προγόνους του καὶ γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς πολὺ πῶς ριζικοὺς καὶ δοθεῖς ἀπ' τίς ἐλπίδες πού δάσιζεν ἐξωτερικὰ στὸ φιλελληνισμὸ τῶν ἰσχυρῶν γιὰ τὴν ἀπολύτρωσή του. Κι' ἂν ᾔθελε πάλι δὲ θὰ μπορούσε: Ἀπειρα νήματα, δυνατὰ ὅσο καὶ ἡ ζωὴ, τὸ σφιχτοδέσανε μαζί μ' ἐκείνους. Κάτι πιότερο μάλιστα· οἱ πρόγονοὶ τοῦ ἔζουσιν μέσα του· εἶταν ἡ ψυχὴ του ἡ ἰδέα, καθὼς θὰ ἴδουμε· οἱ μεγάλοι νεκροὶ τοῦ ἐπιβάλανε μὲ χέρι σιδερένιο τὴ θέλησή τους. Ἀπὸ τὴν ὑποσυνείδητή τους τὴν ὑποζωὴ (ὡς τὴν ποῦμεν ἔτσι,) κυριαρχοῦσαν ἐπάνω στοὺς ζωντανούς ὁλότελα, γυρεύοντας νὰ ξανάδουν στὸν ἥλιο, νὰ ξαναζήσουν στῶν παιδιῶν τους τὰ στήθια, νὰ ξαναρχίσουν μαζί τους τὸν κύκλο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πού φωτοχάραζαν μιὰ φορὰ μὲ τὸ πέρασμά τους. Εὐκόλα ὁ ἀνθρώπος τὰ δάζει μὲ τὸν ἀνθρώπο· φτάνει νὰ ἔχει ἀντίκρου τοῦ ἑνὸς ὅμοιο τοῦ ζωντανὸ ἀντίμαχο· μὰ πὼς νὰ πολεμήσαι κανεὶς μὲ τὸν πεθαμένον πού δοκολογιᾶται; Ἐξόρκιζέ τον ὅσο θές· ὅσο κι' ἂ φανεῖ πὼς φεύγει ξανάρχεται· κονίγησέ τον, ἀβραξέ τον, πνίξε τον· ξαναγεννιέται στὰ παιδιὰ σου. Ὁ δοκλόλακας, γενικὰ εἶναι ἡ αἰωνιότητα, πού εἶχε ἀρχὴ μὰ πού δὲν ἔχει τέλος· ὁ δοκλόλακας πρόγονος εἶναι λοιπὸν κάτι πιότερο ἀπ' τὴν ἀθανασία τοῦ ἔθνους· εἶναι ἡ αἰωνιότητα τῆς Φυλῆς.

Ἡ μεγάλη σὺντή θετικὴ ἀλλήθεια, ἡ θέληση τῶν προγόνων μέσα μας, πού εἶναι πόρισμα μόνο τῆς σημερινῆς ψυχολογικῆς ἐπιστήμης στὴ διατύπωσή της, εἶτανε τότε αἰσθητὴ στὴν πράξη ἀπὸ τοὺς ξαφνικοὺς τι-

ναγμούς λιγοστῶν λογίων γιὰ νὰ ξετινάξουν ἀπὸ πάνω τους τὴ λογία βυζαντινὴ παράδοση. Ἡ παράδοση αὐτὴ θὰ ἴδουμε ἀμέσως τώρα ποιά εἶναι γιὰ καίρους καὶ τὴν ἐκπαίδεψή μας. Ἄς ποῦμε μόνο πὼς σ' ἓνα ἄλλο κύκλο ἴδωμεν, οἱ Ἀρματοῦχοι στὰ βουνὰ καὶ οἱ Κλέφτες, ὑπάκουσαν στὴ μεγάλη αὐτὴ καὶ ἀφεύγατη θέληση, πού εἶταν ἡ ζωὴ τῶν προγόνων μέσα τους. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔργα τους σταθήκαν μεγάλα, θαυμαστὰ καὶ μοιραῖα. Ἀπεναντίας, ἡ ἀρνήση τῆς θέλησης αὐτῆς στὸν κύκλο τῶν ἰδωμένων πού λέμε, ἐδημιούργησε τοὺς «μεγαλοδούλους καὶ τοὺς μικροδούλους» πού ἀναφέρει ὁ Θερεσιανός, ἐκείνους πού πιστεύουν κατὰ τὴν ἐκφρασὴ του «ὅτι ἡ ἐθελοδοουλία εἶναι μὲν, ἀπολύτως ἐξεταζομένη, μέγα κακόν, ἐνίοτε ὅμως ἀπὸ κακοῦ καθίσταται ἀγαθόν ἰσοδύναμον καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν αὐτονομίαν». Δύσκολο θὰ εἶτανε νὰ ὀρίσει κανεὶς καλύτερα τὴ θρησιόδικη ψυχὴ, πού δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀπάρνηση τῶν προγόνων ἀπὸ τοὺς ζωντανούς. Ὅποιος θέλει τώρα νὰ φωτιστεῖ περισσότερο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἂς διαβάσει τὰ «Φροντίσματα» τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων Μαυροκορδάτου. Κ' ἐκεῖνα καὶ τὸ οἰκτρό του τέλος εἶναι τῆς ἀρνήσης αὐτῆς καθρέφτης μοναδικός.

Καθὼς εἶπαμε παραπάνω, λιγοστοὶ λοιπὸν εἶταν οἱ λόγοι πού ἐννοιοῦσαν νωρὶς τὸ ζῶπνημα καὶ τὴ θέληση τῶν προγόνων μέσα τους. Οἱ πῖότεροι ἀπ' αὐτούς, οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἀνεπτυγμένοι, δὲ μας παρουσιάζουν κανένα φωτεινὸ ἶχνος στὴ ζωὴ καὶ στὰ ἔργα τους. Τοὺς κυβερνᾷ καὶ τοὺς ἐμπνέει μιὰ διπλὴ ἀρνήση. Ἀρνιοῦνται κάτω τους τὸ λαὸ μὲ τὴ γλῶσσα, τὰ ἔθνη, τὰ ἔθνη, τίς παραδόσεις, τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδανικά του, ὅπως ἀρνιοῦνται καὶ τὸ πνεῦμα πού ἐμψυχώνει τ' ἀρχαῖα συγγράμματα. Καὶ ὅμως κανεὶς πιότερο ἀπ' αὐτοὺς δὲν τὰ μελετᾷ καὶ δὲν τὰ ἐξονυχίζει. Μήπως γιὰ ν' ἀνακαλύψουνε τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν τὴ ψυχὴ καὶ ν' ἀντλήσουνε γιὰ τὴ ζωὴ σοφία, θάρρος καὶ δύναμη; Κάθε ἄλλο! Γιὰ νὰ μάθουνε μόνο τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Καὶ δὲν εἶτανε τῶν λογίων μόνο ὅλο τὸ σφάλμα.

Ἀπὸ τὸν τελειωτικὸν καταποντισμὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους διὰ ναυάγια εἶχαν σωθεῖ. Ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴν ἰδέα, τὴν πολὺ σεβαστὴ, τῆς θρησκευτικῆς Ὁρθοδοξίας μέσα της, καὶ τὸ σχολεῖο μὲ τὴ Βυζαντινὴ παράδοση τῆς ὀρθοδοξίας τῆς ἐκπαιδευτικῆς, κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὸ ὤρισεν ὁ Κατακτητὴς ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση. Ἀλλ' ὅμως ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας εἶταν πάντα ἀνάλογος μὲ τὴ νίκη της ἐπάνω στὴ φιλελεύθερη Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πού μοιραζώτανε τῶν ἀνεπτυγμένων τὸ πνεῦμα ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Γουλιανοῦ τοῦ Παρα-

δάτη, του Χρυσοστόμου και του Ναζιανζηνού, και με τη νίκη της επάνω στην 'Ελληνική Ειδωλολατρεία που δεν έπαψε ποτέ να βασιλεύει μέσα στην ψυχή του 'Ελληνικού λαού. Γνωστό ακόμη από την ίδια πηγή είναι πώς ο Χριστιανισμός δεν εθριάμβεψε τελειωτικά, παρά από τη στιγμή που ο θρησκευτικός φανατισμός της εποχής κατόρθωσε να πείσει τους Βυζαντινούς σοφούς, να γυρεύουν μέσα στα συγγράμματα της δίδηλης ελληνικής φιλοσοφίας μαντείες κι επιχειρήματα θεολογικά για να υποστηρίξουν τα δόγματα της Χριστιανικής 'Ανατολικής 'Ορθοδοξίας ή να τους περιορίσει μόνο στο γραμματικό σχολαστικισμό. Αυτό για τους «λογίους». Στο λαό πάλι ο Χριστιανισμός δεν επεδιλήθηκε δλωσ διόλου παρά από τη στιγμή που ο ίδιος αυτός φανατισμός κατόρθωσε να πνίξει όσο μπόρεσε την παράδοση των αρχαίων θρησκειών, της 'Αριστοκρατικής Προγονολατρείας και της Φυσιολατρείας της 'Ελληνικής ή να συμβιβαστεί μαζί τους. 'Αλλ' όμως αυτά τα δύο, φιλοσοφία και διπλή των αρχαίων θρησκεία είχαν τότε, όπως σήμερα, ένας ο αρχαίος Πρόγονος μέσα στους αρχαίους συγγραφείς και μέσα στην ψυχή του απαιδέυτου 'Ελληνικού Λαού.

Φυσικό λοιπόν, ύστερ' απ' όσα είπαμε, το Σχολείο, κάτω από την άμεση και άπολυταρχική εποπτεία της 'Εκκλησίας που κυνηγούσε την επικράτησή της, να μείνει και μετά την 'Αλωση όπως ήταν και πριν απ' αυτήν, σφιχτοδεμένο στην ολέθρια Βυζαντινή 'Εκπαιδευτική Παράδοση, που του γινότανε με τον καιρό «δόγμα πίστεως». Και το δόγμα αυτό είναι: μελέτη και σεβασμός προς το γράμμα, πόλεμος προς το πνεύμα και διαστρέφηση του.

Το πρώτο μέρος του δόγματος αυτού εγέννησε και γεννάει έως σήμερα το γλωσσικό φανατισμό, άγριο, ανόητο, ανιστόρητο κι' άφιλοσόφητο, όπως κάθε φανατισμός, και εκκολομιταχέριστο όργανο στα χέρια των κομματικών δημαγωγών. Το δεύτερο μέρος του πάλι μάς έζηγεί το μυστήριο, γιατί τάχα ή πνευματική 'Αναγέννηση της Εύρώπης ν' αρχίσει από την 'Ιταλία και όχι από το Βυζάντιο, όπως θα ήτανε και πιο φυσικό, άφ' ου' όχι 'Ιταλοί παρά Βυζαντινοί ήταν οι δασκάλοι κ' οι δημιουργοί της στην 'Ιταλία.

Το δόγμα αυτό της προσήλωτης στο γράμμα και της άρνησης του πνεύματος, ή Βυζαντινή μ' άλλα λόγια εκπαιδευτική όρθοδοξία, είναι σε ίσο, αν όχι σε μεγαλύτερο βαθμό, με τη δουλεία την πολιτική του 'Εθνους, ή πρώτη και κύρια αίτια που το Σχολείο δεν ώφέλησε καθόλου ή σχεδόν καθόλου, σε περίοδο τεσσάρων αιώγων, τον 'Ελληνισμό. 'Απεναντίας μάλιστα, τον εξήμωσε ζημίες άνοπολόγιστες, όπως στη Ρουμανία

και στη Βουλγαρία, χώρες που το σχολείο μπορούσε να τις εξελληνίσει τότε και δεν τις εξελληνίσει (1) και στη Μακεδονία που λίγο ακόμη και θα γινότανε βορά των Βλάχων και των Βουλγάρων για τον ίδιο λόγο (2). Τι λοιπόν είναι τότε ή φήμισμένη άκμή των Σχολών της Μολδοβλαχίας, της Ήρωκρήνης (Κουρούτσεσι) στην Πόλη, της 'Αθωνιάδος 'Ακαδημίας και των Σχολών των 'Ιωαννίνων, της Πάτμου και του 'Αιθαλιού;

'Αέρας και κούφια λόγια! Οι 'Αιθαλιώτες έψήφισαν στην αρχή του 19 αιώνα νόμους για ν' αναγκάσουν τον κόσμο να μιλεί αρχαία 'Ελληνικά (3) και στην ίδια εποχή ο Πατριάρχης Κύριλλος ο 'Εβδομος έδεβαίνωνε το Δούκα, διευθυντή της Σχολής του Κουρούτσεσι «ότι οι στίχοι του Πτωχοπροδρόμου είναι πολύ άρμονικότεροι παρά τους του Εύριπίδου» απαράλλαχτα όπως όχτω αιώνες πρωτότερα ο Μιχαήλ Δούκας, αδερφός του αυτοκράτορα 'Αντρονίκου, ρωτούσε το Μιχαήλ Ψελλό «τίς στιχίζει κρείττον ο Εύριπίδης ή ο Ησιόδης; (!)»

'Εννοείται πως με τέτοιο πνεύμα οι καρποί ήταν ανάλογοι του δέντρου, οι σοφοί κ' οι γραμματισμένοι κατ' εικόνα και όμοίωση του Σχολείου που τους έδγαζε. Όσο για το λαό, για κείνον κανείς δεν έφρόντιζε. Οι λόγοι κ' οι άνεπτυγμένοι τον εκήρυτταν χυδαίο και τον αποκύριτταν. 'Η «σχολαστική όλιγαρχία», που τότε βασιλευσε, δεν κατάδεχότανε να τον κοιτάξει κάτω της. 'Αφίνουμε πιά που δεν πέρασε ποτέ από το να κανενός να βαλθεί για ν' ανακαλύψει τη λαϊκή ψυχή και τους θησαυρούς που κλει μέσα της. Αυτό για την εποχή ήταν πράγμα σχεδόν άδύνατο. Μά ούτε τη γλώσσα του λαού καταδεχόντανε να μελετή-

1) Ο Θεοφιανός ανεβάσει σε τέσσερα εκατομμύρια τους 'Ελληνικούς πληθυσμούς που απορρόφησεν ή Ρουμανία έως τα 1810.

2) Μά μήπως κατόρθωσε να ξεριζώσει τ' αρβανίτικα έξω από την 'Αθήνα;

3) Ο σχολαστικός αυτός νόμος του Γυμνασίου του 'Αιθαλιού είναι ούτος:

«Θεός ήγίσθω παντός έργου και λόγου. 'Επί καθηγεμόνων Θεοφίλου, Γρηγορίου τε και Εύσταθίου, των εν τή κατ' τας Κεθωνίας 'Ελληνομονασίω σχολαζούτων 'Ελατηβολιάνος όγδόη άπώντος, οι υπογεγραμμένοι είπομεν. 'Επειδή την πατρίαν έναλοβέσθαι φωνήν, την δε χυδην και άγοραίαν ως πάντη άνοίκειον ήμιν τοίς των 'Ελλήνων έκείνων απογόνοις παντί τή θρηψ' όποιεσθαι έφίμεσθαι δεδόχθαι πσιν ήμιν νόμον είσενεγκείν, ώσθ', ήνίκ' αν συνώμεν, 'Ελληνιστί πάντας ήμάς συνδιαλέγεσθαι καταναγκάζειν.

ΝΟΜΟΣ

•'Επιμεί λσθαι έκαστον ήμών 'Ελληνιστί όσον οίοντε συνδιαλέγεσθαι, ός δ' αν μη έθέλη τοϋτο σελίδα 'Ομηρικήν ένώπιον ήμών ιστάμενος άπαγγέλειν άποτισάτω τέμμεν. Οι ταϋτα συμφηφισάμενοι (και έπονται τα όνόματα σε δυό στήλες, τα χριστιανικά χωρισμένα από τα 'Ελληνικά και χωρίς τα πατριωτικά τους (πως στην αρχαιότητα) 'Αλκιβιάδης, 'Ανάχασις, 'Αριστειδης, Χαβρίας κτλ. — 'Αγγελής, 'Ιωαννίκιος, Δημήτριος, Θεορήνης, 'Παρίων κτλ.

σουν, ὥς εἶναι καὶ μὲ τὴν σχολαστικὴν μέθοδον ποὺ ἐφαρμόζανε γιὰ τὴν ἀρχαία. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔργα τους ἐπῆγαν χαμένα, ὥπως κ' οἱ κόποι, ὥπως κ' ἡ μεγάλη τους εὐφυΐα κάποτε. Τέτοιος γιὰ παράδειγμα ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ποὺ «ἀπέφυγε ἐκάστοτ' ἐπὶ ὄνομα "Ἑλλήν" διὰ τὴν ἐμφασιν τῆς εἰδωλοθηρητικῆς» καὶ ποὺ «ἐνέμειναν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου πιστῶς τηρηθείσῃ παραδόσει» καθὼς λέγει πάλι ὁ Θερεσιανός, "Ὅ,τι ἔγραψε εἶπον ἀχρηστο καθὼς καὶ ὅ,τι μετὰφρασε. Σπαταλᾷ τὴν χρηματικὴν προσφορὰ τοῦ ἡγεμόνα Γκίκα γιὰ νὰ ἐκδώσῃ τὰ «Εὐρεθίντα» τοῦ καλογέρου Ἰωσήφ Βρυσνίου σὲ τρεῖς τόμους.

Διαδάσκει τοὺς τίτλους τῶν «Εὐρεθίντων» αὐτῶν καί, ἂν μπορεῖτε, μὴν κλάψετε: «Περὶ τῆς ὑπερθέου καὶ ὑπερουσίου Τριάδος» «Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.» «Περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν» «Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου ἐνσώρκου οἰκονομίας.» «Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ματαιότητος» «Περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως». Καὶ ὅλ' αὐτὰ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ τὸ ὑπόδουλο ἔθνος εἶχε πρὸ πάντων ἀνάγκη ἀπὸ θροφὴν οὐσιαστικὴν καὶ δυνατὴν, «ἀπὸ αἵμα καὶ καρδιά βοδινῶν» ὥπως θὰ ἔλεγε μὲ τὸ εἰκονικὸν τοῦ ὕψους ὁ Γάλλος ἱστορικός Μισελέ.

Ἔτσι, ἡ Βυζαντινὴ παράδοσις τοῦ Σχολαιοῦ καὶ ὁ θεολογικὸς σχολαστικισμὸς τῶν λογίων, ποὺ κατάντησε νὰ μείνῃ στὸ τέλος μόνον γραμματικὸς, ἐπροίκισαν σιγὰ σιγὰ τοὺς ἀναπτυγμένους μὲ μιὰ δεύτερη φύση, τὴν γλωσσικὴν μαίαια, ποὺ παίρνοντας τὴν σκιά γιὰ τὸ σῶμα, ἐσχότωνε στήν ψυχὴ τοὺς μέγα τὸν Πρόγονο.

ΑΓΓ. ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

ΓΕΡΟΙ ΠΟΝΤΟΙ

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

(Σκηνὴ σ' ἑλλητικὸ σπίτι σὲ μιὰν ξένη πρωτεύουσα)

Ἡ κυρία Κασσιδάκη. — Περὶεργο νὰ μὴν ἔρθῃ ἀκόμα τὴν ὥρην τὸν περιμένουμε.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου. — Ἴσως νὰ τοῦ συνέβηκε τίποτε στὸ δρόμο.

Ἡ κυρία Ψηοῦ. — Τὸ δὶχως ἄλλο γιατί δὲ θὰ μᾶς ἔκαμε νὰ μαζευτοῦμε ἄδικα τῶν ἀδίκων. Εἶναι τόσον εὐγενής.

Ἡ κυρία Φιφιράκη. — Καλὲ ἡ εὐγένεια εἶναι στὸ κιμπαρλῆκι τοῦ ζωγραφισμένη.

Ἡ κυρία Πασουμίδου. — Πρέπει νὰ ῥθῇ γιατί μὲν ἔχουμε καιρὸ ποὺ θὰ προφτάξουμε σὲ δυὸ ἑβδομάδες; Χρειαζονται προσκλήσεις, ἐντυπα, τόσες διατυπώσεις...

Ἡ κυρία Κασσιδάκη. — Ὅλα θὰ γείνουν φτάνει νὰ ῥθῇ.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου. — Χωρὶς αὐτὸν τίποτε δὲ γίνεται.

Ἡ κυρία Ψηοῦ. — Εἶναι τὸ κεφάλι, ἡ ψυχὴ τοῦ Συλλόγου.

Ἡ κυρία Φιφιράκη. — Δίχως αὐτὸν, ἀκόμα θὰ περίμεναν τὰ ὄρφανά μας, τὰ ἀπαρά μας, τὰ...

(Μπαίνει ἓνα δουλικὸ ἀπορροπικὸ καὶ δίνει στὴν κυρία Πασουμίδου ἓνα γραμματάκι. Φεύγει στίς μύτες τῶν ποδιῶν).

Ἡ κυρία Πασουμίδου. — Τὸ φοβούμεν. Πάλι ἀπασχολημένος. Πάλι μᾶς τὴν ἐπαιξε.

Ἡ κυρία Κασσιδάκη. — Τί λέτε καλὲ; ὁ κύριος πρόεδρος!

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου. — Ἄς δοῦμε τί γράφει πρῶτα.

Ἡ κυρία Ψηοῦ. — Πολὺ σωστά.

Ἡ κυρία Φιφιράκη. — Διαβάστε, καλὲ, διαβάστε.

Ἡ κυρία Πασουμίδου (διμβάζει). — «Εὐγενεστάτη κυρία

Ἡ κυρία Κασσιδάκη. — Ὡχ μάτια μου!

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου. — Μὴ διακόπτετε. Ἄς ἀκούσουμε πρῶτα τί γράφει ὁ κύριος πρόεδρος!

Ἡ κυρία Ψηοῦ. — Σιωπήστε! εἶναι τὸ μόνον μέσο νὰ ἀκούσουμε.

Ἡ κυρία Φιφιράκη (τῆς γνέφει μὲ τὸ δαχτυλίκι νὰ βουβαθῇ).

Ἡ κυρία Πασουμίδου. — «Κωλυόμενος ἐνεκα κωλυσιεργίας, ὁ κύριος πρόεδρος μοῦ ἀναθέτει...

Ἡ κυρία Κασσιδάκη. — Μὰ δὲ γράφει ὁ ἴδιος;

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου. — ... ἔβαλε τὸν γραμματέα τοῦ Συλλόγου.

Ἡ κυρία Ψηοῦ. — Τὸν ἔχει νὰ τοῦ γράφει τὰ γράμματά του. Τὸν πῆρε κοντά του καθὼς ἔαν εἶχε ἐργασία, καὶ τὸν πληρώνει ἀπ' τὸ ταμεῖο τοῦ Συλλόγου. Συμπαθητικὸς νέος ὁ καυμένος... καὶ καλλιγράφος. Ποῦ νὰ δεῖξαι ὁ κύριος πρόεδρος νὰ γράφῃ ὁ ἴδιος!

Ἡ κυρία Φιφιράκη. — Ἐκτός ἂν τὸ κάνῃ γιὰ νὰ δείξῃ τὸν καμπόσο.

Ἡ κυρία Πασουμίδου. — Ἐ βέβαια! τί νὰ τὸ κρίνουμε! Πρόεδρος αὐτὸς μπερεῖ νὰ γράφῃ ὁ ἴδιος; Μόνον νὰ υπογράψῃ στέκει. (ἐξακολουθεῖ τὸ διάβασμα). «μοῦ ἀναθέτει νὰ καταστήσω ὅτι γινώσκων ὅτι λυπεῖται σφόδρα μὴ δυνάμενος νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν διὰ τὰ ὄρφανά μας συνε-

θρίασιν καὶ παρακαλεῖ τὰς εὐχαιεῖς δεσποίνας ὅπως εὐχαιεστούμεναι θέλουσι συγχωρήσῃ αὐτόν. Δέξασθε καὶ τὰ λοιπά».

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Ὁρα! μὰς τὴν καταφέρνει ὁ κύριος πρόεδρος!

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Κι' ἐγὼ ποῦ ἦρθα ἀπὸ τόσο μακριά...

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Θὰ ἔχῃ κανένα σπουδαῖο πρόσωπο νὰ ἱδῇ. Κανένα στρατηγὸν, κανέναν πατριάρχη, κανένα πρωθυπουργό!...

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— Ὁρα! μὲ δυὸ γραμμὲς μὰς ξέκαψε.

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Σταθεῖτε ἔχει καὶ ὑστερόγραφο. Ἰδιόχειρο τοῦ προέδρου. Διέτε· κάτω ἀπ' τὴν ὑπογραφή τοῦ γραμματεῖα. (Χρημαθὺν ὅλα τὰ κερατισσόμενα στὸ χαρτί).

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— (διαβάζει ἀρπώντας τὸ χαρτί). «Ἄν... (μὰ πρὶν τελειώσῃ...)

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— (τῆς κάνει τὸ ἴδιο)... ἀδειάσω...

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— (ἴδιο παίξιμο)... θὰ περάσω...

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— (ἴδιο παίξιμο)... στίς ἐξέμισι... » Ἀχ τί θείο αὐτὸ τὸ ἐξέμισι. Στάζει ὅλη τὴν προεδρική ἀρχοντιά.

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Θαρρῶ πὼς τὸ παρατράβηξε τὸ σκοινὶ ὁ κύριος πρόεδρος!

(Κοῦν ὡσπὴ· ἀμέσως ὅλες οἱ γνώμες μεταλλάζουν).

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Μ' ὅλη του τὴν ἀρχοντιά τὸ παρακάνει.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Δὲ φαίνεται νὰ πολυσκοτίζεται γιὰ τὸ Σύλλογο.

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Τοῦ φτάνει νὰ εἶναι πρόεδρος.

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— Μὰ ποιὸς λοιπὸν εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου;

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Μὰς τὸ εἶπε ἡ κυρία Ψησιᾶ. Σκοπὸς τοῦ Συλλόγου εἶναι ἡ προεδρεία τοῦ κυρίου προέδρου.

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Θράσος ποῦ τὸ ἔχει ὁ κύριος Πρόεδρος!

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Μόνο αὐτὸ δὲν τοῦ λείπει.

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Θέλει ὁ δρώμιος νὰ κάμῃ ρεκλάμα εἰς βάρος μας.

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— Μόνο εἰς βάρος μας; Καὶ εἰς βάρος τῶν ὀρφανῶν ἀκόμα. Νὰ ἐγάλουμε τὴν ψυχὴ μας ἀνάποδα νὰ τοῦ τὰ κάνουμε εὐπαρουσίαστα, νὰ χάσουμε τὸν καιρὸ μας, νὰ καταξοδευτοῦμε, γιὰ νὰ ῥθῃ ὁ τραγογέννης...

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Τὰ ξοῦρισε...

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Τὰ κόρεψε, μονάχα, θέλετε νὰ πῆτε.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Σιγά-σιγά θὰ τὰ κόψῃ.

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Μιὰ μέρα θὰ κόψῃ καὶ τὸ ἀρβανίτικο τοῦ μουστάκι. Θεὲ καὶ Κύριε!...

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— ... γιὰ νὰ ῥθῃ λοιπὸν... ὁ ξουρισμένος τῇ μέρᾳ τῆς ἑορτῆς νὰ μοιράζῃ ἀγέρωγες ὑποκλίσεις δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ νὰ ξαπλωθῇ μὲ σταυρωμένα χέρια στὴν καλλίτερη πολυθρόνα, πλάι μὲ κανένα ντόπιο παρακατιανὸ σημαίνοντα, νὰ μὰς κοροϊδεύῃ πίσω ἀπὸ τὰ γυαλάκια του.

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Βέβαια· τώρα κι' ἐγὼ καταλαβαίνω. Τί ἀδιαντροπιὰ ὅμως! Ὅλα τὰ ὄντα ἐνδιαφέροντά του γιὰ τὸν ἑλληνισμό καὶ τὴν «αἴγλη τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐν τῇ ἐξωτερικῇ» εἶναι πονηριὲς γιὰ νὰ μὰς πιᾶσῃ στὰ δίχτυα του.

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Χειρότερη ἐκμετάλλευση δὲν ὑπάρχει· τώρα μάλιστα καταλαβαίνω ἔντα σωρὸν πράγματα. Σαίρετε, τὰ τσογγυρίσε φαίνεται μὲ τὸν πρόξενο, γιὰ αὐτὸς δὲ θέλησε νὰ «δράσῃ πατριωτικῶς», καὶ τὸν ἄφισε νὰ κουρεύεται μὲ τοὺς συλλόγους του. Μόνο μὲ τὸν παπὰ εἶναι...

Ὅλες.— ... Εἶναι;

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Πῶς νὰ τὸ πῶ... ντρέπουμε, ... χήρα γυναῖκα!... εἶναι κοιλιὰ καὶ δρακί... (κατακυλιστά) κοιλιὰ καὶ φανέλλα, θέλω νὰ πῶ.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Μὲ τὸν πανιερώτατο! (πονηρά). παίζει τὸ ρόλο... τῆς φανέλλας;

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Δὲ ξαίρω, μὰ στὸ ρόλο τοῦ... τῆς κοιλιᾶς τόσον ὁ κύριος πρόεδρος ὅσο καὶ ὁ αἰδεσιμώτατος εἶναι στὸ στοιχεῖο τους.

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— Νὰ δῆτε ποῦ θὰ πάρῃ καὶ παράσημο. Ἐχει ἤδη ἓνα ἐξομερίτικο ποῦ πῆρε κι' ἐγὼ δὲν ξαίρω πῶς, καὶ νὰ δῆτε πῶς θὰ πάρῃ καὶ τὸ ντόπιο.

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Μπρὲ τὸν μπερμπάντη! Νὰ ἴδετε ποῦ θὰ πάῃ κόντρα τοῦ ἀντρός μου ποῦ ἔκαμιν αἵτηση γιὰ τὴν ἴδια παρασημοφορνιά. Ποιὸς ξαίρει τί μαγγανεῖς, τί δολοπλοκίᾶς θὰ σκάρωσῃ!

Ἡ κυρία Κασσιδακάκη.— Κι' ἐμὰς νὰ μὰς κοροϊδεύῃ μὲ ὀρφανὰ καὶ μὲ πατριωτισμούς, τὸν ἀχρεῖο.

Ἡ κυρία Λαχανοζουμπούλου.— Τὸν ἀκαμάτη!

Ἡ κυρία Ψησιᾶ.— Τὸν ἀρχιτεμπέλαρο!

Ἡ κυρία Φιφιράκη.— Ποῦ νὰ μὴ σώσῃ...

Ἡ κυρία Πασουμίδου.— Ἀπ' τὸ Θεὸ νὰ τῶβρῃ, ὁ ξετσιπωτός, ὁ μασκα...

(Ἐκείνη τὴν ὥρα χτυπᾷ ἐξέμηση τὸ ρολόγι)

(σιωπὴ ξαφνικὴ καὶ σὲ λίγα δευτερόλεπτα ἀκούεται ἓνα μακροβαστηγμένο κουδούνισμα).

Ὅλες (ἐκτός ἀπ' τὴν κυρία Πασουμίδου, κόκκαλο!) — Τὶ ἀκρίβεια! Σωστά στὴν ὥρα του. (Μὲ θαυμασμό). Σὺν Ἐγγλέζος!

Μιά φωνή (μέσα σ' ὅλες τους) — Μὲ τὴ φωνή... καὶ ὁ πρόεδρος! (μικρὴ παύση).

Ἡ κυρία Πασουμίδου (ἐξακολουθεῖ). — τὸν ἀλιτῆριο! τὸν πρόστουχο! τὸν πε...

Ὅλες τους. — Σιωπὴ καλὴ... ἔρχεται!... χτύπησε...

Ἡ κυρία Πασουμίδου (γελῶντας ἄθελα). — Τὶ φοβάστε καλὴ;... Τὸ κουδούνει;... χτυποῦν στὴν πλατὴν μας πόρτα! (Καὶ ἡ σκιά τῶν μεγάλων αὐτιῶν τοῦ κυρίου Προέδρου παύει νὰ τρομάξῃ τίς ἀπαίσιες καρακάζες).

Παρίσι, 24 ὁκτ. 1918.

M. ΒΑΛΣΑΣ

ΣΑΣΤΙΣΜΕΝΑ ΛΟΓΙΑ

Εἶμαι καλὰ ἐδῶ ἀπάνου στὴν καρτέλλα μου. Εἶμαι λιγάκι στενόχωρα καὶ γι' αὐτὸ εἶμαι καλύτερον ἔτσι δαίχνει λιγώτερο ἢ φτώχεια μου.

Ἀπ' τὸ φεγγίτη δὲ φαίνεται τίποτα γιὰ νὰ καταλάβῃ κανένας πὼς βρίσκεται τόσο ψηλά, μ' ἄλλα λόγια στὸ ἔχτο πάτωμα. Μάλιστα. Βρίσκουμαι ἀπὸ πάνου ἀπ' ἓνα σωρὸ λογιῶν λογιῶν ἀνθρώπους. Ἐγὼ ὁ ἴδιος τῶχω ξεχάσει κάθε ἄλλη ὥρα, ὅζω ἀπὸ τούτη πού τὸ λέω. Μοναχά, πότε πότε τὴ νύχτα, μέσα ἀπ' τὸ κρεβάτι μου, συλλογίζουμαι πὼς κοιμήμαί τίσο ἀψηλὰ μέσα στὸν ἀγέρα, ἀπάνου ἀπ' τὸ μεγάλο δρόμο, καὶ πού πετᾷ οἱ δεκοχτοβρες...

Ἀραγὶς πόσοι εἶναι καὶ οἱ ἀνθρώποι πού περνοῦν ἀπ' τὸ κεφάλι τους τέτοιες παράξενες ἀνοησίες!... Τότες βέβαια ὁ νοῦς μου δὲν εἶναι σὲ μιὰ καλὴ κατάστασι. Ὅπως καὶ ἂν εἶναι ἐγὼ δὲν ἀκουσα κανέναν νὰ μοῦ μιλήσῃ γιὰ τέτοια πράματα. Ἐμένα ὁμοῦς ὁ Θεὸς χαίρει γιατί μέσα ἀπ' τὸ κρεβάτι μου τὸ μυαλό μου κατεδαίνει καὶ ψάχνει ὅπως τὸ σκαντάλι μέσα στὸ νερό. Μοῦ φαίνεται πὼς περνῶ σιμὰ ἀπ' τίς πέτρες τοῦ τοίχου, ὅπως εἶναι στοιβασμένες ἢ μιὰ ἀπάνω στὴν ἄλλη ἴσαμε κάτω στὰ θεμέλια. Τὶς φχαριστῶ μὲ σφιγμένη καρδιά γιατί σηκώνουν τόσο ἔαρος καὶ μὲ κρατᾷ ἐδῶ ἀπάνου. Ὀλάκερη ἡ μικρὴ μου φυλακὴ φχαριστᾷ, λές, ἀφτὲς τίς καλὲς πέτρες, τὰ ξύλα καὶ τὰ σίδερα—τὰ θεμέλια πού ζαλίζονται ὅλη τὴ μέρα ἀπ' τὴ βουή τοῦ κόσμου πού περνᾷ μέσα στὸ δρόμο.

Συλλογίζουμαι μὲ δάκρυα εὐγνωμοσύνης τὸ μαγαζάκι κάτω, πλάι στὴν πόρτα, πού κάθεται μέσα ἓνα γεροντάκι μὲ μακρὰ γένεια, τριγυρισμένο ἀπὸ παλιὰ πράματα, πού τὰ μαύρισε ὁ καιρὸς σὲ μακρινὲς χῶρες, καὶ ἔφταξαν ὡς ἐδῶ μ' ἓναν τρόπο μυστηριώδη.

Ὁ Θεὸς μὲ νοιάζεται, ὅπως ἐγὼ νοιάζουμαι ἓνα μικρὸ πουλί, ἓνα ἀσημοπουλί, πού ἔχω ἀγοράσει μαζὺ μὲ τὸ κλουβί του. Μέσα στὴ φωλιὰ μου ὁ πλούσιος Θεὸς κονόμησε καὶ γιὰ τοῦτο τὸ ἀδύνατο πλάσμα του... Εἶναι τόσο ἀχαμνὸ! Τὰ πόδια του εἶναι, λές, δυὸ μαυρὲς κλωστής, καὶ ἂν πάγῃ στὴ μαδημένη κοιλιὰ του μπορεῖς νὰ δῇς τὸ τικ τὰκ, πού κάνει ἡ μικρὴ καρδιά του, ὅπως πακίζει νὰ τὸ ζεστάνῃ. Ἡ ζγάρα του εἶναι καὶ ἐκείνη μαδημένη, καὶ μέσα ἀπ' τὸ φιλό πετσί της ξεχωρίζουν τὰ σπυριά ἔτσι καθαρά, πού φοβάμαι μὴν τὴ σκίσουν.

Γυρίζω καὶ βλέπω γύρω μου καὶ τρίβω τὰ χέρια μου. Στὸ στόμα μου κρέμεται μιὰ πίπα καὶ μπροστά μου ἔχω μιὰ μικρὴ γλάστρα... Οἱ ἀνθρώποι μοῦ περᾶζουν τὰ νεύρα... Τὶ ἔγεινε λοιπόν;... Τίποτα, λέω γώ. . . . Συλλογίζουμαι: Πόσες χειραφίτες ἔχουνε σθήσει μόλις τραβήχτηκε τὸ ξένο χέρι ἀπ' τὸ δικό μου!

Ἀπ' τὸ φεγγίτη φαίνονται δυὸ ἀστρα. Τὸ καρφί, πού κρατᾷ τὸ κλουβί στὸν τοίχο, πέρνει στὰ μάτια μου μιὰ μεγάλη ἐννοια εἶναι ὁ αἰώνιος Θεὸς πού νοιάζεται γιὰ τὴ σακουνοφουσκα ποῦνε καὶ μέσα. Ὁ Τρίπ-Τοῖπ κοιμάται μὲ τὸ κεφάλι χωμένο μέσα στὰ φτερά του. Ἡ πόρτα του εἶναι σφαλιγτὴ καὶ τὸ κουπάκι του εἶναι γεμάτο ὡς τὰ χεῖλια ἀπὸ καθαρό νερό.

Στὸν ἀγέρα πετοῦν ἓνα σωρὸ πράματα. Ἀκούγεται ἡ θαλασσιὰ βουή τοῦ ἀτελείωτου κόσμου... Στήσε τὸ ἄφτί σου! Ἀκούς;... Τὶ μουσικὴ γλῶσσα ἔχει ἡ ψυχὴ! Περπατῶ μὲ τίς μύτες τῶν ποδιῶν μου, —τὰ δάχτυλό μου εἶναι ἀπάνου στὸ στόμα μου... Εἰδὼν εἰδὼν μυρουδιὰς κλώθουνται σὲ χρωματιστὰ ρέμματα, ποῦνε ὅμοια μὲ τόξα τοῦρανοῦ... Ἀπάνου στὸ πάτωμα στοιβάζονται—φρού φρού—μαλακά πούπουλα, πού στρίφτουν στὸν ἀγέρα καὶ πέφτουν ἀμέτρητα, σχεδιάζοντας χίλια χάρδια ἀγάπης—χίλια χάρδια ἀγάπης.

Οἱ ἀδελφὲς καμάρες τοῦρανοῦ γιορίζουν ἀπὸ μιὰ κρυφὴ μουσικὴ... Μέσα στὸ ἀπατο χάος κυλᾷ ἀργὰ καὶ βουδὰ ἑκατομμύρια χαμένοι αἰῶνες... Μυριάδες φοβισμένα τελῶνια τριζοβολοῦν σὲ νοχτιρίδις... Ἡ πούλια ἀφουγκράζεται μὲ σιωπὴ τὴ σκίψη τοῦ Θεοῦ... Ἀπάνου στὶς

στερεμένες θάλασσες του Βέγα αρχίζει να φυτά ένα έρημικό αγέρι . . .

Φτωχή μου φωλιά ! Έδω μέσα οι άγγελοι χορεύουν με τις αιώνια παιδικές φτέρνες τους κάθε βράδυ . . . Ώσαννά ! . . . Ώσαννά ! . . . Η γης αγιάστηκε ! . . .

(Όπως και νάναι, εγώ έχω την ιδέα πως δέν πάγει διόλου να μπαίνουν στο χαρτί πράματα όπως αυτά τα σκοτισμένα λόγια του Γκριόμπε. Τα βρήκα γραμμένα ανάμεσα στα λουλούδια της ταπεινότητας του και τα ξεσήκωσα· άφτός εΐτανε ένας μονόχρωτος άνθρωπος, που ποτέ δέ βγήκε απ' την τρύπα του να δει τη δόξα του Θεού. Χειμώνα καλοκαίρι φόραγε ένα βαρύ ρουχο να πεθάνεις στα γέλοια. Τα λόγια του όμως εΐταν πάντα σκοτισμένα· αλλά πάλι μίλαγε πολύ λίγο κ' έελινες περισσότερο να τον λυπηθείς παρά να τον βαρεθείς. Τόσας που τον ήζαιρα εΐτανε κιόλας γέρος, κι' όπως ύπόφερε απ' το στομάχι του κι' απ' τη μιζέρια, τώρα πρέπει να χει πεθάνει.)

ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΠΟΥ ΔΕΝ ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ

Κι' αφού πέρασε ο επιτάφιος με τη μουσική μπροστά και τους σαλπικτές, τον κόσμο με αναμένα τ'α κεράκια, ο Γιάκουμος, μέσ' απ' τ'α σίδερα του κελλιού της φυλακής, όπως έστρεψε ή ακολουθία την άπέναντι καμπή του δρόμου, κρατούσε ακόμα σφιχτά τ'α σίδερα, με δύναμη πόνου.

Οί τόνοι των ψαλμών απ' τ'α στόματα των παιδιών της συνσκήας δομδίζανε στ' αυτιά του.

Έκανε τήν σταυρό του σαν γυναικοβλα, κ' ενώ οί άλλοι φυλακισμένοι άποσυρθήκανε, αυτός εξακολουθούσε να μένει στο παράθυρο άνασασμένος και ν'άφίνει το ζεστό μέτωπό του να το δροσίζει το κρυρό της νύχτας άγεράκι.

«Κύριε έλέησον !» . . . «Κύριε έλέησον !» . . .

Οί καμπάνες χτυπούσανε και διαπενούσαν τη γιαμάτη ήσυχία άτμοσφαίρα οί θλιβεροί μεταλλικοί τους ήχοι δίνοντας μιάν αίσθηση υπέρτερη κατάνυξης στους πιστούς του Θεανθρώπου.

Όταν ο σίλος του ο Σαντραβίδας το φώναζε να κατέβει και δέν άκουσε και τον πλησίασε, είδε τον Γιάκουμο από κοντά, πολύ ιδρωμένο

ν' ανασαίνει βαθεία και με δάκρυα βραγμένα τ'α στρογγυλά μάτια του, αρκετά δοκιμασμένο από συγκίνηση έσωτερική.

—Βρέ σύ, Γιάκουμ ! Τι έπαθες αΐ : . . .

Τόν σκούνηξε δυο-τρεις φορές.

Κι' αυτός πιάνοντας το μέτωπό του, με δυσκολία κατέδρε απ' το παράθυρο κάτω στ'ε πάτωμα και στη γωνιά κάθησε σμαλαγμένος τώρα, βαρύνε σ'α να κουράστηκε σηκώνοντας δάρη στους ώμους του όλημερίς.

Οί φυλακισμένοι πρό ωρας είχανε παρακολουθήσει μέσ το προαύλιο την επιτάφιο λειτουργία.

Τώρα όλοι θά κοιμόνταν, όσοι πτεράδες μπορούσανε να ξεχνάνε την οικογένειά τους, ή παιδιά τους γονείς τους, άντρες τις γυναίκες τους, τέτοιες μεγάλες μέρες. Οί άλλοι πως εΐτανε δυνατό να κλείσουνε μάτι ;

Ο Σαντραβίδας κάθησε πλάι του στραβοπόδι. Τόν σκούνηξε. Φώτισε τη μορφή του ένα χαμόγελο κίτρινο ειρωνείας.

—Λοιπόν ; . . .

—Τι θέλεις ;

—Δε θ'α μας πεις απόψε καμιά ιστορία από κείνες τις παράξενες που ξέρεις ; . . .

—Και τί να πω εγώ ; ρέ ! . . . Δε θαυμάσαι . . .

—Μά σε βλέπω τόσο πολύ κακοδιάθετο.

—Άμα είναι κανείς φυλακισμένος . . .

Πέρασε διάστημα, κάπνισε με το τσιμπούκι του. Ανακάτωσε τ'α μακρυά μαλλιά του—είχε τρεις μήνες να τ'α κόψει—ξερόδρε.

Ένας λαφρός ύπνος εκεί δ'α χάμου τόν πήρε.

Ο φίλος του πλάι, που είχε δικαστεί δέκα-πέντε χρόνια φυλακή για φόνο, διάδρε ένα μυθιστόρημα προσεχτικά για ληστές.

Όξω επικρατούσε ήσυχία. Οί καμπάνες πάψανε. Ο κόσμος έγύριζε στα σπίτια του να κοιμηθεί. Μόνον ή φωνή των σκοπών της φυλακής κάθε λίγο ήχαρη άκουγότανε για να λησιμονάνε οί κλειδωμένοι έδω μέσα κάθε άπατηλό δναιρο δραπέτησης.

Ο Γιάκουμος μονολογούσε στον ύπνο του.

Κι' ο φίλος του άπαταούσε το μυθιστόρημα κ' έτσι το βρότανε να το δώσει μι'α γερή σκουντιά να τόν ξυπνήσει.

«Πιάστε τον ! . . . πιάστε τον ! . . .», «Σκασμός», «Φύγε !», «Έλένη, Έλενιό ! . . ».

Ο Σαντραβίδας παραξενεύτηκε μ' αυτές τις φωνές κι' αναγκάστηκε να πάει να κάτσει στην άπέναντι γωνιά της κάμαρας, δρίζοντας θυμωμένα τόν Γιάκουμο, που εξακολουθούσε να φλυαρεί με τις άσυναρτησίες του, τις τρελλές φωνές που πατούσε κατ'α διαλείμματα.

«Έλενιό !», αυτό τ' όνομα εγιοόμησε πρὸς στιγμή τὸ δωμάτιο τῆς φυλακῆς.

Κάποιος ἄλλος ξύπνησε, ὁ Βλογιάρης ὁ διαρρήχτης, καὶ πέταξε τὸ παπούτσι του ὀλοῖσιν κατὰ πάνω του, ἕνας κιτρινιάρης ποὺ τὸν εἶχανε γιὰ φθισικό· μὲ τὸ τίποτα γκρίνιαζε μὲ ὄλους, ἕνας ὁρομερὶς, ἀλλάζε στους τρεῖς μῆνες μιὰ φορά.

Ξύπνησε ὁ Γιάκουμος. Ἐτριψε τὰ μάτια του. Κοίταξε τὸ ταβάνι. Συνήλθε καὶ σηκώθηκε μὲ μίαν. Τὸ αἷμα στὸ κεφάλι του μέσα ἔβραζε.

—Τί σέβχει κάνει αὐτὴ ἡ Έλενιό ;—φώναξε ἀπὸ ἀπέναντι ὁ φίλος του. Κανένας ἔρωτας παλιὲς αἰ ; . . . ποὺ τῆς φυλακῆς τὰ τεῖχη δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ περάσει.

Ὁ Γιάκουμος πάλι πρὸς τὸ παράθυρο πῆγε καὶ κοιτοῦσε ὅσῳ τὸν ἤσυχο δρόμο, χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ τοὺς φυλακισμένους. Πόσο τὸν ἀνακούφιζε τ' ἀγέρι ποὺ ξεκινούσε ἀπ' τὸν Φαληρικὸ κόλπο ὁροσερό.

Ἡ καμπάνα τοῦ Ἀτ-Φίλιππα, ποὺ μικρὸς εἶχε χτυπήσει πολλές φορές τὸ Πάσχα, σὰ νὰ τοῦ μιλοῦσε τῇ θλίψῃ του.

Τόσος κόσμος, ὁ περισσότερος τῆς συνοικίας τοῦ Ἀτ-Φίλιππα, πέρασε μὲ τὰ κεράκια στὸ χέρι, τόσα κορίτσια, κ' ἡ Έλενιό μαζί ἡ κόρη τοῦ γύφτου Μανταλένιου μὲ δυὸ φίλες τῆς ἑμῶφες καὶ τῇ μάνα τῆς τῇ μαντηλοφορεμένη, τῇ σεμνοπρόσωπῃ.

Τὴν εἶδε καλὰ ἀπὸ πάνω κάτω στὸ δρόμο. Καὶ περίμενε μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα νὰ δεῖ ἂν θὰ σηκώσῃ τὸ κεφάλι τῆς ἀπάνου, νὰ ρίξῃ τὸ βλέμμα τῆς στὸ παράθυρό του, στους ψηλοὺς τοίχους τῶν φυλακῶν.

Ἐφύζε τόσο δυνατὰ τὰ δάχτυλά του πάνω στὰ σίδερα λὲς ποὺ ζήτησε νὰ τὰ λυῖσιν δάζοντας ὅλη τὴ δύναμή του.

Καὶ δὲν ἀπατήθηκε στὸ φόβο τῆς ἀπελπισίας του. Ὁ ἄμοιρος ! Στέναξε πολλές φορές βαθειὰ σὰν κόμα στὴν ἀμμουδιά.

Ἐστέρ' ἀπὸ πέντε χρονῶν ζωὴ φυλακῆς εἶτανε ἡ πρώτη στιγμή ποὺ τὴν εἶδε νὰ περνᾷ κάτω ἀπ' τὸ παράθυρό του, ποὺ πρὸς τὸ δρόμο ἔδλεπε, ὅπως ὅλα τὰ παράθυρα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς τῶν φυλακῶν τῆς «Παλιᾶς Στρατῶνας».

Κοίνησε ἐπίτηδες θγάζοντας τὸ χέρι του ὅσῳ τὸ κερί, ποὺ κρατοῦσε, μὰ ποῖός ἔβρει, κείνη τῇ στιγμή, ἂν θὰ τὸν γνώρισε ἡ παντρεμένη τώρα Έλενιό, ἡ κ' ἂν κοιτοῦσε θὰ εἶχε τάχα καμμιὰ θύμηση ; . .

Μετροῦσε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ποινῆς του.

Τὸ παρελθόν. Ὅλα μέσα του πάλευν, ὁ ἐλεύθερος νέος κ' ὁ φυλακισμένος τώρα. Τόσες εἰκόνας τῆς χαρᾶς. Τὸ σφάλμα κ' ἡ μετάνοια. Ἡ ἀπελπισία.

Δέκα ὀλάκαιρα χρόνια ! Πῶς εἶτανε δυνατό νὰ περάσουνε εὐκολα ; Οἱ ψηλοὶ μαυρισμένοι τοῖχοι τοῦ λέγανε πῶς ἐκεῖ μέσα θὰ πεθάνει.

Ναί, τὸ μακρινὸ διάστημα τὸν ἀπαγοῆτευε σκληρὰ.

Τώρα πιά ποὺ τ' ὄνειρο τῆς εὐτυχίας του τὸ πῆρε ἄλλος . . . κ' αὐτὸς περιφρονημένος ! . . .

Ἡ Έλενιό ἡ κόρη τοῦ γύφτου Μανταλένιου, ἡ ὠραιότερη κοπέλλα τῆς γειτονίας, ποὺ ἡ φλογερὴ ματιά τῆς ράγιζε καὶ τὸ μάρμαρο. Τὰ μάτια τῆς πόσας δὲν τὰ ἔχουνε ζηλέψει, καὶ πίσσι δὲν εἶχανε σπιναχτικά ποθήσει τῇ γλύκα τους νὰ πιῶνε σὲ νύχτες μὲ φεγγάρι, ἐρωτικές. Καὶ τὰ μαλλιά τῆς, ποὺ μαῦρα εἶτανε σὰν ἔδενος, ὦ ! καὶ τί δὲν εἶχε, τί νὰ ὁμνήσῃ κανεὶς ποὺ ὅλα τὰ εἶχε, κάθε τι ἀπὸ πάνω τῆς κ' ἴδια χάρη κ' ἴδιο σκέρτσο.

Τ' ἀεράκι τῆς νύχτας μάταια προσπαθοῦσε νὰ λιγοστεύσῃ τὸν πυρετὸ ποὺ ἔτρωγε ὅλο του τὸ σῶμα. Τὰ μάτια του θολὰ, πρισμένα, σὰ νὰ τὸν εἶχε ἄνθρωπος χτυπήσει μὲ τὴ γροθιά του.

Ψηλά τ' ἀστέρια τρεμολάμπανε, σὲ ὅσα κομμάτια τ' οὐρανοῦ τὰ σύγνεφα ποραμερίζανε, σὰ γλώσσες κεριῶν, ποὺ ἐκεῖ ψηλά κρατούσανε οἱ ἀγγέλοι σὲ δική τους πένθιμη τελετή.

Ἡ Έλενιό τὸ «καρυάκη» ὅπως τὸ λέγανε οἱ ὑποψήφιοι γαμπροὶ τῆς γειτονίας.

Κατέβηκε καὶ πάλι στὴν ἴδια θέσῃ ὁ Γιάκουμος σμιούληξε κρύβοντας τὸ κεφάλι του ἀνάμεσα τῶν ποδιῶν του.

Ὁ Σαντραδίδας εἶχεν ἀπαρτήσῃ τὸ μυθιστόρημα καὶ κοιμότανε παραλογώντας στὸν ὕπνο του.

Περπατοῦσαν στοῦ Θεοσίου τὴν πλατεία, μὲς τὸν κῆπο.

«Γιάκουμ ! νάτος αὐτὸς ἐκεῖ . . . ὁ παλιάνθρωπος !» . . . γύρισε καὶ τοῦ φώναξε ἀπότομα.

Σ' ἕνα ὁρομάκι τοῦ κήπου εἶδε κάποιο ψηλόσωμο μὲ μουστάκια χοντὰ νὰ θαδίζει κ' ὅλο πρὶς αὐτοὺς τὸ βλέμμα του νὰ ρίχνει μ' ἐπιμονή.

Ὁ Γιάκουμος ἔτριξε τὰ δόντια του, ἔσφιξε μέσα του ὅλη τὴν ὀργή του καὶ δὲν εἶπε τίποτα στὴν Ἑλένη ξακλουθώντας οἱ δυὸ κάτω ἀπὸ τὰ φυλλώματα τῶν δέντρων τὸν ἐρωτικὸ περίπατό τους.

Κ' ἔτσι ζητοῦσε ν' ἀποφύγῃ ν' ἀκούσῃ περισσότερα ἀπ' τὸ στόμα τῆς Ἑλένης γι' αὐτὸν τὸν μουστακαλῆ, ποὺ τόσο πολὺ εἶχε γίναῖ φορτικός, ζητώντας μὲ τὸ στανιὸ ἔρωτα ἀπὸ μιὰν ἐρωτευμένη.

Όμως δυο τρεις φορές, που γύρισε το πρόσωπό του πίσω, είδε καλά, αν κι' ή εσπέρα είχαν απλώσει τις θαυμάσιες σκιές της απάνου στα δέντρα και κάτω, είδε που τολμούσε ο άγνωστος να τους παρακολουθεί.

Και μια φορά τόν σκούνηξε.

«Μά... τι έχεις Γιάνκουμο;»

«Τίποτα.»

«Κανένα παράπονο που κρύβεις από μένα;...»

Σήκωσε τους ώμους του, έπαιξε τα δάχτυλά του, φανέρωσε τις παλάμες του.

«Μπα. Ό,τι έχω δε σε το κρύβω, αγάπη μου. Δε θέλω να κρατώ μυστικά σε σένα. Η καρδιά μου σε ανήκει.»

Άργότερα χωρίσανε.

Η Έλένη πρὸς τὸ σπίτι της κι' αὐτὸς πρὸς τὸ καφενείο.

Στὸ δρόμο κοντοστάθηκε, έβγαλε τὸ καπέλλο του, έβλεπε τὸ κεφάλι του, πολλές τρίχες που μένανε στὰ δάχτυλά του τὴς φύσηξε νὰ πέσουνε στὸ χῶμα.

Άλλαξε κατεύθυνση και πάλι πρὸς τὸν κήπο τοῦ Θησαυροῦ γύρισε νὰ παρπατήσῃ, μόνος τώρα, μετὰ τὸ κεφάλι σκυφτό, βαρυνό, μολυβένιο.

Στὴν ἡσυχία κείνης τῆς ὥρας δυο πυροβολισμοὶ ἀκουστήκανε.

Ὁ κόσμος ὕστερα ἔτρεχε ἀπ' τὰ μαγαζιά, τὰ σπίτια, πὸς τὸν κήπο ἔλος πλημμύρισε, ἄντρες, γυναῖκες, κορίτσια, χωροφύλακες τρέχανε... τρέχανε...

Ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὰ χοντρά μουστάκια μεταφερότανε στὸ πλησιέστερο φαρμακείο. Μόνο τὰ χεῖλιά του λιγάκι ἔπαιξε, Κ' ἔβγαζε ἀπ' τὸ στόμα σάλια κόκκινα, κ' εἶχε τὰ μάτια παταγμένα σὰν βωδίου ἑτοιμα νὰ χυθοῦνε λές.

Ὁ πρωϊνὸς ἥλιος, πὸς ἔρριξε στὸ δωμάτιό του τὴς πρώτες ἀχτίνες του, εὗρηκε τὸν Γιάνκουμο στὴν ἴδια θέση, μετὰ τὸ κεφάλι του κρυμμένο ἀνάμεσα τῶν ποδιῶν του.

Κ. Α. ΦΩΤΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΣΟΝΕΤΤΟ

(ΜΕΛΕΤΗ)

Τὸ σονέττο εἶναι ἓνα εἶδος ποιήματος ἀποτελούμενο ἀπὸ ποικίλα θέματα μ' ἀπὸ καθορισμένη μορφή, καὶ πὸς τόσο ἡ μορφή ὅσο καὶ τὸ περιεχόμενο περικλείωνται μέσα σὲ δεκατέσσερους στίχους σχηματιζόμενους μετὰ τρόπον αὐστηρὰ καθορισμένο.

Ὅσο ὅμως κι' ἂν θελήσουμε νὰ παραβλέψουμε τὴν ὑπόστασιν τοῦ σονέττου σὰν περιεχόμενο, δὲ θὰ μπορέσουμε καὶ νὰ τὸ θεωρήσουμε σὰν ἀπλὸ μετρικὸ σχῆμα, ὅπως θεωροῦμε ὅλες τὶς ἄλλες στροφές εἴτε ἀπλές εἴτε πολυσύνθετες εἶναι· μαζί με τὴν ἐξωτερικὴν ὑπόστασίν του θ' ἀναγκαστοῦμε νὰ ἐννοήσουμε καὶ ὀρισμένην ὑπόστασιν περιεχομένου, ὅπως π.χ. στὴν ὠδή, στὴν μπαλάντα, στὴν ἐλεγεία, στὸ μαδριγάλι, στὸ ἐπίγραμμα. Γι' αὐτὸ τὸ σονέττο εἶναι ἴσως τὸ μόνον μετρικὸ σχῆμα πὸς μαζί μετὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν ἐδιατήρησε καὶ κάποιο χαραχτήρα τοῦ περιεχομένου, κ' ἔτσι εἶναι τὸ μόνον ἀπὸ τὰ σωζόμενα μετρικὰ σχήματα πὸς θυμίζει κάτι ἀπὸ τὴς ιδιότητες τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποίησης, στὴν ὁποίαν τὸ μετρικὸ εἶδος ἐδηλοῦσε καὶ τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔλεγαν ἡρωϊκὸ ἑξάμετρο κ' ἐδηλοῦσαν τὸ ἔπος, ἔλεγαν ἐλεγεία κ' ἐδηλοῦσαν τὴν ἐξάμετρη καὶ παντάμετρη διστιχὴ στροφή μετὰ τὴν ὁποίαν ἐξωτερικῶς τὴς θρηνητικὰς τοὺς διαθέσεις, ἔλεγαν ἱαμβὸς κ' ἐδηλοῦσαν τὴν σάτυρα, ὅπως καὶ μετὰ τὰ ποικίλα στροφικὰ συστήματα ἐξωτερικῶς τὴς ποικίλες λυρικές διαθέσεις τῆς ψυχῆς τοῦς. Σήμερα τὰ ποιητικὰ εἶδη δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν τοὺς μορφήν, μ' ἀπὸ τὸ περιεχόμενο· ὅποιοδήποτε ποιητικὸ εἶδος μπορεῖ νὰ γραφῇ θαυμάσια σ' ὅποιοδήποτε μετρικὸ σχῆμα, χωρὶς τὸ ἓνα νὰ μειώνεται ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κ' ἐνῶ γιὰ ὅλα τὰ μετρικὰ σχήματα αὐτὸ ἀληθεύει, ἐξαιρεῖται μονάχα τὸ σονέττο. Τὸ ποίημα πὸς θὰ γραφῇ στὰ στενὰ ὅρια τοῦ σονέττου, ὀφείλει νὰ ὑποτάξῃ τὴν οὐσίαν του στὴ μορφήν, καὶ νὰ λάβῃ χαραχτήρα ὀρισμένου ποιητικοῦ εἶδους· ποιοῦ, θὰ δείξουμε χαμηλότερα.

Γι' αὐτὴν του, λοιπόν, τὴν ιδιότητα τὸ σονέττο παρουσιάζει μιὰν ἐξαιρετικὴν σημασίαν, γιατί, ἐνῶ κάθε μετρικὸ σχῆμα δοσμένο ἀπὸ τὰ πρῶτα δὲν ἐμπόρει ν' ἀνθέξῃ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τὴ ζωὴν σὰ ζωντανὸς ὁργανισμὸς ὅπως εἴταν τὴν ἐποχὴν πὸς πρωτοδημιουργήθηκε, μ' ἀπόμεινε νεκρὸς τύπος, σκελετὸς ἀκατάλληλος γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἀπὸ τὴν ζωὴν, τὸ σονέττο, ἰσχυρότερον κι' ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν, κατόρθωσε νὰ συμ-

μορφωθή πάντα με τις απαιτήσεις των καιρών χωρίς να μεταβάλει ουσιαστικά την εσωτερική του προς την εξωτερική του υπόσταση.

Η ζωτική αυτή δύναμη του σονέττου, όταν σκεφτούμε πώς κάθε άλλος παλαιότερος συγγενικός τύπος έχασε, και δεν εσωθή ή ταυτότητα μορφής και ουσίας, γιατί εσήμερα το ποιητικό είδος δεν έχει όρισμένο μετρικό σχήμα, είναι αδύνατο να μη μας γεννήσει την υποψία, πώς το σονέττο μπορεί να είναι το τελειότερο μετρικό σχήμα που επήγαγε από τις αρχαίες ιδιότητες της ποιητικής τέχνης, και πώς με την ευλυγισία που απόκτησε, έχει όλα τα στοιχεία να συμβαδίσουν με την εξέλιξη εκφράζοντας με όρισμένο τρόπο τις ποικίλες ψυχικές διαθέσεις του ανθρώπου. Εμείς αυτό το παραδεχόμαστε. Και σε κείνους που αρνούνται το σονέττο και το ονομάζουν κατασκευασμα, και σε κείνους που προχωρούν ακόμη κι' αρνούνται κι' αυτό το στίχο, γιατί θαρρούν πώς τους εμποδίζει την άγνην έκφραση της ψυχικής τους διάθεσης, αν και θα μπορούσαμε να τους παρατάξουμε άπειρήν επιχειρημάτων, για τα όποια δεν είναι έδω θέση, αρκούμαστε να τους τονίσουμε τα ακόλουθα:

Εμείς δεχόμενοι πώς ο άνθρωπος δεν έφτασε ποτέ ίσως τώρα το μέγιστο της δυνατής του τελειότητας, έστω και για χάρη του ανθρώπου που η ζωή του έχει πολλές ακόμη χιλιοτηρίδες διάρκεια επάνω στο φλοοδι της γης, δεν κατηγορούμε καθόλου τις πολύτροπες προσπάθειες που ειλικρινά γίνονται προς έκφραση της ποιητικής ουσίας και τοῦτο, γιατί ποτέ μας δεν έσκεφτήκαμε ν' αρνηθούμε την προσπάθεια, την έρευνα, τη δοκιμή για το καλύτερο. Μά για να δεχτούμε και τα διάφορα ατομικά αυτοσχεδιάσματα και ν' αρνηθούμε κάτι που έζησε ολάκερες εποχές, απλώς γιατί το θέλει κάποιος που έννοει όπωσδήποτε να νεωτερίσει, ή γιατί κάποιος θαυμάζει να καταγίνη, ή δεν έχει την απαιτούμενη δύναμη να το μεταχειριστή, πρέπει τουλάχιστο και τα διάφορα ατομικά αυτοσχεδιάσματα να μπορούν να δείξουν όπωσδήποτε τη ζωτική δύναμή τους, όχι με το έτσι θέλω, μά διαπιστωμένη από τον άμερόληπτο και σφύτατο δάσκαλο το χρόνο. Γιατί καταντάει κωμικό να θέλουμε ν' αρνηθούμε κάτι, απλώς γιατί απαιτεί κάποια προσπάθεια από τον τεχνήτη που θα το μεταχειριστή, και να δεχτούμε κάτι άλλο, που θα χρειάζεται για να κατανοηθή την προσπάθεια κάθε ανθρώπου που θα επιθυμή να το απολάβει. Με τον τρόπο αυτόν ή τέχνη καταντάει ατομική και μόνον υπόθεση.

Και στο σημείον αυτό δε μπορεί κανείς να μη θυμηθή την όργη του Α. Τολστόη, εσο κι' αν ή θεωρία του για την Τέχνη φτάνει στ' αντίθετα άκρα. Εμείς παρακολουθούμε με συμπάθεια τις προσπάθειες,

μά διόλου δε διαζόμαστε να τις παραδεχτούμε, ή και ν' απορρίψουμε κάτι που ο χρόνος εδίαπίστωσε τόσο πανηγυρικά. Και όχι μονάχα δε διαζόμαστε ν' απορρίψουμε και να παραδεχτούμε, μά υποψιαζόμενοι τις ανθρώπινες πλάνες, που ή μά αναδρίζει από την άλλη σάν κεφαλές λερναίας) ύδρας, όταν ή δάση τεθή σφαλερή, προτιμάμε να έρευνήσουμε πρώτα τα αίτια τα ψυχολογικά που εγέννησαν τις ώρισμένες τάσεις, και να ελέγξουμε τα αίτια της προσωπικής μας προτίμησης. Και πάλε μπορεί να προτιμήσουμε σάν άτομα, όχι όμως και ν' απορρίψουμε. Μά πλησιάζει ν' αποπλανηθούμε σ' άλλους άπέραντους όρίζοντες, και είναι καιρός να επιστρέψουμε στη συνέχεια της εξέτασης του σονέττου.

Το σονέττο πρωτοφάνηκε κατά το πρώτο ήμισυ της δωδέκατης εκατοντατηρίδας· άκριδώς πότε δε μάς είναι γνωστό. Δέ μάς είναι ακόμη γνωστό ποιός το πρωτόγραψε. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι πώς εμείς το πρωτοδρίσκουμε στην αλλη του Φρειδερίκου του ΙΙ του ήγεμωνα της Σικελίας.

Η αλλη αυτή είχε υποδεχτεί τους τροβαδούρους και κατόπι μιμηθεί την ιπποτική έρωτική ποίησή τους. Σπουδαίον εινε πώς διατηρούσε την ανάμνηση της ελληνικότητας του τόπου που έξουσίαζε, πώς ένόησε τις ελληνικές σπουδες και πώς εκεί πρωταγράφηκε έπίσημα ή λαϊκή ιταλική γλώσσα, ίσως σάν αντιδιαστολή της σικελικής ήγεμονίας από την παπικήν έξουσία και τον παπισμό, που όργανο είχε τη λατινική γλώσσα. Ο πόλεμος της σικελικής αλλής με τον παπισμό, πολλά μάς αφήνει να υποθέσουμε, και οι υπόθεσές μας ένισχύονται από το γεγονός ότι ο Φρειδερίκος ο ΙΙ, παραστένεται από το Δάντε στην Κόλαση σάν άθεος.

Σ' αυτή, λοιπόν, την αλλη, οι σπουδαιότεροι σικελικοί ποιητές της εποχής εκείνης που έγραψαν την ιταλική γλώσσα, και έγραψαν και σονέττα, είναι ο Πέτρος ντέλλα Βίνια, πρώτος σύμβουλος του Φρειδερίκου του Β', ο όποιος θεωρείται και ο δημιουργός του σονέττου, ο Γιάκοπος ντά Λεντίνη, νοτάριος της αλλής, ο Βασιλέας Έντζος, κ.λ.π. Αν τώρα το σονέττο έδημιουργήθηκε τότε πραγματικά στη σικελική αλλη, ή προέπαρχε, δε μάς είναι γνωστό. Ο Γάσπαρης, ο γερμανός γραμματολόγος, για ν' αναφέρουμε συγγραφέα γνωστό στην ελληνική, στην «Ιταλική Γραμματολογία» του παραδέχεται πώς το σονέττο επήγαγε από την τρίμερη στροφή της ωδής, και πώς αρχικώς δεν είταν τίποτε άλλο παρά κάποια τέτοια στροφή που μεταχειρίζονταν οι Προδигιανοί ποιητές ονομαζόμενη *cobias esparsas*, και με την όποιαν εκφράζανε ήθικά διδάγματα. Τη στροφή αυτή, λέγει ο Γάσπαρης, στην Ιτα-

λία τὴν ἀποκρυστάλωσαν σὲ ξεχωριστὸ μετρικὸ σχῆμα. Τὴ γνώμην αὐτὴ ὑποστήριξε ὁ γερμανὸς Tobler, παραβάλλοντάς τὴν *coblas esparsas* μὲ τὸ σονέττο.

Γιὰ τὸ ὅτι τὸ σονέττο ἐπήγαγε ἀπὸ τὴ στροφὴ τῆς ὁδῆς, πρωτόγραψε ὑποθέτω ὁ Μποργκίνης· καὶ ὁ Κασίνης στὸ ἔργο του «*Sulle forme metriche Italiane*—Φλωρεντία 1884—σελ. 37», παραθέτει ὁδὴ τοῦ Γκυζτόνε τῆς ὁποίας οἱ στροφές ἔχουν τὴ μερφεὶ σονέττου. Ἐπίσης ἡ ὁδὴ τοῦ Γιακοπόνε ντὰ Τόδη, «*Chi ne saria credente udendo dire*», ἀποτελεῖται ἀπὸ στροφές σονέττου ἐντεκασύλλαδου. Στὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἀνήκει ἓνα ἄλλο ποίημα τὸ «*Λυθός*» ποὺ εἶναι ἐπιτομὴ τοῦ προδριγκιανοῦ ποιήματος «*Roman de la rose*» καὶ τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ 232 σονέττα· τὸ ποίημα αὐτὸ ἀποδίδεται σὲ κάποιον Durante Φλωρεντίνον, καὶ ποὺ δὲν εἶναι ἀπίθανον νάναι ὁ ἴδιος ὁ Δάντε. Ὅμως ὅλ' αὐτὰ ὁμολογοῦν τὴν ἐπίδρασιν ποὺ ἐξάσκησε τὸ σονέττο στὴν Ἰταλικὴ λογοτεχνία, δὲν ἐξηγοῦν ὅμως τίποτα ὅσο γιὰ τὴ γέννησίν του, γιατί ὅλα αὐτὰ τὰ ποιήματα ἐγράφηκαν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ σονέττου. Πρέπει ἀκόμη νὰ πῶ, πῶς τὴ γνώμην τοῦ Γάσπαρη, τὴν ὑποστήριξε προηγουμένως καὶ ὁ Mussafia στὸ «*Cinque Sonetti antichi*» ποὺ μιλεῖ ἀκριβῶς γιὰ τὰ σωζόμενα σονέττα τῆς σικελικῆς αὐλῆς. Ὅμως σὲ μᾶς ἀπέμεινε πάντα μιὰ ἀμφιβολία· δὲν ἐμπορέσαμε ποτὲ νὰ ἐννοήσουμε γιὰ ποῖο λόγο νὰ προτιμήσουν τόσο οἱ σικελοὶ ποιητῆς, ὅσο καὶ οἱ Τοσκάνοι κατόπι, ποὺ δῶσανε πραγματικὰ τὴ σημασίαν στὸ σονέττο, γιὰ ποῖο λόγο, λέω, νὰ προτιμήσουν ὅλοι τὴν ἴδια ὁμοιόμορφη στροφὴ, καὶ νὰ τὴ διατηρήσουν μάλιστα μὲ τόση θρησκευτικὴν ἀντιμετώπιση, καὶ νὰ μὴ μεταχειριστοῦν γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ποίησης καὶ κάποιαν ἄλλην ἢ κάποιες ἄλλες στροφές ἀπομονωμένες. Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ τήρησις τῆς μορφῆς τοῦ σονέττου, σὲ μᾶς γαννάει τὴν ὑπόψιν πῶς μπορεῖ τὸ εἶδος αὐτὸ νὰ μὴν εἶναι καὶ γέννημα ἑνὸς ἀνθρώπου, μὰ συνέπεια παράδοσης. Γιατί ἂν κάποιος ἔκανε μιὰν ἀπόπειρα, κ' ἐπαίρνε μὲ στροφὴ ὁδῆς καὶ τῆς εἶδεν αὐτοτέλεια, ἔγραψε δηλαδὴ ποιήματα μονόστροφα καὶ πάντα στὸ ἴδιον σχῆμα στροφῆς, γιατί νὰ μὴν κάμῃ τὸ ἴδιον καὶ κάποιος ἄλλος, ὅταν μάλιστα ἔκλεινος ποὺ τὴν πρωτομεταχειρίστηκε δὲν εἴταν οὔτε ποιητῆς, μὰ κάποιος μέτριος στιχογράφος, ὅπως εἶναι ὅλοι σχεδὸν οἱ ποιητῆς τῆς σικελικῆς αὐλῆς; Καὶ γιατί κ' οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ στιχοπλόκοι νὰ γράφουνε ὅλοι τὴν ἴδια καὶ μόνο στροφὴ μὲ θρησκευτικὴν ἀντιμετώπιση, καὶ γιατί ἔπειτα οἱ μεγάλοι ποιητῆς τῆς τοσκάνας νὰ τὴ διατηρήσουν τὴν ἴδια καὶ μὲ τὴν ἴδια θρησκευτικὴν ἀντιμετώπιση; Δὲ φαίνεται παράδοξο, πῶς μεγάλοι ποιητῆς ἐπήραν ἓνα αὐθαίρετο κατασκευάσμα καὶ

ποιου στιχοπλόκου, καὶ δὲν ἐτόλμησαν μήτε νὰ κάμουν κάτι ἀνάλογο παίρνοντας ἄλλες στροφές ποικιλιώτερες ὥς ποῦμε;

Βέβαια δὲν ἔχω τίς πηγές, μάλιστα μοῦ λείπουν σχεδὸν τελείως οἱ πηγές, γιὰ νὰ ὑποστηρίξω θετικώτερα τὴν ὑπόψιν μου, ὅμως μοῦ φαίνεται πῶς τὸ σονέττο, ποὺ πραγματικὰ εἶναι αὐτὴ ἡ τρίμερῃ στροφὴ, δηλαδὴ: στροφὴ, ἀντιστροφὴ καὶ ἐπιφθόσ, ἐπήγαγε ἀπὸ κάποια παράδοση ἀρχαιότερη, καὶ ποὺ ἴσως κατὰ φύμπωσιν πρωτοφάνηκε στὴ Σικελία, μονάχα γιατί ἔκει πρωτομεταχειρίστηκαν τὴ λατινὴ γλῶσσα στὴ λογοτεχνία. Καὶ ἀκόμη ἂν δὲν ὑπάρχουν σχετικὲς ὁμολογίες, δὲ σημαίνει πῶς καὶ ὅτι δὲν ἀναφέρεται δὲν ὑπάρχει κ' ὅλας. Σ' ἐμὲ τοῦλάχιστο, φαίνεται ἀκατανόητο, πῶς χωρὶς κάποια παλαιότερη παράδοση, διατηρήθηκε τόσο θρησκευτικὴς σεβασμὸς στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς στροφῆς καὶ μόνο, ἐνῷ ἔκλεινοι ποὺ τὸ πρωτόγραψαν δὲν εἴταν οὔτε ποιητῆς, καὶ οἱ λίγο μεταγενέστεροι μεγάλοι ποιητῆς δὲν ἐτόλμησαν νὰ πρωτοτυπήσουν καὶ νὰ τροποποιήσουν αὐτὴ τὴ στροφὴ ἢ νὰ μεταχειριστοῦν μὲ τὴν ἴδια ἀναλογία καὶ ἄλλες κάθ' ἑκατέρωθεν ἀπὸ μιὰ τῆς ἀρεσκείας του ἢ καὶ περισσότερες.

Μὰ ποῖο εἶναι, λοιπόν, αὐτὸ τὸ μετρικὸ σχῆμα ποὺ ὀνομάζεται σονέττο;

Τὸ σονέττο ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκατέσσερους ἐντεκασύλλαδους στίχους, οἱ ὅτε πρῶτοι, χωρισμένοι σὲ δύο τετράστιχα συνενώνονται μὲ δύο τετραπλῆς ὁμοκαταληξίας, καὶ οἱ ἔξι τελευταῖοι στίχοι, λαβαίνουν ὅλες τίς δυνατὰς διπλῆς ἢ τριπλῆς ὁμοκαταληξίας.

Ἔτσι οἱ πρῶτοι ὀκτὼ στίχοι φαίνονται πραγματικὰ σὰν τὰ δύο πρῶτα μέρη τῆς ἀρχαίας στροφῆς, στροφὴ καὶ ἀντιστροφὴ, καὶ εἶναι τελείως ὁμοιόμορφα. βαστοῦν ὅχι μονάχα τὴν ἴδιον ἀριθμὸν στίχων, καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος στίχου, μὰ καὶ τὴν τρόπον τῆς πλοκῆς τῆς ὁμοκαταληξίας καὶ τὴν ἴδιαν ἀκόμη ὁμοκαταληξίαν, σὲ τρόπον ποὺ ἡ στροφὴ καὶ ἡ ἀντιστροφὴ νάχουν ὅσο τὸ δυνατόν ἀρτιότερην ὁμοιότητα. Κι' ἂν ὁμοκαταληχτῇ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος στίχος τῆς πρώτης στροφῆς, πρέπει νὰ ὁμοκαταληχτῇ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τρίτος τῆς δευτέρας στροφῆς, δηλαδὴ: πρῶτος τρίτος πέμπτος καὶ ἑβδόμος. Καὶ τότε θὰ ὁμοκαταληχτῇ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τέταρτος τῆς πρώτης στροφῆς, καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τέταρτος τῆς δευτέρας στροφῆς, δηλαδὴ: δεύτερος τέταρτος, ἕχτος καὶ ὄγδοος.

Ἄν πάλε ὁμοκαταληχτῇ ὁ πρῶτος καὶ τέταρτος στίχος τῆς πρώτης στροφῆς πρέπει νὰ ὁμοκαταληχτῇ καὶ ὁ πρῶτος καὶ τέταρτος τοῦ δευτέρου τετράστιχου καὶ τότε φυσικὰ θὰ ὁμοκαταληχτῇ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος τῆς πρώτης στροφῆς μὲ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον τῆς δευτέρας

στρεφής. Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ δυνατόν πλοκή τῆς ὁμοκαταληξίας στὰ δυὸ τετράστιχα τοῦ σονέττου.

Οἱ ἄλλοι ἑξὶ στίχοι, ἐθεωρήθησαν ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἀκόμη θεωροῦνται σὰ δυὸ τρίστιχα, μὰ τοῦτο εἶναι σφαλὲρὸ γιὰτὶ ἂν κάποτε κόβεται τὸ νόημα στὰ τρίστιχα, αὐτὸ δὲν πιστοποιεῖ τίποτε, ὅταν ἡ πλοκή τῆς ὁμοκαταληξίας τοὺς δὲν ἀκολουθεῖ τοὺς νόμους τῆς τερτοίνας. Κι ἡ πλοκή τῆς ὁμοκαταληξίας τῶν ἑξὶ τελευταίων στίχων τοὺς παρουσιάζει σὰ μιὰ στρεφῆ, πρᾶμα ποὺ δικαιολογεῖ τὴ γνώμη ὅτι οἱ τελευταῖοι ἑξὶ στίχοι δὲν εἶναι πορὰ ἡ ἀρχαία ἐπωδός. Κ' ἡ πλοκή τῶν ἑξὶ αὐτῶν στίχων, ποικιλώτερη βέβαια ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν τετράστιχων, εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Ὅταν ἡ ὁμοκαταληξία εἶναι τριπλῆ, τότε ἐπιτρέπονται ὅλοι οἱ δυνατοὶ συνδιασμοὶ ποὺ μπορεῖ νὰ γίνευν μέσα σ' ἑξὶ στίχους. π.χ. πρῶτος, τέταρτος, ἔχτος· δεῦτερος, τρίτος, πέμπτος. Πρῶτος, τρίτος, πέμπτος· δεῦτερος, τέταρτος, ἔχτος κ.τ.π. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν ἡ ὁμοκαταληξία εἶναι διπλῆ. Καὶ λοιπὸν, γιὰ νὰ ἐπιτρέπεται ὅλη αὐτὴ ἡ ποικιλία ὁμοκαταληξίας στοὺς ἑξὶ τελευταίους στίχους, εἰς πᾶν πῶς οἱ ἑξ αὐτοὶ στίχοι, δὲ μπορεῖ νὰναι τίποτε ἄλλο, ἀπὸ μιὰ μονάχη στρεφῆ.

Κι' αὐτὰ ὅσο γιὰ τὴ γέννηση καὶ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ ὑπόστασης. Ἀς ἐξετάσουμε τώρα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ὑπόστασης, δηλαδὴ τὴ σχέση τοῦ μετρικοῦ αὐτοῦ σχήματος μὲ τὸ περιεχόμενο.

Τὸ σονέττο, ἀποτελούμενο ἀπὸ δεκατέσσερις στίχους μονάχα, ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύσιν τῆς ὑπόστασός του, περιέχει τὸ ἐπιγραμματικὸ στοιχεῖο, μὰ ἐπειδὴ ἐπήγαγε ἀπὸ τὴν ὁδὴ, ἐδιατήρησε καὶ τὰ δικὰ τῆς στοιχεῖα. Οἱ ἰδιότητες αὐτὲς ἔκαμαν νὰ γραφοῦν πολλὰ σονέττα σὰν καθαρὰ ἐπιγράμματα, καὶ ἄλλα σὰν ἀπλὰ μονόστροφα τραγουδάκια· πολλές φορές μάλιστα τὸ ἐπιγραμματικὸ στοιχεῖο ἔφτασε σὲ σημεῖο, νὰ καταδικάσῃ ὅλο τὸ σονέττο σὲ μιὰ δουλικὴν ὑποτέλεια τοῦ τελευταίου δίστιχου, ἢ τοῦ τελευταίου στίχου καὶ κάποτε τοῦ τελευταίου τρίστιχου. Τὰ σονέττα αὐτὰ ἀσφαλῶς εἶναι τὰ χειρότερα, γιὰτὶ, ἂν μέσα σὲ δεκατέσσερις στίχους οἱ δέκα ἢ δώδεκα εἶναι παραγινόμισμα ἐνὸς ἠθικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ συμπεράσματος ἢ καὶ ψυχολογικοῦ, ποὺ θὰ μπερδεύαν ἔξοχα καὶ ν' ἀφαιρεθεῖν χωρὶς οἱ τελευταῖοι στίχοι νὰ παθαίνουν τίποτε, μάλιστα συχνὰ μπορεῖ καὶ ν' ἀποχτεῖν δύναμιν ποὺ ἡ προηγούμενη ἀνάλυση τοὺς ἀδυνατίζει, τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγω τῆς ὑποτέλειας δὲ μπορεῖ νὰναι ὥραιο, μῆτε μαρτυρεῖ δύναμιν τοῦ ποιητῆ. Τὰ σονέττα ἐκεῖνα εἶναι τέλεια, ποὺ ὅλα τὰ μέρη τοὺς διατηροῦν τὴ δημοκρατικὴν αὐτοτέλεια, καὶ ἐκφράζουν συνολικὰ τὸ κεντρικὸ νόημα ποὺ τὰ γέννησε.

Ὅταν τὸ σονέττο πρωτογράφηκε, ἐγράφηκε σὰν ἐρωτικὸ οἶημα, μὲ κάποια φιλοσοφικὴ τάση. Κατόπιν ἐχώρεσε μέσα τοῦ κάθε ποιητικοῦ εἶδος, κάθε συγκίνηση, κάθε διάθεση, κάθε σκέψη. Ἐγίνετο φιλοσοφικὸ παραινετικὸ, παιγνιδιάρικο, περιγραφικὸ, ἐλεγειακὸ, σατυρικὸ, κλπ. καὶ σ' ὅλες αὐτὲς τίς διαθέσεις καὶ ποιητικὲς σύλληψεις, ἔδωσε τὸν ἐπιγραμματικὸν χαραχτῆρα τοῦ. Κανένα ἄλλο μετρικὸ σχῆμα δὲν ἐμπόρεσε νὰ λάβῃ τόσην εὐλυγισίαν, τόση δύναμιν προσαρμογῆς. Ἐδιατήρησε τὴν εὐλογία τῶν νεώτερων στρεφῶν, χωρὶς νὰ χάσῃ τὸ δικό του χαραχτῆρα. Ἰδοὺ γιὰτὶ ἐγράψα πῶς τὸ σονέττο μπορεῖ νὰναι τὸ τέλει μετρικὸ σχῆμα ποὺ ἐπήγαγεν ἀπὸ τίς ἀρχαῖες ἰδιότητες τῆς ποίησης, σὰν μόνιμο πὰ ἀπόχτημα τῆς Τέχνης.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἐγγράψαν τὰ θαυμασιώτερα σονέττα ἀπὸ τοὺς πρώτους, ποὺ ἐγράψαν αὐτὸ τὸ ποιητικὸ εἶδος, εἶναι ὁ Δάντης καὶ ὁ Πετράρχης, καὶ ἀσφαλῶς ὡς καὶ σήμερα εἶναι οἱ σπουδαιότεροι. Τὸ σονέττο κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἔλαβε μεγάλην ἐξάπλωσιν μὲ τὴ σπουδὴ ποὺ ἄρχισε τότε καὶ μὲ τὴ μέμνησιν τοῦ Δάντε καὶ κυρίως τοῦ Πετράρχη, μίμνησιν ποὺ ἐπήγαγε καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς γλώσσας τῶν μεγάλων λογοτεχνῶν τοῦ Τραπεζέντο, (XII αἰῶνα), σύμφωνα μὲ τίς γραμματικὲς ὑπόδειξεις τοῦ Μπέμπο. Καὶ μὲ τὴν ἐπιρροὴν ποὺ ἐξάσκησε ὁ XV αἰῶνας ἐπάνω στὸν κόσμον, ἐξαπλώθηκε καὶ τὸ σονέττο παντὶθ. Παντοῦ ἐγράψαν καὶ ἀκόμη γράφουν ὥραια σονέττα· στὴν Ἀγγλίαν ὁ Σαίξπηρ ἐνεωτέρησε, κ' ἐχάλασε τὴν τετραπλῆ ὁμοκαταληξίαν, καὶ σὲ κάθε τετράστιχο ἔδωσε ἀνεξάρτητες ὁμοκαταληξίας. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν σονέττων, ὀνομάζονται γενικὰ μὲ τὸ ὄνομα σαιξπηριανό. Τὴν ἴδια ἐποχὴν ποὺ ἡ Ἀναγέννησις στὴν Ἰταλίαν ἐφώτιζε ὁλόκληρην τὴ γῆ, τὸ σονέττο πέρασε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Καὶ πέρασε στὴν Ἑλλάδα μαζί μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας.

Τὰ παλαιότερα σονέττα ποὺ ὑπάρχουν στὴ γλῶσσα μας ἀπ' ὅτι ξαίρω, εἶναι μερικὲς μετάφρασεις σονέττων τοῦ Πετράρχη, κατωμένες στὴν κυπριακὴ διάλεκτο. Ἐκεῖνα ποὺ ἐγὼ εἶδα ἐδημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸν Αἰμίλιο Λεγκράν στὸ δεῦτερον τόμο τῆς «Bibliothèque Grecque Vulgaire 1881—Παρίσι». Εἶναι σονέττα ἄρτια ἐντεκασύλλαδα, τετραπλῆ ὁμοκαταληξία, καὶ μὲ πολὺ γοῦστο γραμμένα. Καὶ τὸ πρᾶμα αὐτὸ μαρτυρεῖ, πῶς γιὰ νὰναι τόσο ὥραίες μετάφρασεις κατωμένες στὴν κυπριακὴ διάλεκτο, χωρὶς ἄλλο ἢ διάλεκτος αὐτὴ πρέπει νὰχε πολὺ καλλιεργηθεῖ, καὶ πολλὰ ποιήματα σ' ἐντεκασύλλαδο πρέπει νὰ γράφησαν καὶ μάλιστα σονέττα ἀκόμη πρωτότυπα. Καὶ νομίζω πῶς κάποια ἐρευνα στὶς

ειδλιοθηκας της Ιταλίας πολλά πράγματα θάχε νά φέρη σέ φῶς. Ἴδού
ένα ἀπ' αὐτά :

Ἄν ἐν' πικρὲς ὁ πόθος, γαῖον λαλοῦσιν,
Πῶς ἐν' γλυκεῖά τὰ πάθη τὰ δικά του ;
Κῆ ἂν ἐν' γλυκὺς, πῶς ἐν' σκληρῇ ἡ καρδιά του ;
Κῆ ἂν ἐν' σκληρὲς, πῶς ὄλοι τὸν ποθοῦσιν ;
Ἄ δὲν εἰν ἔμπιστος γαῖον τὸν θωροῦσιν,
Γιατ' ἴντα νά μετέχουνται μητὰ του ;
Ἄν ἐν' κ' εἶναι φτηνὲς εἰς τὰ καλὰ του,
Γιατὶ παραπονῶνται ὅσοι ἀγαποῦσιν ;
Ἄν ἴσως καὶ τὸν καθάναν πληγώνει,
Πῶς δὲν εἶναι μητὰ του κακιωμένοι ;
Ἄμμ' ὄλοι τ' ἀκλουθοῦν ὅσους κορπώνει.
Ἐγνοῖα γλυκεῖά μὲ τὴν πικριὰ σμιμμένη
Τοῦς ἀγαποῦν εἰς τοῦτον ἀποσώνει,
Καὶ δὲ γνῶθουν πῶς ζοῦν ἀποθαμένοι.

Δὲν εἰμπορῶ νά πιστοποιήσω τὴν ἀκρίβεια τῆς γραφῆς, γιατί τὸ
παίρνω ἔπως τὸ δημοσιεύει ὁ Λεγκράν, ὅμως ἡ μετάφραση αὐτὴ εἶναι
τόσο ὠραία καὶ ἀνέτη, πού μοιάζει μὲ πρωτότυπο ποίημα. Τέτοια εἶναι
ἀρκετὰ ἕνα ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι περιεργότατο, καὶ ἔχτός πού ὁμο-
λογεῖ τὴ στενὴν ἐπικοινωνία τῆς Ἰταλικῆς τέχνης μὲ τὴν Κυπριακὴν,
ὅπως καὶ λαὸ ἱκανὸ νά ἀπολαβαίνει τέτοια λεπτὰ τεχνικὰ παιγνίδια.
Ἐπειτα εἶναι καὶ δείγμα σημαντικώτατο τῆς καλλιέργειας πού ἔλαβε τό-
τε τὸ κυπριακὸ ἱδίωμα. Τὸ παραθέτω γιὰ νά τὸ ἀπολάψουν κι' οἱ ἀνα-
γνώστες μου :

Quando veggio dal ciel scender l'aurora,
Mè τὰ μαλλιά της τόσον λαμπρισμένα,
Ὁ πόθος γυιάνει τὰ λαμπρὰ σ' ἑμένα,
Καὶ λέγω « ἡ θέισσά μου ὦδ' εἶναι τώρα ».
O felice Titon, tu sai ben l'ora
Τὸ δῖός σου νά τὸ φέρνης πρὸς ἑμένα,
Καὶ γὼ ἂν θελήσω νά τὸ δῶ, ἄγι μένα !
Χρῆς' εἶναι νά δώσω τέλος εἰς τὴν ὥρα.
I vostri dipartir non son sì duri,
Διατὶ σ' ἐσὲν τὴν νύχταν κάμναι στρέμμα,
ἢ ἡ ἀρέσκειον τ' ἄσπρα σου μαλλιά σ' αὐτόν της.
Le mie notti fan tristi e i giorni scuri
Καί νη πού πῆρεν ἀπὸ μὲν τὸ πνέμμα,
Καὶ γὼ τὰ δόγλια πάθη πὸ ξ' αὐτόν της.

Στὸ σονέττο αὐτό, καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης μου, ὁ μετα-
φραστὴς ἐδιατήρησε τοὺς πρώτους στίχους τῶν στροφῶν ἰταλικούς καὶ
ἐπάνω στίς ἰταλικὲς ὁμοκαταληξίες ἐσυνταίριασε τίς ἑλληνικές. Τὸ νόη-
μα τῶν τέσσαρων αὐτῶν στίχων εἶναι τὸ ἀκόλουθο :

στίχος 1. Ὅταν βλέπω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ νά κατεβαίνει ἡ αὐγή.

Ὁ μεταφραστὴς ἐδιατήρησε τὸ ἴδιο τὸ ἰταλικόν, γιατί δὲ μπορούσε
φαίνεται ν' ἀποδώσῃ τὸ ἐσωτερικὸ παιγνίδι πού κάνει ὁ Πετράρκας.
Γιατὶ μέσα στὴν ἰταλικὴ λέξη l'aurora ἀντηχάει τὸ ὄνομα τῆς Λάου-
ρας τῆς ἐρωμένης του, ἐνῶ ἂν τὴ μετάφραζε, ἡ ἀπήχηση θὰ χανότανε.

στίχ. 5. Ὡ αὐτυχισμένε Τιθωνέ, ἐσὺ ξαίρεις καλὰ τὴν ὥρα

στίχ. 9. Τὰ μισέματά σας δὲν εἶναι τόσο σκληρὰ

στίχ. 12. Τίς νύχτες μου κάνει θλιβερὲς καὶ τίς ἡμέρες μαυρὲς.

Ἀκόμη πρέπει νά προστέσω πῶς ὁ ὀγδοὺς στίχος εἶναι σφαλερός,
μὰ ὄχι ἐξ αἰτίας τοῦ μεταφραστῆ, μὰ τοῦ ἀντιγραφέα, ὁ ὁποῖος δὲν πρέ-
πει νάτανε κύριος, ἂν τὸ λάθος δὲν ἐγίνε κατὰ τὴ στοιχειοθέτηση
τοῦ ποιήματος. Ὁ στίχος αὐτὸς ἔχει μιὰ συλλαβὴ περισσώτερη πού χα-
λάει ὅλο τὸ δάδιμα τοῦ ἐντεκασύλλαβου, καὶ τὸ σφάλμα προέρχεται ἀπὸ
τὸ ρῆμα εἶναι τὸ ὅποιο δὲν εἶναι κυπριακόν, καὶ τὸ ὅποιον ὅμως ἀντικα-
τάστησε τὸ κυπριακὸ ἐν' πού πρέπει νάχη ὁ στίχος σωστά.

Ἐχτός ἀπὸ τίς μετάφρασεις αὐτές, πρωτότυπο σονέττο ἑλληνικόν,
πάντα ἀπ' ὅσο ἐγὼ ξαίρω, εἶναι τὸ σονέττο στὴν Παναγία τοῦ Κουλουμ-
πῆ. Ὁ Κουλουμπῆς εἶταν κληρικὸς καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά
καὶ πού σπούδασε στὸ Φραγκινιανόν Φροντιστήριον (σχολεῖον ἑλληνι-
κόν στὴ Βενετία, διατηρούμενο μὲ χρήματα τοῦ Φραγκίνῃ). Σ' ἕνα
βιβλῖον ἀπὸ ἐπιγραφόμενον « Ἀνθὴ ἐκχυθέντα εἰς τὴν μετάστασιν τῆς
Παναγίας » καὶ τυπωμένο στὴ Βενετία, ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθο σονέττο
τοῦ κεφαλλονίτη σπουδαστῆ.

Σάν εἰς ἄρμα λαμπρόν, στά χρυσομένα
Τῶν ἀγγέλων φτερά ἐπέτα ἡ θεῖα
Μητέρα τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ὁποία
Ἦσαν ὅλα τὰ κάλλη μαζεμένα,
Τοῦτα βλέπουσα ἡ γῆ, μὲ πικραμένα
Μάτια, μὲ στεναγμούς εἶπε : « Μαρία,
Ποῦ μ' ἀφίνεις ἐδῶ στὴν ἐρημία
Καὶ πῶς νά ζήσω ἐγὼ χωρὶς ἐσένα ;
Εἶναι θριαμβικὸς νόμος νά σέρνῃ
Πίσω του ὁ νικητὴς τοὺς νικημένους,
Ὅταν θριαμβικὴν δόξα λαβαίνει,

Κ' ἐμὲ καὶ τοὺς υἱοὺς μου ὑποταγμένους
Μας ἔκαμες, Μαρία· λοιπὸν τυχαίνει
Νὰ μὰς σύρῃς μαζί γλυκὰ δεμένους.

Τὸ σονέττο αὐτὸ ποὺ εἶναι ἄρτιο καὶ ἄρκετὰ ὥραϊο, ἀνήκει στὸ δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα. Ἐχτὸς ἀπ' αὐτὸ ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ μερικά ἀνέκδοτα στὴν κατοχὴ τοῦ κ. Γ. Βλαχογιάννη, μὰ μ' ὅλο ποὺ ζήτησα νὰ τὰ ἰδῶ δὲν τὸ κατόρθωσα.

Στὸ περιοδικὸ «Ἰόνιος Ἀνθολογία» ποὺ ἐγῆκε κατὰ τὸ 1834 στὴν Κέρκυρα, ἔκει ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκαν τὸ «Ὅραμα τοῦ Λάμπρου» τοῦ Δ. Σολωμοῦ, μὲ πληροφόρησαν, δὲν τὰ εἶδα ὅμως, πῶς εἶναι δημοσιεμένα σονέττα ἑλληνικὰ ἀνυπόγραφα.

Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ποὺ ἔγραψαν σονέττα ἑλληνικὰ μετὰ τὴν ἀποκατάσταση, σὲ κράτος, τῆς Ἑλλάδος εἶναι οἱ Ἑφτανήσιοι ποιητές, ποὺ ἂν καὶ σὲ ξενικὴ κυριαρχίαν ἀκόμη, ἔγραφαν τὸ ἑθνικὸν ὄνειρο. Ὁ Ἀνδρέας Λασκαράτος ἔγραψε σονέττα σατυρικά, ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς ἔγραψε σονέττα σὲ δεκατρισύλλαβο στίχο, καὶ ποὺ ἐθεωρήθηκε σὰν ἀτομικὴ ἐφεύρεση τοῦ Ἰακ. Πολυλά γιὰ πολὺ διάστημα καὶ ἀκόμη θαρρῶ γιὰ τέτοια θὰ τὴν θεωροῦν, ἐνῷ ἐμεῖς εὐρήκαμε τὴν ἀρχικὴν τοῦ πηγῆ. Πρωτογράφηκε καὶ ὁ δεκατρισύλλαβος στίχος στὴν κυπριακὴ διάλεκτο, ὅχι ὅμως μὲ τὴν ἴδια κατασκευὴ ποὺ ἀργότερα μεταχειρίστηκε ὁ Ἰάκ. Πολυλάς. Τὸ σχετικὸ κυπριακὸ ποίημα πρωτοτυπώθηκε τὸ 1881 στὸ Παρίσι, στὴ «Bibliothèque Grecque Vulgaire» ἀπὸ τὸν Αἰμ. Λεγκράν. Ὁ δεκατρισύλλαβός του πηγάζει ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ δεκαπεντασύλλαβο κατὰ συγκοπὴ τῶν δύο τελευταίων συλλαβῶν τοῦ δευτέρου ἡμίστιχου, καὶ εἶναι ὁ ἴδιος ἀπαράλαχτα μ' ἐκείνον ποὺ μεταχειρίστηκε ὁ Ἀργύρης Ἑφταλιώτης, ἐνῷ τοῦ Ἰάκ. Πολυλά προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐντεκασύλλαβο κατὰ ἐπέκταση δύο συλλαβῶν· στίχος δηλαδὴ ποὺ κατὰ τὴ γνώμη μας δὲν ἔχει αὐτοτέλεια· μπορεῖ νὰ γράφεται, ὅχι ὅμως γιὰ τοῦτο πῶς μπορεῖ νὰ προτιμηθῇ ἀπὸ τὸ σημαντικότερο στίχο τὸν ἐντεκασύλλαβο. Ἰδοὺ τὸ σχετικὸ παράδειγμα:

Ἔσεῖς ποὺ μὲ τὰ ὦτα σας ἐμὲν ἀκοῦτε
Ἀξέρπαστο τὴν γλῶττα μου πῶς κυματίζω
Μετὰ θαυρῶν πληγῆτων καὶ κατινίζω,
Σ' τὸν λογισμὸν σας γιὰ μέτρ(ι)ον μὲ ψηφάτε.

κ.λ.π.

Ὁ κύριος ποιητὴς δὲ μπορούσε νὰ πᾶσιν στὸ λάθος τοῦ Ἰάκ. Πολυλά, τοῦ τολμηροῦ αὐτοῦ πνεύματος, ποὺ τὸ ἐμπόδιο γι' αὐτὸν δὲν εἶταν στοιχεῖο σκεπτικισμοῦ ἢ δειλίας, μὰ ἀφορμὴ γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μέσο νὰ ὑπερβῇ τὸ ἐμπόδιο. Καὶ ἡ τολμηρὴ αὐτὴ τάση τοῦ Ἰάκ. Πολυ-

λά, δὲν ἐκδηλώθηκε μονάχα στὴ δημιουργία τοῦ δεκατρισύλλαβου, μὰ καὶ στὸ αὐθαίρετο κατασκευασμὸ τῆς περίφημης μιχτῆς γλώσσας του, ποὺ μαζί μὲ τὸ δεκατρισύλλαβό του τὰ ἐπιδόλε στους νέους ποὺ εἶχε ποδηγετήσει. Καὶ ἡ ἴδια τὸλμη του παρουσιάστηκε καὶ στὴν πολιτικὴ, ὅταν γιὰ λόγους ἐκλογικῆς ἐπιτυχίας, δὲν ἐδίστασε νὰ δημιουργήσῃ τὴ σφαγὴ τῶν ἐδραίων στὴν Κέρκυρα.

Σύγχρονα μὲ τὸν Ἰάκωβο Πολυλά καὶ λίγο ἔπειτα, ἔγραψε μερικά σονέττα ὁ Γεράσιμος Μαρκοράς καὶ Χρυσομάλης καὶ κατόπιν ὁ Ἀντώνιος Μάτσης καὶ ὁ Μαυρόχης ποὺ τὸ ὄνόμασε μελίδριαν καὶ ποὺ μεταχειρίστηκε καὶ τὸ δεκαπεντασύλλαβον ἀντὶ τοῦ ἐντεκασύλλαβου. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ποὺ ἔγραψαν τὸ σονέττο εἶναι καὶ ὁ Κουμανούδης, ποὺ ἔγραψε σονέττα στὴν καθαρεύουσα. Καὶ κατόπιν πρέπει ν' ἀναφέρω τὸ Ραγκαδά καὶ τὸ μεταγενέστερο Ἀρ. Προβελέγγιο, ποὺ κι' αὐτοὶ ἔγραψαν σονέττα στὴν καθαρεύουσα. Κατόπιν πολλοὶ ἐδοκίμασαν, μὰ οἱ προσπάθειές τους εἶναι σχεδὸν κατώτερες καὶ τοῦ μέτριου. Ἐκεῖνοι ποὺ συστηματικότερα ἐκαλλιέργησαν τὸ σονέττο στὴ γλῶσσα μας καὶ τὸ ἀνύψωσαν πραγματικὰ, εἶναι πρῶτα ὁ Στέφανος Μαρτζώκης καὶ κατόπιν ὁ Λαυρέντιος Μαδίλης, ποὺ σχεδὸν ἐκαλλιέργησε ἀποκλειστικὰ τὸ σονέττο καὶ τοῦδωσε τὴν ἐντελέστερη δυνατὴ μορφή. Κατόπιν ἔγραψε σονέττα ἀξιόλογα ὁ Γρυπάρης, ποὺ μεταχειρίστηκε καὶ τὸ δεκαπεντασύλλαβο συχνὰ ἀντὶ τοῦ ἐντεκασύλλαβου. Ὁ Κωστής Παλαμᾶς, ἀκολουθώντας τὸ πολυλαϊκὸ παράδειγμα ἔγραψε σονέττα σὲ δεκατρισύλλαβο στίχο, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τηρήσῃ τοὺς κανόνες ποὺ εἶχε θέσει ὁ Πολυλάς, μὰ ἀνακάτεψε καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν δεκατρισύλλαβων στίχων· τὰ σονέττα αὐτὰ ποὺ ὀνόμασε μὲ τὸ γενικὸν ὄνομα «Πατρίδες» εἶναι κατώτερου εἶδους ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα δύο, γιὰτὶ φαίνεται πῶς ὁ Παλαμᾶς δὲν εἶναι φορμίστας, οὔτε μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ποιητικὴν οὐσίαν σὲ πλείους στενὰ καὶ δοσμένα ἀπὸ τὰ κρίν. Καὶ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ μὰς ἀνάγκασε νὰ τὸ ἐγάλουμε ὥς καὶ τὸ τελευταῖο τοῦ βιβλίου ποὺ ἐπιγράφει «Δεκατετράστιχα»—ἴτσι ὀνόμασε τὸ σονέττο—καὶ ποὺ περιλαμβάνει περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ σονέττα, χωρὶς κενένα σχεδὸν ἀπ' αὐτὰ νάιναι ἄρτιο σονέττο. Νὰ ἐξηγοῦμαι· τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν παύει νάχῃ τὴ σημασία του, οὔτε μπορῶ νὰ ξεχάσω πῶς ἡ μορφικὴ ἀρτιότητα ἐνὸς ποιήματος ἢ καὶ ἡ ἀτέλεια δὲν ἀρκοῦν γιὰ τὴ θαυματολογία του.

Ἀκόμη πρέπει νὰ μνημονίσω τὸν Ἑφταλιώτη, ποὺ δημοσίεψε στὴν Εἰκονογραφημένη Ἑστία μιὰ σειρὰ ἀπὸ 32 σονέττα σὲ δεκατρισύλλαβο σχηματισμένον ὅπως εἶναι στὸ κυπριακὸ ποίημα ποὺ ψηλότερα ἀναφέραμε. Λίγα, μὰ ὥραϊα σονέττα ἔγραψε καὶ ὁ Α. Πορφύρας.

Σήμερα γράφουν πολλοί, μὰ πολλοὶ τὸ σονέττο, ποιὸς καλύτερα, ποιὸς χειρότερα, ὅμως μὲ κάποια μεγαλήτερην εὐχέρεια ἂν ὄχι καὶ ἐπιτυχία. Ἡ γνώση τοῦ ἐντεκασύλλαβου στίχου, ὑποδοθηθεὶ τὴν καλλιέργειά του. Θὰ χρειαζόταν ν' ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα, καὶ νὰ κάμω πολλές παρατήρησεις, ἂν ἤθελα ν' ἀναφέρω ὅσους σήμερα γράφουν τὸ σονέττο, καὶ φοβοῦμαι πὼς πολλοὺς ἀκόμη θὰ παράλειπα. Ὅμως ἀδισταχτα μπόρῳ νὰ τὸ σημειώσω, πὼς τὰ σονέττα τοῦ Μαρτζώκη, τοῦ Γρυπάρη, καὶ κυρίως τοῦ Μαβίλη, εἶναι τὰ ὠραιότερα σονέττα, πού ἔχουμε στὴ γλώσσα μας. Κι' ἂν σήμερα γράφουν πολλοὶ σονέττα, κι' ἂν σὲ μιὰ σφαῖρα πλατύτερη τὸ γούστο καὶ ἡ γνώση εἶνε μεγαλύτερα, αὐτὸ δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο, παρὰ πὼς τὸ περιβάλλον ἐξελίχτηκε : στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν εὐκολώτερη ἐκδήλωση τοῦ πραγματικοῦ ποιητῆ, πού τόσο ἐνάντιο πρῶτα ἐσύντριβε τὶς ἀπαλὲς ὑπαρξεις.

Καὶ συχνὰ ἀκούσαμε κατηγόριες γιὰ τὴν τάση αὐτὴ τῆς σονεττογραφίας πού ἄρχισε νὰ παρουσιάζεται μὲ τὴν ἐπιρροή τοῦ Μαρτζώκη καὶ κυρίως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Α. Μαβίλη, ὅμως ἡμεῖς χωρὶς νὰ σκοπεύουμε νὰ συστήσουμε ἢ νὰ ἀποτρέψουμε, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ το νίσουμε πὼς ὅλες οἱ λογοτεχνίες τοῦ κόσμου ἔχουν μέγιστον ἀριθμὸ σονέτων, ὅσο καὶ ἂν τὰ ἔξωχα ἀπομένουν πάντοτε δαχτυλομέτρητα, ἐνῶ στὴ δική μας λογοτεχνία τὰ σονέττα σχετικῶς εἶναι ἐλάχιστα.

ΓΕΡ. ΣΠΑΤΑΛΑΣ

Σημ. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ τὰ Σονέττα μὲ οὐρά «Sonetti con coda», πού ὅστερα ἀπὸ τὸν τελευταῖο στίχο τοῦ σονέττου, συνεχίζονται μὲ τὴν προσθήκη ἑνὸς ἢ περισσοτέρων τριστίχων, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος στίχος εἶναι ἐφτασύλλαβος καὶ οἱ ἄλλοι δύο ἐντεκασύλλαβοι καὶ ὁμοκαταληκτοὶν ὁ ἐφτασύλλαβος μὲ τὸν τελευταῖο τοῦ σονέττου, καὶ οἱ δύο ἐντεκασύλλαβοι μαζί. Κι' ὅταν ὑπάρχει καὶ συνέχεια, τότε πάλι ὁ νέος ἐφτασύλλαβος ὁμοκαταληκτεῖ μὲ τοὺς δύο ἐντεκασύλλαβους καὶ οἱ δύο ἄλλοι μεταξύ τους καὶ ποῖι λέγοντας. Ὅμως τὸ εἶδος αὐτὸ εἶναι μεταγενέστερο καὶ φέρει καθαρά τὰ σημεῖα τῶν στροφικῶν κανόνων τῆς ὁδῆς.

Γ. Σ.

Α. ΠΡΑΣΙΝΟΥ

Η ΚΟΛΑΣΗ

ΤΟΥ ΔΑΝΤΕ ΑΛΙΓΙΕΡΗ

* Ἀσμα εἰκοστὸ ἔννατο

Τὸ ἄμετρο πληθὸς κ' οἱ φριχτὲς πληγὲς τόσο μεθύσαν
τὰ μάτια μου, πού ἀποθυμῶ νὰ κλάψουν τοὺς ἐρχόταν.
Μὰ τότες ὁ Βιργίλιος μοῦ εἶπε :—Τί κοιτᾷς ἀκόμα ;
Γιατὶ τὸ βλέμμα σου καρφόνεται ἐκεῖ κάτω τόσο
στοὺς ἄχαρους ἀνάμεσα κολοβωμένους ἤσκιους ;
Ἔτσι δὲν εἶχες κάμει μέσα στ' ἄλλα τὰ χαντάκια·
κι' ἀνίσως καὶ θαρρεῖς πὼς δύνασαι νὰ τοὺς μετρήσεις,
σκέψου πού μίλια εἰκοσιδύο τοῦ λαγκαδιοῦ εἶνε ὁ γύρος
καὶ κάτω ἀπ' τὰ ποδάρια μας εἶνε ἡ Σελήνη τώρα.
Λίγος ἀπόμεινε ὁ καιρὸς πού δόθηκε μας, κ' εἶνε
κι' ἄλλα νὰ διοῦμε πού δὲ δλέπεις.—Κ' ἐγὼ τοῦ εἶπα τότες :
—Ἄν στὴν αἰτία πού μ' ἔβλαψε νὰ δλέπω εἶχες προσέξει,
μπορεῖ νὰ μείνω κι' ἄλλο ἀκόμα νὰ μοῦ συχωροῦτες.—
Πρόδαινε ὥστ' ὅσο ὁ Δάσκαλος καὶ πίσω του τραβῶντας,
ἐγὼ τοῦ ἀποκρινόμουν. Καὶ τοῦ εἶπα ἀκόμα :—Μέσα
στὸ λάκκο ὅπου κρατοῦσα τόσο στηλωτὰ τὰ μάτια,
θαρρῶ πού ἀπ' τὸ δικό μου τὸ αἷμα κάποιος ἤσκιος κλαίγει
τὸ κρῖμα πού τόσο ἀκριδὰ πληρόνεται ἐκεῖ κάτω.—
Καὶ μοῦ εἶπε ὁ Δάσκαλος—Περσότερο ἅς μὴν τυραγνιέται
γι' αὐτόνα ὁ νοῦς σου· σκέψου ἄλλου, κι' ὅπου εἶνε ἅς μείνει ἐκεῖνος.
Γιατὶ εἶδα τὸν στοῦ γιοφυριοῦ τὰ πόδια νὰ σὲ δείχνει
καὶ μὲ τὸ δάχτυλο ὀργισμένα νὰ σὲ φοβερίζει,
κι' ἀγροίκησα πού τὸν ἐκράζανε Γέρη Ντελμπέλλο.⁽¹⁾
Μὰ τόσο ἐμποδισμένος εἴσυνα τὴν ὥρα ἐκείνη
μὲ τούτονε πού φύλακας ἐστάθη τοῦ Ἀλταφόρτε,⁽²⁾

1. Ὁ Geri del Bello εἶταν θεῖος τοῦ Δάντε, γιὰ ὅς ἐνοῦ ἀδελφοῦ τοῦ παπ-
ποῦ τερν. Δολοφόνησε κάποιονα ὅπ' τὴν οἰκογένεια τῶν Sacchetti καὶ δολοφονή-
θηκε ἀπὸ ἕνα συγγενῆ τοῦ δολοφονημένου κατὰ τίς τότε συνήθειες πού ζοῦνε
ἀκόμα σ' ἀρχετοὺς τόπους. 2 Ὁ Bertrand de Born πού εἶδαμε στὸ προηγούμε-
νο ἄσμα.

πού κατά και ὁ γύρισες τὸ μᾶτι ; κι' αὐτὸς πῆγε. —

Κ' ἐγὼ—'Ω 'Οδηγέ μου, ὁ σκοτωμός του, πού κανεὶς ἀκόμα δὲν ἐγγιχθήθηκε ἀπ' ἐκείνους πού ἀγγιξε τὸ κρίμα, τοῦ ἀντιλογήθηκα, σ' ὀργή τὸν ἔβαλε, κι' ὡς κρίνω, γιὰ τοῦτο θὰ τραβήχτηκε, χωρὶς νὰ μοῦ λαλήσει :

καὶ τοῦτο μ' ἔκαμε περσότερο νὰ τὸν λυποῦμαι. — Τέτια λαλήσαμε ὡς τὸ μέρος, πού, ψηλά ἀπ' τὸ δρόμο, πρῶτο, ὡς τὰ κρύφια θὰ κοιτοῦσε δύθι τοῦ ἄλλου λάκκου, πιότερο ἀνεῖταν φῶς ἐκεῖ. Κι' ἀπὸ τὴν μάντρα ἀπάνου τῶν Μαλεμπόλγχε τὴ στερνὴ σὰ φτάσαμε, ὥστε νάνε στὸ κοίταγμα μας βολετὸ νὰ φαίνονται οἱ κλεισμένοι, κλάψες λοχίσαν με ἄμετρες, με σαῖτες ἀπ' τὸν οἶχτο μυτερωμένες, κ' ἔκλεισα τ' αὐτιά μου μὲ τὰ χέρια.

Κι' ὅτι θὰ στέκουνταν ὁ πόνος ἀν' ἀπ' τὰ σπιτάλια τῆς Βαλδικιάνας καὶ τῆς Μάρεμιας καὶ τῆς Σαρδένιας, στὸν Ἀλωνάρη ἀνάμεσα καὶ τὸ Σεπτέδρη, οἱ ἀρρώστιας ὁμάδι σ' ἓνα λάκκο μπαίναν ὅλες, ὅμοια ἐδῶ εἶταν :

κ' ἐβγαίνε δρῶμα ὡς ὅποια στέρνουν τὰ ἐμπυασμένα μέλη. Τοῦ μακροῦ δρόμου κατεβήκαμε τὸ στερνὸ πλάγι, καὶ τότες πὶὸ ἀνεμπόδι στο τὸ μάτι μου κατέδη, κατὰ τὰ δύθι κάτω, ἐκεῖ, πού τοῦ Κυρίου δουλεύτρα τῶν Οὐρανῶν, ἡ ἀφεύγατη παιδεύει δικαιοσύνη τοὺς νοθευτὲς πού ἀπὸ τὸν κόσμο στὸ δεφτέρι γράφει. Πρᾶμα πὶὸ θλιβερὸ στὸ μάτι νὰ εἶται δὲν πιστεύω μέσα στὴν Αἰγίνα ὁ λαὸς ὅλος χαροχτυπημένος, [σάν εἶταν ἀπὸ λοιμικὸ τόσο γεμάτος ὁ ἀέρας, πού ἔσα εἶχαν ζωὴ, ὡς τὸ πὶὸ μικρὸ σκουλήκι, πέφταν ὅλα, κι' ὡς οἱ ποιητὲς τὸ μκρυγῶν γι' ἀλήθεια, ἀπὸ τὸ σπέρμα τῶν μερμηκιῶν ἀνάζησε τὸ ἀρχαῖο κατόπι γένος.] ἀπὸ τὴν δῖψη πῶδειχαν στὸ σκοτεινὸ χαντάκι, σὲ διάφορους σωροὺς τὰ πνέματα πῶλωνε ἡ ἀρρώστια.

Ποιὲς στὴν κοιλιὰ καὶ ποιὲς στὴ ράχη κοίτουσαν κάποιου ἄλλου, καὶ ποιὲς σερνόταν ἀρκουδώντας στὸν πικρὸ τὸ δρόμο.

Πηαίναμε ἀργὰ κι' ἀμίλητοι κοιτῶντας κι' ἀγροικῶντας τοὺς ἀρρωστους πού δὲ μπορούσαν κορμὶ νὰ στήσουν.

Καὶ ζυὸ στοχάστηκα πού κάθονταν ράχη μὲ ράχη, πῶς στήνουν στὴ θρακιά τσουκάλι σὲ τσουκάλι ἀπάνου, κι' ἀπ' τὴν κορφή εἶταν ὡς τὰ πόδια κάρκαδα γεμάτοι.

Νὰ σέρνει τὸ ζυστρί' ποτὲς δὲν ἔτυχα ἀλογάρη, κὰν τὸν κοιτάζει ὁ ἀφέντης του κὰν στανικὰ ἀγρυπνάει, μ' ὅση μανία τὸ δόντι οἱ δύο τους τῶ νυχτιῶνε σέρναν ἀπάνω τους, ἀπ' τὴ μεγάλη τῆς φαγούρας λύσσα πού ἄλλο δὲν ξέρει ξέσπασμα. Καὶ σάρωναν τὰ νύχια τὴν ψώρα, κατὰ πῶς μαχαίρι ξεπέταει τὰ λέπια τοῦ γραβατίου ἢ κι' ἄλλου ψαριῦ πού τάχει πὶὸ μεγάλη. Κ' εἶπε ὁ 'Οδηγός μου σ' ἓνα :—'Ω ἐσύ, πού μὲ τὰ δάχτυλά σου ξεφτυτᾷς κ' εἶνε καὶ φορὲς πού γιὰ ντανάλιες τάχεις, πὲς μου ἀν' σὲ τούτους μέσα ἐδῶ Λατίνος εἶνε κάποιος, κ' αἰῶνια τὸ νύχι σου σὲ τέτιο ἀγῶνα νὰ σοῦ ἀρκέσει. —Κ' οἱ δύο μας εἶμαστε Λατίνοι, ἐμεῖς πού μᾶς κοιτάζεις παρόμοια ρημαχμένους, κλαίγοντας ἀπάντησε ὁ ἓνας, μὰ ἐσύ ποιὲς εἶσαι καὶ γιὰ μᾶς γυρεύεις ; —Στέκουμαι ἓνας, τοῦ εἶπε ὁ 'Οδηγός, πού ἀπὸ πατάρι σὲ πατάρι, ὡς κάτω, μὲ τούτονε τὸ ζωντανὸ πηγαίνω καὶ σκοπὸς μου τὴν Κόλαση εἶνε νὰ τοῦ δείξω—Τῶ ραχῶνε τότε σπάζει τὸ κόλλημα (¹) καὶ τρέμοντας γυρνάει σ' ἐμένα καθέννας, κι' οἱ ἄλλοι πού ἀπ' ἀντίλαλο τὸν ἀγροικῶσαν. Κι' ὁ καλὸς Δάσκαλος σφιχτὰ σιμόνοντας με μοῦ εἶπε : —Πὲς τους αὐτὸ πού ἐπιθυμᾷς. —Κ' ἐγὼ, ἀφοῦ τὸ θελε, εἶπα : —Στὸν πρῶτο κόσμο ἀπὸ τὴ μνήμη μέσα τῶν ἀνθρώπων ἡ ἐνθύμηση σας νὰ μὴ βγεῖ. Μ' ἀν' ἡλίους πολλοὺς ζήσει, πέστε μου ποιὸι εἰστε κι' ἀπὸ ποιά γενιὰ. Ἀς μὴ σας μποδίσαι νὰ μοῦ ἀνοιχτῆτε ἡ συχαμένη κι' ἄγρια παιδεύη σας. —Γεννήθηκα στὸ Ἀρέτζο ἐγὼ, μοῦ ἀντιλογήθηκε ὁ ἓνας, καὶ στὴ φωτιά νὰ καὶ τῆς Σιέννας ἔστειλε με ὁ Ἀλδέρτος, μὰ τοῦ θανάτου μου δὲ μ' ἔφερε ἐδῶ πέρα ἡ αἰτία (²). Κι' ἀλήθεια 'ναι πῶς τοῦ εἶπα ἐγὼ, στὰ χωρατὰ μιλώντας, πού θὰ μπορούσα ν' ἐνεδῶ, πατῶντας, στὸν ἀγέρα.

1. Οἱ δύο πού κάθονταν ράχη μὲ ράχη ἀκούοντας πῶς ὁ Λάντης εἶνε ζωντανός, γυρίζοντα νὰ τὸν διοῦν καὶ οἱ κολλημένοι ράχει τους ξεκολλοῦνται.

2. Τοῦτος εἶνε ὁ Griffolino ὁ Arezzo ἀλχημιστής στὴν ἐποχὴ τοῦ Λάντε. Εἶπε μιὰ μέρα, παίζοντας σιὸν Alberto τῆς Σιέννας, γιὰ τὸν ὅποιο δὲν ὑπάρχουν πολλὲς πληροφορίες πῶς εἶνε ἱκανὸς νὰ πετάξει. Ὁ Σιεννέζος ἐπίστεψε κ' ἔδωκε χοήματα στὸν Griffolino γιὰ νὰ τοῦ μάθει τὴν τέχνη τοῦ πετάγματος, κι' ὅπως εἶταν ἐπόμενο γελώσθηκα. Τὸν Alberto τῆς Σιέννας τὸν προστάτενε ὁ εἰσκόπος αὐτῆς τῆς πόλης. Στὸν τελευταῖο τοῦτο πρόδοιξε ὁ Alberto τὸν Griffolino, καὶ τὸ ἐπισκοπικὸ δικαστήριον τὸν καταδίκασε νὰ καί ζωντανός.

Κ' ἐκεῖνος ποὺ εἶχε φαντασιὰ πολλή καὶ γνώση λίγη
μοῦ ζήτησε τὴν τέχνην τούτην νὰ τοῦ δείξω, κι' ὅπως
Δαίδαλος δὲν τὸν ἔκαμα, μόνο γι' αὐτό, ἔδωσέ με
σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἀγαπᾷς ὡς γιὸς του, (1), νὰ μὲ κάψει.
Μὰ γιὰ τὴν ἀλχημείαν ποὺ ζώντας δοῦλεψα στὸν κόσμο,
στὸν ὑπερνὸ μὲ καταδίκασε ἀπ' τοὺς δέκα λάκκους
ὁ Μίνωας ποὺ νὰ γελαστέι δὲν τοῦ εἶνε σχωραμένον. —
Κ' ἐγὼ εἶπα τοῦ ποιητῆ: — Γενῆκ' σὲν τῶν Σιεννέζων κοῦφια
μὴ στάθηκε ποτέ; τῶν Γάλλων ὅχι δέδαια τόσο. —
Κι' ἀπάντησε ὁ λωδιάρης ὁ ἄλλος ποὺ ἀκουτέ με: — Βγάλε
τὸ Στρίκκα (2) ποὺ ἤξερε μὲ τόση γνώση νὰ ξεδεύει,
τὸ Νικκολό (3), ποὺ μὲς τὸν κῆπο, ὅπου ὅμοιος σπόρος πιάνει,
τὸ πλούσιο τοῦ μοσκοκαρψιοῦ συνήθιο ἔρῃκε πρῶτος.
καὶ βγάλε καὶ τὴ συντροφιά, ποὺ σκόρπισε μ' αὐτήν
τὸ ἀμπέλι τοῦ ὁ Κάτσια Ντασιάνος (4) καὶ τὸ μέγα δάσος,
κι' ὅπου τὴ φρονιμάδα τοῦ φανέρωσε ὁ Ἀμπαλιάτος. (5)
Μὰ γιὰ νὰ μάθεις ποιὸς αὐτὸς ποὺ ἐνάντια στοὺς Σιεννέζους
ἔτσι δοῦναι σε, κάρφωσε τὸ μάτι σου σ' ἐμένα,
σὲ τρόπο ποὺ ἡ μορφὴ μου πλέρια ν' ἀντιλογηθεῖ σου.
Τότε θὰ στοχάστες πὼς εἶμαι τοῦ Καπόκκιου (6) ἐγὼ ὁ ἴσκιος
ὅπου τὰ μέταλλα μιμόταν μὲ τὴν ἀλχημείαν
καὶ πρέπει νὰ θυμᾶσαι, ἀνίσως καλογνωρισά σε,
πόσο πιτῆδαιος πίθηκας ἐστάθηκα τῆς φύσης.

Ἄσμα τριακοστὸ

Στὰ χρόνια ποὺ ἡ Ἦρα φρένιαζε μὲ τὸ Θηβαῖκο τὸ αἷμα,
γιὰ τὴ Σεμέλη—ὡς τὸ δείξε τόσες φορές καὶ τόσες—
τόσο εἶχε σαλεμένα ὁ Ἀθάμας τὰ συλλογικά του,
ποὺ τὴ γυναῖκα του κοιτώντας μὲ τὰ δυὸ τοῦ ἀγόρια

1. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Σιέννας. 2. Ὁ Στρίκκας πλούσιος, πολίτης τῆς Σιέννας, δαπάνησε ὅλα τὰ καλὰ τοῦ σὲ τρέλλες. 3. Ὁ Niccolò εἶταν εὐγενὴς τῆς Σιέννας, διάσημος φαγὸς στὴν ἐποχὴ του. Αὐτὸς πρωτομεταχειρίστηκε τὸ μοσκοκάρι στὰ φεγγητά. 4. Πολλὲς πληροφορίες δὲν ὑπάρχουν γιὰ τὸν Cascia d'Asciano. Εἶταν κι' αὐτὸς αλόσιος καὶ ἀτάταλος Σιεννέζος. 5. Bartolomeo de' Folcacchieri. Τὸ Abbagliato, ποὺ σημαίνει ἀπορημένος, χαλῶς εἶνε ὄνομα ποὺ τοῦδωκαν περιπαίζοντάς τον οἱ συμπολίτες του. Κι' αὐτὸς κατὰσχευε τὴν περιουσία του σὲ μάτια καὶ ἐπιδεικτικὰ σημάδια. Περιστὸ νὰ ποῦμε ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ στίχοι εἶνε εἰρωνικοί. 6. Ὁ Capocchieo σποῦδασε ἀρκετὸ καιρὸ μὲ τὸν Δάντε. Ἐπιδόθηκε στὴν ἀλχημείαν καὶ εἶταν ἐπιτηδεύειος μιμητὴς σὲ κάθε τι ποὺ τοῦ περνοῦσε ἀπ' τὸ χέρι.

νὰ πηλαίνει, στὸ καθένα χέρι φορτωμένη ἀπ' ἓνα,
φώναξε: — Τὰ πλεμάτια ἄς στήσω ποὺ τὴ λεονταρίνα
στὸ πέραςμά της νὰ τσακώσω μὲ τὰ λεονταρούδια! (1) —
Καὶ νόχια ἀπλόνοντας ἀλύπητα γραπώνει τότες
τόνα ἀπ' τὰ δυὸ παιδιὰ ποὺ Λέαρχος εἶταν τ' ὄνομά του,
καὶ τὸ σβουρίζει καὶ σὲ μίαναν πέτρα τὸ συντρίβει:
καὶ πῆγε μὲ τ' ἄλλο της φορτίο καὶ πνίγηκε ἡ μητέρα.
Κι' ὄντας ἡ Τύχη λύγισε τῶν Τρώων τὴν περηφάνειαν,
ποὺ ὅλου τολμοῦσε, κ' ἔσδυσε μὲ τὸ ρηγάτο ὁ ρήγας,
βαρυπονοῦσα κι' ἀσπιτὴ καὶ σκλάβαν ἡ Ἐκάβη, ἀφοῦ εἶδε
νεκρὴ τὴν Πολυξένην της, καὶ τοῦ Πολύδωρου της
ἔκαμε τὸ πικρὸ τ' ἀντίκρυσμα στὸ περιγιάλι, (2)
ξεφρενωμένη ἡ μάνα ἀλύχτησε, τὰ νὰ εἶταν σκύλα,
τόσο τὸ λογικὸ της εἶχε στραγγαλίσει ὁ πόνος.
Μὰ οὔτε τῆς Τροίας ποτές οἱ φούριες οὔτε καὶ τῆς Θήβας
φανερωθῆκαν σὲ κανένα τόσο ματωμένες,
καὶ ζῶα γιὰ νὰ καντρίσουν κι' ὅχι μόνο μέλη ἀνθρώπων, (3)
ὅσο τίς εἶδα ἐγὼ σὲ δυὸ γλωμοὺς καὶ γυμνοὺς ἰσκιούς,
ποὺ δρόμιζαν θαγκνόνοντας, μ' ὅποιον τρόπο ὁ χοῖρος
μέσα ἀπ' τ' ἀχόρι πῶφυγε. Χυμώντας στὸν Καπόκκιο,
τόσο ὁ ἓνας τοῦ μπηξε τὰ δόντια στοῦ λαιμοῦ τῆς θέσης
ποὺ σέρνοντάς τον τὴν κυλιὰ τοῦ ξεῖ στο σκληρὸ χῶμα.
Κι' ὁ Ἀρετζανὸς ποὺ ὁλότρεμος ἀπέμεινε, μοῦ λέγει:
— Τεῖτο τ' ἀγερικὸ εἶνε ὁ Γιάννης Σκίικης (4) ἔτσι πηλαίνει
λυσσομανῶντας, καὶ τοὺς ἄλλους σιάζει ὅπως τὸν εἶδες:
— Ὡ! στὸ κορμί σου, λέω, τὰ δόντια τοῦ ὁ ἄλλος νὰ μὴ μπῇξει!
Μὴ θαρθεῖς πρὶ φύγει ἔδωθε νὰ μοῦ πεῖς ποιὸς εἶνε. —
— Τῆς ἀνομῆς τῆς Μάρρας, μοῦ εἶπε, εἶνε ἡ ψυχὴ ἡ πανάρχαια
ποὺ τὸ γονιὸ της πόθησε, πέρα ἀπ' τὴν ἴσια ἀγάπη,

1. (Ὁβίδιον Μεταμorfoses IV 511 καὶ ἐπ.) 2. (Ὁβίδιον Μεταμorfoses X III—3. Λυσσασμένες γιὰ νὰ βασανίζοντε ὅχι μόνο ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ ζῶα ἀκόμα.

4. Gianni Schicchi ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν Cavalcanti τῆς Φλωρεντίας. Διηγούνται γι' αὐτὸν ὅτι πληρώθηκε ἀπ' τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Βουόσσου Δονάτη, αλόσιου φλωρεντίνου, νὰ παίξει τὸ πρόσωπο τοῦ πεθαμένου θεῖου μπροστὰ στὸ συμβολαιογράφο, καὶ νὰ ἐξαγορεύει διαθήκη σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνεψιοῦ ὁ ὁποῖος ἀπόκρυψε τὸ θάνατον καὶ τὸ πτώμα τοῦ Buoso Donati. Ὁ Schicchi ἐπαφελήθηκε ἀπ' τὴν ἀδυναμία τοῦ πλάτη του καὶ ἐγέμισε τὴ διαθήκην μὲ κληροδοτήματα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Μέσα στὰ κληροδοτήματα εἶταν καὶ ἡ γῆραια τοῦ κοπαδιοῦ δηλαδὴ τὴν ὁμορφότερη μοῦλα τῆς Φλωρεντίας.

κ' ἔφταξε, γιὰ νὰ σμίξει σ' ὅμοιο τρόπο μετ' αὐτίνα,
ν' ἀλλάξει τὸν ἑαυτὸ της, ἄλλης παίρνοντας τὸ σκῆμα·
καθὼς κι' αὐτὸς ποὺ πηαίνει κάτω ἐκεῖ, γιὰ ν' ἀποκτήσει
τοῦ κοπαδιοῦ τὴ ρήγισα (¹), κατάντησε νὰ γένει
Βουόσος Δονάτης (²), ταχτική σκαρόνοντας διαθήκη. —
Κι' ὄντας οἱ φρενιασμένοι οἱ δυὸ περάσαν ποὺ κοιτοῦσα,
τὸ μάτι μου Ἰστρεψα στοὺς ἄλλους κακογεννημένους.
Καὶ κάποιονε στοχάστηκα φκιασμένο σὰ λαγοῦτο,
μονάχα τὸ παράγκαλο κομένο ποὺ δὲν εἶχε
πρὸς ὅποιον μέρος ὁ ἄνθρωπος διχαλωτὸς γεννιέται.
Τὸ μαλαθράκι τὸ βαρὺ ποὺ τόσο ξεζυγιάζει
τὰ μέλη, ξεστρατίζοντας τὸ ρέμα τῷ χυμῶνε,
ποὺ ἀναλογία στὸ πρόσωπο μὲ τὴν κοιλιά δὲ μνέσκει,
τοῦκαμε νᾶχει ὀρθάνοιχτα τὰ χεῖλια, ὡς ὁ χτικιάρης
γυρνᾷ ἀπ' τὴ δέψα στὸ πηγούνι τόνα, τὸ ἄλλο ἀπάνου.
— Ὡ σεῖς, ποὺ δίχως θάσσανα εἰστε (καὶ γιὰτὶ δὲ ξέρω)
μέσα στὸν κόσμον τούτον τὸν ἄχαρο, κοιτάζτε,
μὰς εἶπε, καὶ τοῦ κύρ Ἀδάμ (³) τὴ δυστυχία προσέζτε.
Τὰ ὅσα ὀρεγόμενα περισσὰ ἀπόλαψα ὄντας ζῶσα
καὶ τώρα, οἰμένα! λαχταρῶ γιὰ μιὰ νεροσταλίδα.
Νεροσυρμές ποὺ ἀπ' τὰ χλωρὰ θουνὰ τοῦ Καζεντίνου
κυλᾷ στὸν Ἄρνο, δίνοντας ὀρεσιὰ κι' ἀπαλοσίνη
στὶς λαγκαδιές τους, πάντα στέκουν μπρὸς μου, κι' ὄχι μάταια.
Γιὰτὶ πολὺ περσότερο μὲ φρύγει ἢ ζωγραφιά τους
ἀπ' τὴν ἀρρώστια ποὺ τὴ σάρκα λύνει μου τῆς ὄψης.
Ἡ δικαιοσύνη ποὺ ἀσυγκίνητη μὲ φραγκαλόνει
μέσ' ἀπ' τὸν τόπον ὅπου ἐκριμάτισα ἀφορμὴ λαθαίνει
γιὰ ν' ἀνεβάξει πρὸς συχνούς τοὺς ἀναστεναγμούς μου.
Καὶ πέρα εἶναι ἡ Ρομένα, ἡ χώρα ὅπου ἔχω νοθεμένο
τὸ μέταλλο τοῦ Βαφτιστῆ (⁴) ποὺ φέρνει τὴ σφραγίδα,
κι' ἄφησα τὸ κορμὶ καμένο ἀπάνω ἐκεῖ γιὰ τοῦτο.
Μ' ἂν ἔδωπάρα τὴν ψυχὴ συντόχαινα τὴν ἀθλία
τοῦ Γουίδου (⁵), εἶτε καὶ τοῦ Ἀλεξάντρου (⁶) εἶτε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τους,

1. Διὲ τὴν παραπάνω σημεῖωση. 2. Στὴν σημεῖωση (1).

3. Ὁ Maestro Adamo τῆς Βροσκίας ἐπιτήδειος νοθεφτῆς τῶν νομισμάτων. Οἱ κόντηδες Guidi τῆς Ρομένας τὸν πλῆρωσαν γιὰ νὰ νοθέψει τὰ χρυσὰ νομίσματα.

4. Τὰ χρυσὰ νομίσματα ἔφεραν τὴ σφραγίδα τοῦ Βαφτιστῆ 5—6 Διὲ τίς προηγούμενες σημεῖώσεις.

δὲ θ' ἀλλάξα οὔτε μὲ τὸ Φόντε—Μπράνκα δραμα τέτιο.
Κ' εἶνε ἐδῶ μέσα κιόλας μιὰ τους, ἂν τὰ φρενιασμένα
τὰ πνέματα ποὺ ὀλόγυρα γλακᾶνε ἀλήθεια λένε.
Μὰ τί φελα σ' ἐμένα ἀφοῦ δεμένα ἔχω τὰ μέλη;
Λαφρός ἂν εἶμιον τόσο ἀκόμα μόνο, ὥστε νὰ μπόρεια
μεσ' σ' ἐκατὸ νὰ προχωρέσω χρόνια δάχτυλο ἕνα
τὸ δρόμο θὰ εἶχα πάρει ὡς τώρα πιά γυρεύοντάς την
στὸ πλῆθος μέσθ' τὸ φριχτό, μ' ὄλο ποὺ μίλια ὁ γύρος
εἶν' ἔντεκα, κι' ὄχι πρὸς λίγο ἀπὸ μισὸ (¹) ἔχει πλάτος.
Γιὰ τούτους μέσα ἐγὼ σὲ τέτια βρίσκουμαι οἰκογένεια:
τρίων καρατιῶ φορίνια αὐτοὶ μὲ δάλανε νὰ κόψω. —
Κ' ἐγὼ—Ποιοὶ εἶνε οἱ δυὸ τοῦτοι, τοῦ εἶπα, οἱ κακομοιριασμένοι
ποὺ ἀχνίζουνε σὰν τὸ δεμένο χέρι τὸ χειμῶνα
κοιτάμενοι ὁ ἕνας στριμωχτὸς στὸν ἄλλον, δεξιὰ σου; —
—Τοὺς ὄρηκα ἐδῶ, μ' ἀντιλογιέται αὐτός, κι' οὔτε κουνήσαν
ἀφόντας μεσ' τὸ λάκκο τοῦτο μ' ἔδρεξε ἢ κατάρρα,
καὶ δὲν πιστεύω νὰ κουνήσουνε ποτές στὸν αἰῶνα.
Στέκεται ἢ ψεύτρα, τοῦ Γιωσήφ, ἢ μιὰ, καταλαλήτρα (²)
κι' ὁ ἄλλος ὁ Σίνοντας ὁ δόλιος Ἑλληνας τῆς Τρωάδας,
κι' ἀπ' τὴν ἀψηλὰ τὴ θερμὴ τέτιο ἀχνὸ ἀναδύνουν δρώμιο. —
Κι' ἀπ' αὐτοὺς ἕνας ποὺ πειράχτηκε ἴσως ἀγροικῶντας
νὰ διαλαλιέται τόσο αἰσχρά, μὲ τὴ γροθιά βαρεῖ του
τὴν τυλωτὴ κοιλιά καὶ τούτη ὡς τούμπανο δροντάει.
Κι' ὁ κύρ Ἀδάμ τοῦ χτύπησε τὴ μούρη μὲ τὸ χέρι,
ποὺ δὲν ἐφάνηκε λιγότερο σκληρό, καὶ τοῦ εἶπα
—Κι' ἂ δὲ μ' ἀφήνουν τὰ βαρὺά μου μέλη νὰ κουνήσω
γιὰ ὅμοια δουλειὰ τὸ χέρι μου ἔχω λεύτερο ὅσο πρέπει. —
Κι' ὁ ἄλλος ἀντιλογήθηκε—Τόσο εὐκολο δὲν τόχες
σὰν πῆγαινες γιὰ νὰ σὲ κάψουνε, μὰ τόσο τόχες
καὶ πιότερο σὰν ἔκοδας μονέδας. —Κι' ὁ ὕδροπιάρης—
—Ἀλήθεια αὐτό μὰ μάρτυρας τόσο πιστὸς δὲν εἶσιν
ὄντας σοῦ ζήτησαν νὰ πεῖς στὴν Τρωάδα τὴν ἀλήθεια. (³) —
Κι' ἂν εἶπα ψέμα ἐγὼ, κ' ἐσὺ τὴ σφήνα (⁴) ἔχεις ψευτίσει
τοῦ λέγει ὁ Σίνοντας, κ' ἐδῶ γιὰ ψέμα ἂν βρίσκουμαι ἕνα,
μὰ ἐσὺ γιὰ πιότερα ἀπὸ κάθε δαίμονα ἄλλονε εἶσαι. —

1. Ἀπὸ μισὸ μίλι.

2. Ἡ γυναῖκα τοῦ Πετρεφῆ. 3. (Αἰνείδα II 57 καὶ ἐπ. καὶ Αἰνείδα II στ. 148). 4. Ἡ σφήνα μὲ τὴν ὁποία σφραγίζονται τὰ νομίσματα.

—Κ' ἐσὺ ὀρκοπαίκτη, τ' ἄλογο στὴ θύμηση σου φέρε,
τοῦ ἀντιλογήθη ἐκεῖνο ποῦχε τὴν κοιλιὰ πρσιμένη,
κι' ἄς θασανίξει σε ποῦ ὁ κόσμος ὅλος τὸ γνωρίζει.
—Κ' ἐσένα ἄς σὲ παιδεύει ἡ κάψη ποῦ σοῦ σκάει τὴ γλῶσσα
τοῦ ἀπηλογήθηκε ὁ Ἑλληνας, καὶ τὸ νερὸ τὸ σάπιο
ποῦ τὴν κοιλιὰ σὰ μάτια σου μπροστὰ φραγὴ ἀσηκόνει.
Καὶ τοῦπε τότε ὁ νοθεφτής—Ξεσκιέται σου τὸ στόμα
γιὰ νὰ ξεράσει τὸ κακό, συνήθειο του ὅπως εἶνε·
γιατὶ ἂν ἐγὼ διψῶ καὶ τὸ ἔμπυο ἂν μὲ παραγεμίζει,
φλογίζεσαι ἀπὸ κάψη ἐσὺ κ' ἡ κεφαλὴ πονεῖ σου.
Καὶ τὸν καθρέφτη γιὰ νὰ γλαίψεις τώρα τοῦ Ναρκίσσου
λόγια πολλὰ νὰ σὲ καλέσουν δὲ θ' ἀκαρτεροῦσαι. —
Παραδομένος ὅλος εἶμουνα στὸ γροῖκημα τους,
σὰν μοῦ εἶπε ὁ Δάσκαλος μου—Τώρα κοίτα! λίγο μένει
γιὰ νὰ ὀργιστῶ μαζί σου. —Κι' ὥς ἐγὼ στοχάστηκα τὸν
ποῦ μὲ θυμὸ συντόχαινε μου, στρέφω πρὸς αὐτόνα
μὲ ντροπὴ τέτλια, ποῦ γυρίζει ἀκόμα μεσ' τὸ νοῦ μου.
Κι' ὥς εἶνε ὁ ποῦ τὴ συφορὰ του βλέπει στ' ὄνειρό του (¹),
καὶ λαχταρᾷ ἔτσι ὅτι ἔγινε, σὰ νὰ μὴν εἶχε γένει· (²)
κατάντησα ὁμοιος, νὰ λαλήσω ἀδύναμος ὥς εἶμουν,
γιατὶ ποθοῦσα νὰ ζητήξω σχώρεση, κι' ἀλήθεια
τὴ ζητήξα χωρὶς ποῦ τὸ καμα νὰ τὸ πιστεύω.—
—Λιγότερη ντροπὴ ξεπλένει κρῖμα πιδὲ μεγάλο,
μοῦ λέγει ὁ Δάσκαλος, ἀπ' ὅποιο ἐστάθη τὸ δικό σου.
Γιὰ τοῦτο πιδὲ ἀπὸ κάθε λύπη τώρα ξαλαφρώσου
καὶ σκέψου ποῦ εἶμαι στὸ πλευρό σου πάντα, ἂν πάλι ἡ τύχη
σὲ φέρει ὅπου εἶνε ἀνθρώποι σ' ὁμοιες σκλωμένοι ἀμάχες·
τί νὰ ζητᾷς ν' ἀκούσεις τέτλια πόθος εἶνε ἀνάξιος.

1. Εὐκρίεται μέσα στ' ὄνειρό του νάνε ὄνειρο ἡ συφορὰ ποῦ ὀνειρεύεται. 2.
Λαχταρᾷ ἐκεῖνο ποῦ γέννηκε στὸ ὄνειρό του μονάχα, γιατί εἶπε σὰν νὰ μὴν
ἔγινε. Εὐκρίεται ἓνα κρῖμα ποῦ γέννηκε σὰν νὰ μὴν ἔγινε.

JACK LONDON

ΚΟΥΡΑΣΗ

Ο ΑΠΟΣΤΑΤΗΣ

«Ἄν δὲ σηκωθῇς, Γιάννη, δὲ θὰ σοῦ δώκω μπουκιά νὰ φᾶς— νὰ τὸ
ξαίρῃς».

Ἡ φοδέρα δὲ φάνηκε νάχη πέραση στὸ παιδί. Ὁ Γιάννης γύρισε
ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, καὶ πεισματωμένα κόλλησε στὸ στῆμα του, πολε-
μώντας νὰ μὴ χάσῃ τὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ὕπνου — σὰν τὸν ὀνειρευόμενο ποῦ
ἀγωνίζεται νὰ μὴν τοῦ φύγῃ τ' ὄνειρό του. Τὰ χέρια του ἔσφιξαν ἀπὸ
μόνα τους, καὶ χτυποῦσαν ἀδύναμα καὶ σπασμωδικὰ τὸν ἄερα. Ἐσχόπαυε
νὰ χτυπήσῃ τὴ μάννα του, ἐκείνη, ὅμως, μ' εὐκολὴ σδελτσούνη τὸν ξέ-
φευγε κι ἐπίμονα τὸν ἔσερνε ἀπ' τὸν ὦμο.

«Ἄς-σε με-στήν ἡσυχία μοῦ-ου».

Εἶτανε ἓνα ἐπιπληχτικὸ κλάμα ποῦ ἄρχισε, κουκουλωμένο στὸ θυμὸ
τοῦ ὕπνου—καὶ χυμιστὰ ξεπετάχτηκε πάνω, σὰ μοιρολόι, ἔγινε σὰν πο-
νεμένη κι ἐκδικήτρα μπομπή, κι' ὕστερα, πάλι, γαλήνεψε κι ἔσβησε
μονοστιγμὶς σ' ἓνα συχισμένο ἀναφυλλητό: σὰν κλάμα ζώου—σὰν κραυ-
γὴ ψυχῆς ποῦ τυραννιέται, γεμάτη ἀπ' ἀόριστη διαμαρτυρία καὶ πόνο.

Ἀλλὰ δὲν ἔμοιαζε νὰ τῆς νοιάζῃ τῆς Μάννας — ποῦ τανε μιὰ γυ-
ναῖκα μὲ θλιμμένα μάτια καὶ κουρασμένη ὄψη, συνηθισμένη σ' αὐτὴ τὴ
δουλειά, ποῦ τὴν ἔκανε, θάλαγες, κάθε μέρα στὴ ζωὴ της. Ἐπικσε μιὰν
ἄκρη ἀπ' τὸ πάπλωμα, καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὸ σηκώσῃ. Τὸ παιδί, ὅμως,
ἄδραξε καὶ θαστοῦσε σφιχτὰ κι ἀπελπισμένα τὰ σκεπάσματά του. Κά-
ποτε κουβαριάστηκε τὸ σκέπασμα σὰ πόδια του. Ἡ Μάννα, τότε, πο-
λεμοῦσε νὰ τὸ σύρῃ καταγίς. Ὁ Γιάννης ἀντιστέκονταν. Ἐκείνη ἔδα-
λε τὰ δυνατά της—εἶτανε πιδὲ δυνατή, καὶ τὸ σκέπασμα ξέφυγε ἀπ' τὰ
χέρια τοῦ Γιάννη, κατόπι του, ὥστόσο, κι ἐκεῖνος, ἐνστικτικὰ σάμπως,
γιὰ νὰ προφυλαχτῇ ἀπ' τὴν ψύχρα τοῦ δωματίου ποῦ τάραζε τὸ κορμί
του.

Καθὼς κυλοῦσε πρὸς τὴν ἄκρη τοῦ κρεβατιοῦ ἔλεγες καὶ πήγαινε
νὰ πέσῃ κατακέφαλα στὸ πάτωμα. Ἀλλὰ μονοστιγμὶς ἤλθε σὰν συλ-
λοϊκά του, κρατήθηκε ὥσάν σ' ἐπικίνδυνον ἰσορροπία, κι ἔπειτα πνέδηξε
στὸ πάτωμα ὀλόρτος. Μονομίας, τότε, πάλι, ἡ Μάννα τὸν ἄδραξε ἀπ'
τὸν ὦμο — τραντάζοντάς τον. Ξανά πάλι ἐκεῖνος ἔδραλε σ' ἐνέργεια τίς

γροθιές του, με περισσότερη δύναμη κι εθουβασία αυτή τη φορά. Συγχρόνως, τὰ μάτια του άνοιξαν. Ή Μάννα τόν άφησε. Είτανε ξυπνητός.

«Καλά», ψιθύρισε μασχημένα.

Ή Μάννα πήρε τή λάμπα κι έφυγε δξω, αφήνοντάς τονε στά σκοτεινά. Βγαίνοντας το μωρμυρήξε : «Θά σέ διώξουν».

Τό σκοτάδι τόχε συνηθισμένο ό Γιάννης. Σά ντύθηκε, έγγήκε στην κουζίνα. Τό δγμα του είτανε πολύ βαρό για έν άδύνατο και λαφρό κορμί σάν τό δικό του. Τά πόδια του, σάν τσακνιά—θαύμα πως τά σήκωνε. Πήρε μιά τρύπια καρέκλα και τήν έσυρε στο τραπέζι.

«Γιάννη», το φώναζε ή Μάννα του έπιταχτικά.

Σά στρατιώτης σηκώθηκε και κείνος άπ' τήν καρέκλα, και χωρίς νά πη λέξη, πήγε στο νιπτήρα — ένα λιγδωμένο, βρώμικο νεροχύτη. Μιά μυρισμάδα το χτύπησε τή μύτη, μά δε φάνηκε νά τήν πρόσεξε. Τήν είχε συνηθισμένη. Συνηθισμένο είχε και τό σαπούνι, πού δε σκαματσόσε —και τή λέρα του άπ' τό λιγδονέρι των πιάτων. Δέν έπίμενε πολύ, νά κάνη σαπουνιά. Λίγες στάλες νερό μονάχα τοφθασαν ν' άποπλυθη. Τά δόντια του δέν τάπλωνε—ούτε ειξαιρε νάτανε κόσμος τόσο άνόητος πού νά πλύνη δόντια.

«Πλύσου, δά, και μιá μέρα μοναχός σου, χωρίς νά σοο τό πόνε—παιδί μου», παραπονέθηκε ή Μάννα, έν η άδειάζε καφέ σέ δυό φιτζάνια άπ' τό μπρίκι.

Ό Γιάννης δέν έδωσε προσοχή, γιατί αυτό τανε καθημερινό παράπονο της Μάννας του. Πήρε τήν πατσέτα, λιγδωμένη, όγρη, βρώμικη, κουρελιασμένη, και σκούπισε τό πρόσωπό του.

«Πόσο θάθελα νά μήν καθόμαστε τόσα μακριά», τούπε, έν η καθούνταν. «Πολεμώ τό καλύτερο—τό ξαίρεις. Μά ένα τάλλαρο οίκονομία καταλαβαίνεις τί πάει νά πη. Έπειτα, είμαστε και πιό άπλόχωρα έδω — δέν είναι έτσι ;»

Εκείνος δέν παρακολουθοόσε τά λόγια της. Τάχε άκούσει τά ίδια πολλές φορές πριν. Οι έγνοιες της Μάννας του είτανε περιορισμένες, κι έγύριζαν πάντα στο ζήρι : πού ζούσανε τόσο μακριά άπ' τό εργοστάσιο.

«Ένα τάλλαρο θά πη περισσότερο φαγι» της είπε χτυπητά, «και τό περισσότερο φαγι άξίζει μακρινώτερο δρόμο».

Έφαγε διαστικά, μισομασώνοντας τό ψωμί, και γλυστρώντας τις μπουκιές του κάτω με τόν καφέ. Ό καφές, δά, είτανε ένα ζεστό, μπελτεδωτό υγρό. Κι ό Γιάννης τό θαρρεόσε για εξαίρετο καφέ—αυτό τανε μιá άπ' τις πλάνες της ζωής του. Άληθινό καφέ δέν είχε πιεί ποτέ του.

Εκτός τό ψωμί, έφαγε κι ένα κομμάτι λαρδί. Ή Μάννα ξαναγέμισε τό φιτζάνι του καφέ. Εκείνος, καθώς άποτέλειωνα τό ψωμί του, περικοίταε νά τοδδινε κι άλλ η Μάννα. Έννοιωσε εκείνη τή ματιά του.

«Μήν είσαι λαίμαργος, ντέ, Γιάννη», τούπε. «Πήρες τό μερτικό σου. Τ' άδερφάκια σου είναι μικρότερα σου».

Δέν έδωσε άπάντηση στη μπομπή. Δέν τά συνήθιζε τά παλλά τά λόγια. Έπαψε και τις ζητιάρες ματιές του. Δέν συνήθιζε νά παραπονιέται. Είχε ύπομονή τρομερή σάν τό σχολειό που τήν είχε διδαχθεί. Τέλειωσε τόν καφέ του, σκούπισε τό στόμα του στην άναπαλαμιά του, και πήγαινε νά σηκωθη.

«Στάσου μιá στιγμή», τούκανε ή Μάννα διασμένα. «Θαρρώ μιá φετίτσα περισσεύει—λιγάκι».

Φαίνονταν πως κάτι πολεμοόσε νά καταφέρη —καμώνονταν. Πήρε τό καραδέλι κι έκοψε τάχα μιá φέτα με τό μαχαίρι, αλλά τ' άφησε πάλι στο πανεράκι, κι άπ' τις δυό φέτες πού κρατοόσε στ' ένα της χέρι για τόν έαυτό της τοδξωσε τή μιá. Θαρρεόσε πως τόν ξεγέλασε, αλλά ό Γιάννης είχε προσέξει τήν ταχυδακτυλουργία της. Μ' έλο τοότο πήρε τό ψωμί χωρίς ντροπή. Πίστευε, έτι ή Μάννα του όντας παντοτεινά άρρωστιάρα, δέν είχε άνάγκη άπό πολύ φαγι—δε μπορούσε και νά φάη πολύ.

Εκείνη τόν είδε πού μασόσε ξερό ψωμί και τοό άδειασε στο φιτζάνι του τόν καφέ της άπ' τό δικό της. —

«Δέν πεινώ, θαρρείς, σήμερα», τούκανε.

Μιά σφυριά άπό μακριά, στριγγιά και βασταχτή, τούς σήκωσε και τούς δυό στο πόδι. Ή Μάννα κοίταξε στ' ώρολόι, πάνου στο ράφι. Είτανε πεντέ μιση. Όλος ό κόσμος τοό Έργοστάσιο ξεκινόσε κείνη τήν ώρα. Έρριξε στήν πλάτη της ένα σάλι, και φέρεσε τό καπέλο της, ένα ξεχρωματισμένο τσαλικομένο καλιοκάπελο.

«Πρέπει νά τό δάξουμε στά πόδια», είπε, κατεδάζοντας τό φυτίλι της λάμπας και σδίνοντάς τήν.

Κατέδηκαν κι οι δυό τους ψηλαφητά τις σκάλες—στο δρόμο Έξω είτανε ξαστεριά και φύγρα—ό Γιάννης τουρτούριζε. Τ' άστρα δέν είχαν άρχίσει νά σδίνουν άκόμη, κι ή πολιτεία είτανε δυθισμένη στο σκοτάδι. Κι οι δυό τους περπατοόσαν με συρτά πόδια—τόση είτανε ή άνημποριά τους.

Κάνα κάρτο της ώρας πήγαιναν άμίλητα. Ή Μάννα κάποτε έστρεψε πρός τά δεξιά.

«Μήν άργήσης», τούπε — κι είτανε ή τελευταία της παραγγελιά.

μεσ' απ' τὸ σκοτάδι, πού τὴν κατάπινε—καθὼς ἀλάργευε στὸ δρόμο της.

Ὁ Γιάννης ξακολούθησε ὁλόγισα τὸ δρόμο του χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ. Στὸ ἐργαστάσιον ἀνοίγαν οἱ πόρτες ἀπὸ παντοῦ, καὶ σὲ λίγο δρέθηκα κι αὐτὲς μαζί με τὸ πλῆθος τῶν ἐργατῶν, πού πηγαίνανε σωριαστὰ καὶ διασπέννα μέσ' στὴ σκοτίδα. Καθὼς δρασκελοῦσε τὴν εἴσοδο τοῦ ἐργασταρίου ξανακούστηκε ἡ σφυρίχτρα. Ἐρριξε μιὰ βλεμματιά κατὰ τὴν Ἀνατολή. Πέρα, σὲ μιὰ κυρτελισμένη λωρίδα τ' οὐρανοῦ, πὺν ἀπ' τοὺς σκεποῦς τῶν σπιτιῶν, ἀρχίζε ν' ἀργοναδαίνει ἕνα ὠχρὸ φῶς. Αὐτὸ τανε ὅλο πού εἶδε ἀπ' τὴ μέρα καθὼς ἐστρεφε τὴ ράχη κατ' αὐτὴ, κι ἔτσι με τὴν παρέα τῆς δουλειᾶς—στὸ Ἰφάντουργεο.

Κάθησε στὴ θέση του, σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ μηχανές—εἴτανε πολλὲς οἱ σειρές, καὶ μακριές. Μπροστὰ του, πὺν ἀπ' ἕνα ὁλόρτο ἀξόνι γιομάτο με καρούλια, εἴτανε ἄλλα μεγαλύτερα καρούλια σὲ πλαγιαστὸ ἀξόνι, πού γύριζαν γοργά. Σ' αὐτὰ ὅλγες τίς ζευγαρωτὲς κλωστής, πού κατίδαν ἀπ' τὰ μικρά. Ἡ δουλειὰ εἴτανε ἀπλή. Χρειάζονταν μόνο γοργάδα. Τὰ μικρὰ καρούλια ἀδειαζαν τόσο λήγορα, καὶ τὰ μεγάλα εἴτανε τόσο πολλὰ, πού δὲν ἐμνησκε στιγμὴ ἄδειος.

Δούλευε μηχανικά. Κάθε πού ἀδειαζε ἕν' ἀπ' τὰ μικρὰ καρούλια μεταχειρίζονταν τ' ἀριστερὸ του χέρι σταματώντας τὸ μεγάλο καρούλι, ἐνῶ, συγχρόνως, με τὸ μεγάλο του δάχτυλο, καὶ με τὸ δείκτη, ἐπιανε τὴν πετάμενη ἀκρὴ τῆς διπλοκλωστῆς πού τέλειωνε. Καὶ τὴν ἴδια στιγμὴ με τὸ δεξιὸ του χέρι τσάκωνε τὴ διπλοκλωστή τοῦ ἄλλου μικροῦ καρουλιῶ τῆς σειράς. Ὅλες αὐτὲς οἱ κινήσεις γίνονταν σύγχρονα καὶ γοργά. Ἐπειτα ἐρχονταν ἕνα πέταμα τῶν χειρῶν του, καθὼς ἔδανε τὸν κόμπο τοῦ φαδιοῦ κι ἀμολοῦσε τὸ καρούλι. Αὐτὸ τοῦ εἴτανε εὐκολώτατο. Κάποτε εἶχε καυχῆθῃ, ὅτι μποροῦσε καὶ στὸν ὕπνο του νὰ δένη ἔτσι κόμπους.

Μερικὰ ἀπ' τὰ παιδιὰ πού σιδουλεύανε δὲν παραπρόσεχαν—ἔτσι πηγαινέ ἀμόντες καὶ χρόνος καὶ μηχανή, ἐπειδὴ δὲν ἀντικαταστάσαν μ' ἄλλα τὰ καρούλια π' ἀδειαζαν. Κι εἴτανε, δέ, ἕνας ἐπιστάτης πού τὸ ἀπαγόρευε αὐτό. Κάποτε τσάκωνε ἕνα γείτονα τοῦ Γιάννη καὶ τοῦ τράβηξε τ' αὐτιά «Κοίτα τὸ Γιάννη—γιατί δὲν τοῦ μοιάζεις», τοῦπε θυμωμένα.

Τὰ καρούλια τοῦ Γιάννη στρέφανε ὁλόταχα, ἀλλ' αὐτὲς δὲν τὰ χασε ἀκούοντας τὸν ἔπαινο. Κάποτε . . . πολλή, μὰ πολλή καιρὸ πρίν, ἴσως θάδινε σημασία. Τόρα, ὅμως, καμμιὰ ἐντύπωση δὲ φαίνονταν στὸ πρόσωπό του. Ἄμα τόχαινε νὰ τὸν ὕμνουν. Ἐμνησκε ἀπαθῆς. Εἴτανε ἀριστὸς ἐργάτης—ἐκτακτὸς. Τόξαιρε. Τοῦ τόπανε πολλὰς φορές. Ἀλλὰ, συνηθισμένο πρᾶγμα. Ἀπὸ τέλειος ἐργάτης εἶχε καταντήσαι τέλεια μη-

χανή. Ὅταν ἡ δουλειὰ του δὲ γίνονταν καλή, αἰτία εἴτανε τὸ ὅλικὸ — ὅπως καὶ με τὴ μηχανή. Αὐτὲς νὰ κάνη λάθος εἴτανε ἀδύνατο, ὅπως θά-τανε ἀδύνατο ἕνας τέλειος καρφοκόφτης νὰ ἐγάξῃ ἄσχημα καρφιά.

Καὶ κάπως περίεργο: κάποτε, καιρὸ πρίν, δὲν τάχε καὶ τόσο καλὰ με τίς μηχανές. Ἡ μηχανικότητα, ὅμως, σιγά-σιγά γεννήθηκε, καὶ με-γάλωσεν ἐντὶς του, ἤ, ὅπως καὶ νᾶταν, τὴ συνήθισε κατανάγκην.

Πρίν δώδεκα χρόνια, στίς λακάτες, στὸ ἴδιο ἀκριβὸς Ἰφάντουρ-γεῖο, κάποια στιγμὴ σηκώθηκε ἕνα σούσουρο. Ἡ Μάννα τοῦ Γιάννη εἶ-χε λιγοθυμῆσαι. Τὴν ἔσυραν καὶ τὴν ξάπλωσαν στὸ πάτωμα, ἀνάμεσα στίς βοςρὲς μηχανές. Δυὸ τρεῖς γρηότερες γυναῖκες σηκώθηκαν ἀπ' τίς λακάτες τους. Ὁ ἀρχεργάτης δέθησε. Καὶ σὲ λίγο, στή σάλα ποῦτανε οἱ λακάτες, ὁπῆρχε μιὰ ψυχὴ παραπάνω ἀπ' ὅσες εἶχανε μπῆ τὴν αὐγὴ. Εἴτανε ὁ Γιάννης γεννημένος μέσ' στὴ βοή καὶ τὸ τρίξιμο τῶν λάκκων, ρουφώντας με τὴν πρώτη ἀνάπνια του τὸ ζεστό κι ὀγρὸ ἀέρα—κατάμε-στο ἀπὸ ξαντό. Τὴν πρώτη στιγμὴ πού γεννήθηκε ἔδηξε, σάμπως γιὰ ν' ἀπαλλάξῃ τὰ πνεμόνια του ἀπ' τὸ ξαντό. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πάντα δῆχει ἀπὸ τότε.

Τὸ παιδί πού δούλευε δίπλα στὸ Γιάννη μουρμούριζε καὶ γκρίνιαζε. Τὸ πρόσωπό του εἴτανε κατασουρωμένο ἀπὸ μίσος γιὰ τὸν ἐπιστάτη πού τὸν κοίταζε ἀπὸ μακριά—ἀλλὰ κάθε καρούλι πετοῦσε γεμάτο. Ξεστόμιζε τὸ παιδί βρισίξες τρομερὲς κατὰμπροστά του στὰ στροβιλιζόμενα καρού-λια, μὰ δὲν ἔφταναν τὰ λόγια του αὐτὲς τρεῖς μέτρα πέρα του—ἡ βοή τῶν μηχανῶν τὰ σταματοῦσε καὶ τᾶσθηνε σὰν τοῖχος.

Σ' ὅλ' αὐτὰ ὁ Γιάννης δὲν ἔδιδε καμμιὰ προσοχή. Τάβλεπε ἄλ-λοιῶς τὰ πρᾶγματα αὐτὸς. Ὁ πλαινός του σύντροφος τόχε συνήθειο νὰ βρίζῃ ἔτσι—καὶ τὸ γεγονός εἴτανε μιὰ μονοτονία γιὰ τὸ Γιάννη. Ἐπει-τα, τὸ θαρροῦσε ἀνώφελο ν' ἀψηφᾷ τὸν ἐπιστάτη, ὅπως θάτανε ἀνώφελο νὰ μὴ λογαριάζῃ τὴ θέληση τῆς μηχανῆς κανεὶς. Οἱ μηχανές φκιάστη-καν νὰ δουλεύουν κατὰ ἕνα ὀρισμένο τρόπο, καὶ νὰ κάνουν ὀρισμένη δουλειά. Τὸ ἴδιο εἴτανε καὶ με τὸν ἐπιστάτη.

Στίς ἐνδεκα ἡ ὥρα κάποια σύχισι παρατηρήθηκε στή σάλα τῶν μηχανῶν. Μ' ἕναν τρόπο μυστηριώδη ἡ σύχισι ἀπλώθηκε μονοστιγμὲς παντοῦ ἕνα σακάτικο παιδί—μ' ἕνα πόδι—πού δούλευε πέρ' ἀπ' τὸ Γιάννη, σόρτηκε πεταχτὰ καταγίς καὶ χύθηκε σ' ἕνα ἄδειο θαγονάκι καὶ κοντὰ—στρουμιώχτηκε μέσα καὶ κρύφτηκε μαζί με τὴν πατερίτσα του. Ὁ προϊστάμενος τ' Ἐργασταρίου ἐρχονταν, λέγει, καὶ μαζί του κι ἕνας νέος κύριος. Ὁ νέος κύριος, ἕνας καλοντυμένος, με κολλαρισμένο πουκάμισο—τζεντλεμαν, κατὰ τὸν τρόπο πού ξεχώριζεν ὁ Γιάννης τοὺς ἀνθρώπους. Εἴτανε ὁ δημόσιος «ἐπιθεωρητής».

Ευνός κι ἀγέλαστος ὁ κύριος «ἐπιθεωρητής», τὰ παρατηροῦσε τὰ παιδιὰ αὐστηρὰ καθὼς διάβαινε ἀπὸ κοντὰ τους. Κάποτε σταματοῦσε κι ἔκανε ἐρωτήσεις. Τότε ἀναγκάζονταν νὰ ξεφωνίζῃ μ' ὅλη του τὴ δύναμη, καὶ στραβομουτσούνιαζε κομικὰ ἀπ' τὴν προσπάθειά του ν' ἀκουσθῇ. Ψημμένος καθὼς εἶτανε στὴ δουλειά του, πῆρε τὸ μάτι του τὴν ἀδεια μηχανὴ στὴ σειρά τοῦ Γιάννη, ἀλλὰ δὲν εἶπε τίποτε. Τὸ μάτι του πῆρε καὶ τὸ Γιάννη καὶ σταμάτησε ἀπότομα κοντὰ του—τὸν ἔσυρε ἀπ' τὸ χέρι κάνα βήμα μακριὰ ἀπ' τὴ μηχανή, ἀλλὰ τὸν παράτησε, πάλι, εὐθὺς, μὲ κάποια ἐκπληξή.

«Πετοὶ καὶ κόκκαλο», ἔκανε ὁ προϊστάμενος μ' ἓνα πλαστό γέλιο ἀνυπομονησίας.

«Σὺν καλάμ», ἀποκρίθηκε ὁ ἐπιθεωρητής. «Κοίτα τὰ πόδια του—ραχίτη ἔχει τὸ παιδί—ἀρχή, ἀλλὰ ἔχει. Ἐπιληψία, ἂν ἔχι χτικιὸ ἔνωρίτερα».

Ὁ Γιάννης ἀκουγε, μὰ δὲν κατάλαβε. Δὲν εἶχε καὶ καιρὸ νὰ νοιάζεται γιὰ μελλοντικὰ κακὰ—ἓνα κακὸ ἀμεσώτερο καὶ σοβαρώτερο στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπιθεωρητῆ τὸν ἀπειλοῦσε.

«Ἄκου, παιδί μου, θέλω νὰ μοῦ πῆς τὴν ἀλήθεια», ἔκανε ὁ ἐπιθεωρητής ξεφωνητὰ, καὶ σκύδοντας στ' αὐτὸ του, γιὰ ν' ἀκουσθῇ καλύτερα. «Πόσω χρονῶ εἶσαι ;»

«Δεκατεσσάρω», ἀπάντησε ψέματα ὁ Γιάννης — καὶ τόπε μ' ὅλα του τὰ δυνατὰ—καὶ μ' ὅλη του τὴ φωνή—ἔτσι, πρὶν τὸν ἔπιασε ἓνας βήχας ποὺ ξεπήκωσε ὅλο τὸ ξαντὸ στοιβαγμένο ἀπ' τὸ πρῶτ' στὰ πνεμόνια του.

«Καὶ μοιάζει δεκάξ, τοὐλάχιστο», εἶπε ὁ Προϊστάμενος.

«Κάλλιο ἐξήντα», ἔκανε κοφτὰ ὁ Ἐπιθεωρητής.

«Πάντα ἔτσι φαίνονταν αὐτὸ τὸ παιδί».

«Ἀπὸ πότε ;» ρώτησε ὁ Ἐπιθεωρητής ἐταιμόλογα.

«Εἶναι χρόνια. Καὶ ποτὲ δὲ φαίνονταν μεγαλύτερο».

«Νεώτερο, θέλετε νὰ πῆτε. Ἐποθέτω, θὰ δουλεύῃ ἐδῶ ὅλ' αὐτὰ τὰ χρόνια ;»

«Ναί—ἀλλ' ἀπὸ πρὶν νὰ ψηφισθῇ ὁ καινούριος ὁ νόμος», πρόσθεσε διαστικὰ ὁ προϊστάμενος.

«Ἐκεῖνη ἐκεῖ ἡ μηχανὴ χωρὶς χειριστή ;» ρώτησε ὁ Ἐπιθεωρητής, δείχνοντας τὴ μηχανὴ στὴν σειρά τοῦ Γιάννη, ποὺ τὰ μισογέμιστα τὰ καρούλια τῆς πετοῦσαν σὰν τρελλά.

«Ἔτσι φαίνεται», ἀπάντησε ὁ προϊστάμενος, γνέβοντας τὴν ἐπιστάτη. Ὁ ἐπιστάτης κατάλαβε καὶ φώναξε κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του : «χωρὶς ἐργάτη κείνη ἡ μηχανή-ναί».

Διαθήκανε ὑπερὰ ὅλοι τους πέρα, κι ὁ Γιάννης ξανακάθησε στὴ δουλειά του, ἡσυχασμένος ποὺ πέρασε τὸ κακὸ. Ὁ σακάτης, ὅμως, δὲν εἶτανε τόσο τυχερός. Ἀνοιχτομάτης ὁ Ἐπιθεωρητής τὸν πῆρε πρέφα μέσα στὸ δαγόνι, καὶ τὸν ἔσυρε ἔξω. Τὰ χεῖλη τοῦ παιδιοῦ τρέμανε, καὶ τὸ πρόσωπό του εἶχε ὅλη τὴν ἔκφραση τοῦ μεγάλου κι ἀγιάτρευτου κακοῦ. Ὁ ἐπιστάτης ἔμεινε κίκαλο—σὰν νὰ τῷχε ἰδῇ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ παιδί—κι ὁ προϊστάμενος καμώνονταν τὸν ξιπασμένο.

«Τὸν ξαίρω», εἶπε ὁ Ἐπιθεωρητής. «Εἶναι δώδεκα χρονῶ. Τὸν ἔχω βγάλει ἀπὸ τρία ἐργαστᾶσια φέτο—αὐτὸ ναι τὸ τέταρτο.»

Γύρισε ὑστερὰ πρὸς τὸ παιδί : «Μοῦ ὑποσχέθηκες στὸ λόγο σου καὶ στὴν τιμὴ σου, ὅτι θὰ πῆγαινες σχολεῖο πιά».

Τὸ παιδί ἄρχισε τὰ κλάματα : «Σὲ παρακαλῶ, κ. Ἐπιθεωρητή, μὰς πέθαναν δυὸ ἀδερφάκια σπῆτι—κι ἔχουμε μεγάλη φτώχεια !»

«Γιατὶ θῆχαις ἔτσι ;» ρώτησε ὁ ἐπιθεωρητής, σὰ νὰ τὸ κατηγοροῦσε γιὰ ἐγκλημα.

Καὶ σὰ ν' ἄρνευονταν ἐνοχλή, τὸ κακόμοιρο τὸ παιδί ἀπάντησε : «ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτα—ἐγώ. Λίγο κρυολόγησα τὴν περασμένη ἐβδομάδα, κ. Ἐπιθεωρητή. Τίποτε !»

Στερνὰ τὸ «σακάτικο» βγήκε ἔξω μὲ τὸν Ἐπιθεωρητὴ καὶ μὲ τὸν Προϊστάμενο ποὺ διαμαρτύρονταν τρομαγμένα ὁλοένα. Μετὰ στὴ σάλα βασίλειψε ξανά μονοτονία. Τὸ πρῶτ' καὶ τ' ἀπομεινόμερο, μακρόσυρτα τῶνα περσότερο ἀπ' τ' ἄλλο πέρασαν, κι ἡ σφυρήχτρα ξανακάλεσε τοὺς ἐργάτες νὰ σχολάσουν. Ὅταν ὁ Γιάννης διόθηκε τίς πόρτες τοῦ ἐργοστάσιου εἶτανε πιά σκοτινά. Στὸ μεταξὺ ὁ ἥλιος ὁλόχρυσος, ἀρμένισε μεγαλόπρεπα πέρα ὡς πέρα στὸν Οὐρανό, πλημμύρισε τὸν κόσμον μὲ τὴ χαριτωμένη του ζέστη, κι ἔπεσε, καὶ δόθηκε στὴ Δύση, πὲρ ἀπὸ μιὰ κουρελιασμένη λωρίδα τ' Οὐρανοῦ, πᾶν ἀπ' τοὺς σκεποὺς τῶν σπιτιῶν.

Ὅλοι μαζί, ἡ οἰκογένεια τοῦ Γιάννη, στὸ σπῆτι τρώγανε τὸ βράδι μόνο—τότε μονάχα κι ὁ Γιάννης ἀντίκρυζε τ' ἀδερφάκια του. Δὲν τὰ ὑπόφερε ἔτσι ὑπερβολικὰ μικρὰ ποὺ τοῦ φαίνονταν. Δὲν τὰ καταλάβαινε, δὲν τὰ σχωρνεύσε — μὲ δικαιώματα καὶ τρόπους μικροῦ εἶτανε ζαμάνια ποῦχε παύσει νὰ εἶναι ὁ ἴδιος. Αὐτὸς εἶτανε σὰν ξεγευσμένος γέρος, ποὺ τὸν πείραζε ὁ θόρυβος τῶν παιδιῶν, ἀνόντος θόρυβος, κι ἀνόντοι τρόποι, ὅπως τοῦ φαίνονταν. Ἔσκυδε πᾶ στὸ φαγί του καὶ παρηγοριοῦνταν μὲ τὴ σκέψη, ὅτι λίγορα θᾶρχονταν κι αὐτῶν ἡ σειρά νὰ δουλέψουν. Τότε θὰ τοὺς ἔλειπε κι' αὐτῶν ἡ ὀρεξὴ γιὰ θόρυβο, θὰ φρονίμευαν καὶ θὰ σοδάρευαν — σὰν αὐτόν. Ἔτσι, κατὰ τὰ ἀνθρώπινα, ὁ Γιαννάκης ζέταζε τὸν κόσμον μὲ τὸν ἑαυτὸ του ὡς μέτρο.

Στό φαγί ή Μάννα έλεγε κι απόλεγε πάντα πώς αὐτή πολεμάει γιά τὸ καλύτερο. Κι ὁ Γιάννης παραφορτωμένος ἀπ' τὴν ἀπέραντη παλιολογία της, ἀνακουφίζονταν ὅταν τέλειωνε τὸ πενιχρὸ δείπνο καὶ σηκώνονταν ἀπ' τὸ τραπέζι. Αὐτὴ τὴν φορὰ στάθηκε μιὰ στιγμὴ δίδουλος: νὰ πάγῃ γιὰ ὕπνο, ἢ νὰ βῇ μιὰ στάλα ἔξω. Κι εἶπε νὰ βῇ. Δὲν πῆγε μακριά. Κάθησε ὄξω στὸ κατῳφλι, μὲ τὰ γόνατά του γωνιαστὰ κατὰ πάνω, πεσμένους τοὺς στενοὺς ὠμούς του μπρός, τίς ἀγκῶνες του στηριγμένες στὰ γόνατά του, καὶ τὸ πηγούνι του ἀκουμπισμένο στὶς παλάμες του.

Κάθονταν χωρὶς νὰ κουνίση. Ξεκουράζονταν— σὰ νὰ κοιμούνταν. Τ' ἀδέρφια του βγήκαν κι αὐτὰ καὶ παίζανε θορυβώδη γύρω του μ' ἄλλα γειτονόπαιδα. Μιὰ ἡλεχτρικὴ σφαῖρα στὴ γωνιὰ τοὺς φώτιζε. Ὁ Γιάννης εἶτανε κακὸτροπος καὶ ρώθυμος—ἐτοὶ τὸν εἴξαιραν τὰ μικρά. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς περιπέτειας τὰ σκανδαλίζε νὰ τὸν πειράζουν. Πιστοῦντο χέρι μὲ χέρι καταμπροστά του καὶ τοῦ τραγουδοῦσαν πειράγματα. Ἐκεῖνος στὴν ἀρχὴ τοὺς ἔδρισε—δρισιὰς εἶχε μάθει μπέλικες ἀπ' τοὺς ἐπιστάτες στὰ ἐργαστάσια. Ἀλλ' ὕστερα εἶδε ποῦτανε ἀνώφελο νὰ θρίξῃ καὶ θυμιάμενος τὴν ἀξιοπρέπειά του τῶρριξε στὴν ἐπίμονη σιωπὴ.

Τ' ἀδέρφι του ὁ Ἰούλης, εὐθὺς μικρότερός του στὰ χρόνια—μόλις δέκα χρονῶ—εἶτανε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιχνιδιοῦ. Ὁ Γιάννης δὲν τὸν πολυέκανε γοῦστο τὸν Ἰούλη — συλλογιζόνταν ὅτι ἀπὸ τόσος δὲ εἶταν ἀναγκασμένος νὰ θυσιάξῃ τὸ πᾶν γι' αὐτόν. Εἶχε τὸ αἶσθημα, λοιπόν, ὅτι ὁ Ἰούλης τοῦ χρεωστοῦσε πολλὰ, καὶ ὅμως τοῦ φέρνονταν ἀγνώμονα. Ἀκόμα ὅταν εἶτανε πολὺ μικρὸς δὲν τὸν ἀφιναν νὰ παίξῃ, γιὰτὶ ἐπρεπε νὰ φυλάγῃ τὸν Ἰούλη. Ὁ Ἰούλης εἶτανε τότε μωρουδάκι, κι ἡ Μάννα ἔλειπε καὶ τότε ὅλημερίς στὸ ἐργαστάσιο. Ὁ Ἰούλης εἶτανε καλοκατάθετος, ἀψηλός ὡς τὸ Γιάννη, καὶ βρόντος του. Θάλεγε, ὅτι τὸ αἷμα τῆς ζωῆς εἶχε μεταγγιστεῖ ἀπ' τὸν ἱνα στίς φλέβες τοῦ ἄλλου. Τὸ ἴδιο καὶ στὰ κέφια. Ὁ Γιάννης εἶτανε μαλακός, ξεφτυμένος, χωρὶς σπρίγγος, ἐνῶ ὁ μικρότερός του ἀδελφός εἶτανε κατὰμεστος ἀπὸ ζωντανία.

Τὸ περιγελαστικὸ παιχνίδι ἐξακολουθοῦσε. Ὁ Ἰούλης ἐσκυφε κοντύτερα στὸ Γιάννη καθὼς τραγουδοῦσε τινάζοντας ἔξω τὴ γλῶσσα του. Ὁ Γιάννης τινάχτηκε μνιασμένα, τὸν ἄδραξε ἀπ' τὸ λαιμό, τὸν κουλουρίδεσε μὲ τ' ἀριστερὸ του χέρι, καὶ συγχρόνως τοῦ κατέδασε μιὰ γροθιά στὴ μύτη. Ὁ γρόθος του εἶτανε ὁλόσκευρος, τ' ἀποτέλεσμά του ὡς τόσο σοβαρὸ, ὅπως τὸ μαρτύρησαν οἱ φωνὲς τοῦ Ἰούλη ποὺ ἀκολούθησαν. Τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ κατετρόμαξαν, ἐνῶ ἡ ἀδελφὴ του ἡ Ἰωάννα πετάχτηκε μέσα στὸ σπῆτι, γιὰ νὰ ἰδεῖ τὴν Μάννα.

Ὁ Γιάννης στὸ μεταξὺ τὸν ἀποτίναξε τὸν Ἰούλη μακριὰ τοῦ κλωτσώντας τον ἀλύπητα στὰ ποδοκάλαμα, ἔπειτα τὸν ξανάδραξε καὶ τὸν μπρομούτισε καταγίς. Ἐκεῖ δὲ τοῦτριβε τὴ μούρη στὸ χῶμα, ὥσπου πρόκαμε ἡ Μάννα του—ἀφρισμένη ἀπὸ μέριμνα καὶ μητρικὴ ὀργή.

«Γιὰτὶ δὲ μ' ἀφίνει στὴν ἡσυχία μου;» ἀπάντησε ὁ Γιάννης στὶς μπομπές της. «Δὲν τὸ βλέπει ποῦ εἶμαι κουρασμένος;»

«Ἐγὼ εἶμαι σὰν ἐσένα μεγάλος» φώναξε λυσσασμένα ὁ Ἰούλης μέσ' ἀπ' τὴν ἀγκαλιὰ τῆς Μάννας του, μὲ τὴ μούρη του κατάδακρη, καταδρομισμένη καὶ ματωμένη. «Ἐγὼ εἶμαι ἴσα με σένα μεγάλος, καὶ θὰ γίνω καὶ μεγαλύτερος. Τότε θὰ σὲ σιάξω—θὰ ἰδῇς.»

«Ἐπρεπε νὰ δουλεύῃς, σὰν εἶναι, τόσο μεγάλος ποῦ εἶσαι,» ἔκανε οὐρλιαστὰ ὁ Γιάννης. «Δουλεῖά σου χρειάζεται. Δουλεῖά νὰ σοῦ δίνῃ ἡ Μάννα σου.»

«Μὰ κεῖνος εἶναι μικρός,» διαμαρτυρήθηκε ἡ Μάννα. «Εἶναι μικροῦτσικος.»

«Ἐγὼ εἴμουναι μικρότερος, ὅταν πῆγα στὴν δουλειά.»

Ὁ Γιάννης ἀνοίξε τὸ στόμα του, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ καλύτερα τὸ αἶσθημα τῆς ἀδικίας ποῦ τὸν τάραζε, ἀλλὰ τοῦ κατέδραξε μιὰ καταμουτσουνιά καὶ δὲν πρόφτασε. Ἐστρεψε τότε σκυθρωπός, ἐμπῆκε στὸ σπῆτι κι ἐπλάγιασε. Ἡ θύρα τῆς κάμαρας του εἶτανε ἀνοικτὴ, γιὰ νὰ μπαίνει ζέστη ἀπ' τὴν κουζίνα. Καθὼς ξεντύνονταν, ἀκουγε τὴ Μάννα του νὰ κουδεντιάξῃ μὲ μιὰ γαιτόνισσα ποῦχε ἔρθει μέσα. Ἐκλαιγε, καὶ μιλοῦσε ἀψυχισμένα.

«Δὲ μπορῶ νὰ καταλάβω τί τοῦ συμβαίνει τοῦ Γιάννη», τὴν ἀκουγε νὰ λέγῃ «Εἶτανε ἀλλοιώτικος. Εἶταν ὑπομονετικός, σὰν ἄγγελος πρίν.»

«Καὶ εἶναι καλὸ παιδί,» πρόσθεσε βιαστικά, ὥσάν γιὰ νὰ τὸν ὑπερασπίσῃ. «Δουλεύει ἀδιάκοπα—ἀπὸ μικροῦτσικος. Μὰ τί φταίω ἐγώ. Κάνω ὅ,τι μπορῶ, ἀλήθεια.»

Ἀπ' τὴν κουζίνα ἀκούονταν ἀκόμη τ' ἀναφυλλητὰ τῆς Μάννας, κι ὁ Γιάννης, καθὼς ἔκλειε τὰ μάτια του, μωρμούριζε στὸν ἑαυτὸ του, «τὴ ζωὴ σου θὰ στοιχηματίζεις, ὅτι σούχω δουλέψει ἀδιάκοπα, Μάννα.»

Τὴν ἄλλη μέρα ἡ Μάννα του τὴν ξέσυρε ἀπ' τὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ὕπνου—ὅπως πάντα. Ἐπειτα, τὸ πενιχρὸ κουλατσὶ πάλι, τὸ ψηλάφημα στὸ σκοτάδι, κι ἡ ὥχρὴ ματιά τῆς ἡμέρας ἀνάμεσα ἀπ' τίς κορφές τῶν σπιτιῶν, καθὼς ξμπαινέ στὸ ἐργαστάσιο. Ἀλλὴ μιὰ μέρα—κι ὅλας οἱ μέρες οἱ ἴδιες.

Χάρηκε, ὥστόσο, καὶ κάποια ποικιλία στὴ ζωὴ του—ὅταν ἄλλαζε

δουλειά, ή άρρωστούσε — ό Γιάννης. Όταν είτανε έξη χρονώ, χρησίμευε για Μάννα και Πατέρας στόν 'Ιούλη, και στά δυό μικρότερα του άδέρφια. Έφτά χρονώ πήγε στο έργοστάσιο—πού γέμιζε καρούλια. Ό-χτώ χρονώ είχ' αλλάξει έργοστάσιο. 'Η δουλειά του εκεί είτανε πιο εύκολη. Κάθονταν μ' ένα ραβδί στο χέρι κι ώδηγούσε πανί πού ξε-χύνονταν από μιά μηχανή, περνούσε πάν' απ' ένα ζεστό κύλινδρο και διάβαινε πέρα, άλλου, σ' άλλα μηχανήματα. 'Αλλ' εκείνος κάθον-ταν πάντα ακίνητος σέ μιά θέση—σ' ένα μέρος, πού φωτίζονταν όλη-μερίς απ' άεριόφως, γιατί δέν έφθανε ποτέ τό φώς τής ημέρας. Κάθον-ταν ακίνητος σάν ένα κομμάτι μηχανής.

Σέ καίνη τή δουλειά είτανε πολύ εύχρηστημένος, μ' όλη τήν όγρή ζέστα πούκανε στο δωμάτιο —γιατί τανε νέος άκόμη, κι είχε όνειρα και πλάνες. Κι έδλεπε θαυμάσια όνειρα, καθώς κοίταε τ' άχνιστό ύφα-σμα νά ρέη αδιάκοπα, και νά διαβαίνει πέρα, ανάμεσα στά μηχανήμα-τα. 'Αλλ' ή δουλειά του είτανε ακίνητη, δέν τής χρειαζόνταν καμιά εξάσκηση, και τά όνειρά του παρότερα λιγότευαν όλοένα, ενώ ό νοός του μούδιαζε και ναρκώνιυνταν. Μ' όλο τούτο κέρδιζε δυο τάλλαξα τή βδομάδα—και δυο τάλλαξα είτανε ίσα-ίσα ή διαφορά μεταξύ μεγάλης πείνας και χρόνιας άθρεψίας.

Έννιά χρονώ τήν έχασε αύτή τή δουλειά—γιατί είχε άρρωστή-σε από ίλαρά. Σάν έγινε καλά, όρθηκε δουλειά σ' ένα έργοστάσιο γυα-λιού. Πλήρωναν καλύτερα, κι ή δουλειά ήθελε κάποια δεξιούση. 'Η πληρωμή είτανε μέ τό κομμάτι, κι όσο πιο σβέλτος κι επιτίθεις εί-τανε, τόσο περισσότερα έπαιρνε. Είχε στίμουλο ή δουλειά, κι ό Γιάννης γρήγορα έγινε ένας θαυμαστός εργάτης.

Τι έκανε;—έδανε γυαλένια στουπίματα σέ μπουκάλια. Σ' ή μέση του κουδαλούσε πάντα ένα κουδάρι σπάγκο, κι έσφιγγε τό μπουκάλι μέ-σα στά γόνατά του—ώστε νά μπορεί νά δουλεύη και μέ τά δυο του χέ-ρια. Έτσι δουλεύοντας καμπούριαζε—γιατί και τό στήθος του μάζευε, και τά γόνατά του κατακόφτονταν—δέκα ώρες τήν ήμέρα νά σκύβη πάνω τους και νά τάχη για τανάλια. Τά πνεμόνια του πειράζονταν, βέβαια, κι αύτά—άλλά, έδινε τριακόσια μπουκάλια τήν ήμέρα.

Ό επιστάτης τους τόν είχε καύχημα, και τού κουδαλούσε επισκέ-πτες νά τόν βλέπουν: σέ δέκα ώρες τριακόσια μπουκάλια περνούσαν απ' τά χέρια του. Είτανε, δηλ. τέλειος σά μηχανή. Χαμένη δέν πή-γαινε καμιά κίνησή του. Κάθε σάλωμα τού κοκαλιάρικου χεριού του, κάθε κίνηση τού δαχτυλιού του γίνονταν σβέλτα και πετυχημένα. Δούλευε μέ πολλήν ένταση, και τ' αποτέλεσμα είτανε ότι έγινε γυα-

ρικός. Τή νύχτα, στόν ύπνο του, σάλευαν τά κομμάτια του από μόνα τους και τή μέρα δέ μπορούσε νά τανυσθώ και νά ξεποστάση. Νά τόν έ-βλεπες τή νύχτα καθώς κοιμοόνταν, ήξελες ότι έμνησκε κουρδισμένος—τά χέρια του σάλευαν, σά νά δούλευε. Λίγνεψε άκόμη παρσότερο, κι ό β'χας του αύξησε. Έπειτα κύλησε μέ ποόντα, έτσι αδύνατα πούτανε τά πνεμόνια του και στενεμένο τό στήθος του — κι έχασε τή δουλειά του στά γυαλιά.

Ξαναγύρισε, λοιπόν, στο έργοστάσιο όπου είχ' άρχισει μέ τά κα-ρούλια. 'Αλλ' αύτή τή φορά προδιδάστηκε. Είτανε καλός εργάτης. 'Ακό-μη λίγο και θά γίνονταν κολλαριστής, και παρότερα θά πήγαινε στις λακάτες. Έπειτα πιά δέν θάχε παραπάνω—έμνησκε μόνο σβελοσύνη και δεξιούση μεγαλύτερη.

Οί μηχανές κινούνταν πολύ ληγορώτερα τότε παρά όταν πρωτο-πήγε στη δουλειά. 'Αλλ' ό νοός του σάλευε σιγανώτερα. Δέν όνειρεύ-ουνταν πιά καθόλου, ούτε πούσε. Μιά φορά είχ' έρωτευθώ κιόλα. Αυτό γίνηκε, τότε πού ώδηγούσε τό πανί στο ζεστό κύλινδρο. 'Αγάπησε τήν κόρη τού προϊστάμενου. Αύτή τανε πολύ μεγαλύτερή του—κοπέλα φτα-σμένη—και τήν είχε ίδη πεντέξη φορές ό Γιάννης. 'Αλλ' αύτό δέν είχε νά κάνη. Πάνου στο πανί, πού έρρεε μπροστά του, φαντάζονταν εικόνες λαμπρού μέλλοντος όπου ό ίδιος άνδραγαθούσε, έφεύρισκε θαυματουργι-κές μηχανές, γίνονταν κύριος τού έργοστασίου, και στο τέλος τήν έπαιρ-νε στά χέρια του και τή φιλούσε παλληκαρίσια στο μέτωπο.

Αύτά, όμως, γίνονταν χρόνια πριν—τότε πούτανε νέος, και δέν εί-τανε αποκαμωμένος. Κι εκείνη παντρεύτηκε και πάει—και πάει και τού Γιάννη ό νοός στόν ύπνο. 'Ως τόσο είτανε καλές μέρες εκείνες, και συν'ήζε νά τίς αναπολή—όπως οί ήλικιωμένοι άνδρες και γυναίκες ά-ναθυμούνται τούς καιρούς πού μικροί πίστευαν σέ νεράιδες. 'Ο ίδιος δέν είχε πιστέψει ποτέ σέ νεράιδες και σ' άγιους. Έπορευιόδητα, όμως, είχε πιστέψει στο χαμογέλαστο Μέλλον, πού παρίστανε ό νοός του στο πανί πάνω τό άχνιστό, πού κυλούσε σά ρέμα από τά μηχανήματα τού Έ-φαντουργείου.

Είχε άνδρωθώ πολύ μικρός. Έφτά χρονώ—τότε πού πρωτάρχισε νά παίρνη μεροκάματο — άρχισε τήν έφηβική του εποχή. Κάποιο αίσθη-μα άνεξαρτησίας είχε γεννηθώ τότε έντός του, κι ή σχέση του μέ τή Μάννα του από τότε είχ' αλλάξει. Έννοιωθε σάν άνθρωπος πού κέρδι-ζε τό ψωμί του, πού δούλευε, ότι είτανε δά όμοιος μέ τή Μάννα του. Κι όταν έφθασε έντεκα χρονώ, τότε πιά είτανε όλότεια σά μεγάλος άν-δρας. Όταν, μάλιστα, άρχισε νά δουλεύη και νυχτέρι—έξ μήνες. Όσο

μικρό κι αν είναι ένα παιδί, άμα δουλέψει νυχτέρι, δέ μνήσκει πιά παιδί.

Απ' τή ζωή του δέν απόλειψαν καί μερικά μεγάλα συμβάντα. Ένα εΐτανε—δταν ή Μάννα του έφερε σπῆτι λίγα έρύκια. Άλλα δυό εΐτανε οί δυό πῆτες πού τούς έφτιασε. Γεγονότα μιá φορά. Τά θυμοῦνταν ποθερά. Καί τότε ή Μάννα τούς εΐχε παί για ένα άλλο περίφημο γλύκισμα — τοῦρτα—πού θά τούς έκανε καμμιά φορά. Χρόνια όλόκληρα περίμενε ο κακομοίρης τή μέρα πού θά κάθονταν στό τραπέζι νά φάγη δά «τοῦρτα» —καί στά στερνά έπαψε νά πιστεύη, ότι θά γίνονταν τό θαῦμα.

Μιά φορά έρῆκε έν' άσημένιο τάλλαρο στό δρόμο. Αυτό πιά εΐτανε μεγάλο γεγονός τῆς ζωῆς του—άλλά καί πραγματό. Τό καθῆκον του τόξαιρε έξ άρχῆς—μόλις χτύπησε τό μάτι του ή λαμπεράδα τ' άσημιού. Στο σπῆτι, όπως πάντα, εΐχανε άνάγκη. Τό φαγί πάντα εΐτανε λιγώτερο άπ' όσο χρειαζόνταν. Στο σπῆτι, λοιπόν, έπρεπε νά τό πάγη τό εῦρημα, όπως πῆγαινε καί τά μεροκάματά του, κάθε σαββατίβραδο. "Ωστε, εΐξαιρε τ' εΐτανε σωστό νά κάνη—άλλ' έλα πού ποτέ στή ζωή του δέν εΐχε ξοδέψει ο ίδιος μιá παντάρα για τόν έαυτό του, καί πεινοῦσε, έξ άλλου, τόσο... Καίονταν νά φάγη καμμιά πάστα—πράγμα, πού ναι ζήτημα αν τό γεύτηκε δυό φορές έλο-έλο στή ζωή του.

Δέν ήθελε νά γελάση τόν έαυτό του. Τόξαιρε, ότι εΐτανε μιá ήθικῆ παράδοση νά ξοδέψη τά χρήματα πού εῦρηκε για τόν έαυτό του, αλλά προτίμησε τήν άμαρτία. Έτσι, γόρξας κι έφαγε πάστες καί τσοκολάτες για τρεις δραχμές, καί τά ρέστα τά φύλαξε νά τά διασκεδάση άλλοτε. Δέν πρόφτασε, ώστόσο, γιατί δέν εΐτανε συνηθισμένος νά βαστάη χρήματα—καί τάχασε λήγορα. Αυτό τόπαθε τότε ίσα ίσα, πού τόν παίρμαζε ή συνείδησή του για τό άμάρτημα, καί τούρθε σάν τιμωρία «άνωθεν». Τρομαγμένος, θαρροῦσε, ότι ο Θεός, φοβερός καί καταθυμωμένος, τόν κυνηγοῦσε—αλύπητα. Κι έτσι, λοιπόν, τόν έτιμώρησε ο Θεός.

Τό συλλογίζονταν συχνά αυτό ὕστερα σάν ένα μεγάλο έγκλημα—καί τaráζονταν πάντα. Συχνά, αίσθάνονταν καί κάποια αντίθετη μετάνοια : γιατί δέν τόραγε όλόκληρο τό τάλλαρο, μιá καί καλή, ή, γιατί δέν τόκρυψε όλόκληρο. Κι έκανε πλάνα κάθε φορά—πως θά τό ξίδεσε τό τάλληρο, αν ξανάδρισκε κάνα άλλο.

Διατηροῦσε, άκόμη, καί μιάν άλλη άνάμνηση άπ' τά περασμένα του—σκοτεινή, όμως, καί ξεφτυσμένη, αλλά τυπωμένη στήν ψυχή του—άσδηστα, πάντα. Τήν άνάμνηση τῶν ποδαριῶν τοῦ πατέρα του. Ή άνάμνηση αυτή έμοιαζε πού πολύ σάν εφιάλτης—πιδ πολύ σάν τήν άπισστη κι άλλόκοτη θύμηση προγόνων πού δέν τούς έγνώρισε ποτέ του κα-

νείς, κι όμως παράξενά τοῦ φαίνεται πολλές φορές στόν ὕπνο του—δτι τούς εΐδε καί τούς γνώρισε.

Τά ποδάρια τοῦ πατέρα του ο Γιάννης δέν τά θυμότανε ποτέ τή μέρα. Τή νύχτα, μονάχα, στό κρεβάτι—τή στιγμή π' αποκοιμοῦνταν. Καί κάθε φορά ξυπνοῦσε άπότομα καί τρεμακτικά. Καί τή στιγμή εκείνη τοῦ παραγμοῦ τοῦ έδλεπε, λέγει, σά νά βρίσκονταν πλαγιασμένος στήν άκρη τοῦ κρεβατιού—στό φάρδος. Κατά μάκρος εΐτανε πλαγιασμένοι οί γονιοί του. Τόν πατέρα του δέν τόν θυμοῦνταν καθ'λου. "Ως τόσο εΐχε πάντα μιάν έντόπωση, ότι εΐχε ο πατέρας του άγρια κι αλύπητα ποδάρια.

Έτσι, άνάμνησες άπ' τά πολύ μικράτα του εΐχε ο Γιάννης, άπ' τά ὕστερνά του, όμως, καμμιά. Όλες οί μέρες του εΐτανε ίδιες. Χθές, ή πέτσι, εΐτανε σά χίλια χρόνια πριν—ή—σά μιá στιγμή πριν. Ποτέ δέν εῶμδαινε τίποτε. Δέν ὕπαρχαν γι αυτόν γεγονότα πού νά μαρκάρουν τό πέραςμα τοῦ χρόνου. Ο καιρός δέν παρνοῦσε—δέν περπατοῦσε. Στέκονταν—ακίνητος. Κινοῦνταν μόνον οί στρεβιλιστές μηχανές, καί κινες όμως, φαίνονταν σά νά μὴν κινοῦνταν πουθενά.

Όταν έφθασε δεκατεσσέρω χρονῶ, πέραςσε στό Κολλαριστήρι. Σπουδαιότατο γεγονός. Κάτι, επί τέλους, πού θά μπορούσε νά τό θυμάται πέρ' άπ' εῶστέςσερεις ὥρες. Κάτι πού σημείωσε μιάν έποχή. Ύστερώτερα χρονολογοῦσε άπ' αυτό : «Όταν πέραςα στό Κολλαριστήρι», ή «ὕστερα ή πριν νά πάγω στό Κολλαριστήρι».

Δεκάξη χρονῶ πέραςε πιά στίς Λακάτες. Έδῶ δούλευε κομματιάτικο, καί γι αυτό καί μ' ένδιαφέρον. Λήγορα πρόκοψε σέ βαθμό νά γυρίξη τέσσερεις μηχανές μαζί. Τό δεύτερο χρόνο έδγαζε περισσότερο πανί άπό κάθε άλλο ὕφαντή. Έτσι, καί στό σπῆτι πῆγαιναν πολύ καλύτερα τά πράγματα, άφοῦ κέρδιζε αὐτός περισσότερο. Έννοείται, όμως, δέν περίσσευε πάλι τίποτε. Τάξέρφια του μεγάλωναν, κι έτρωγαν, φυσικά, πιδ πολύ. Πηγαίνανε σκολειό, καί χρειαζόνταν παράδες για βιδλία. Έπειτα, κι ή ζωή γίνονταν, θαρρεῖς, άκριδότη. Άκόμη καί τό νοῖκι τό ὕψωσαν, μολονότι τό σπῆτι πού καθότανε ξεχαρδαλώνονταν περισσότερο ὀλεάνα—άπ' άδιαφορία τοῦ ιδιοκτήτη.

Εΐχε άψηλώσει πολύ, κι έτσι έδειχνε πιδ σκεδρές κι αδύνατος τόρα. Έγινε νευρικός, πιδ κακότροπος, πιδ εύκολοπεύραχτος. Τά παιδιά τόν φοβοῦνταν. Ή Μάννα του τόν εῶέδοντιν, γιατί κέρδιζε πολύτερα, αλλά καί τόν φοβοῦνταν κάπως.

Χαρά τί θά πῆ δέν τό ξαιρε. Μέρα δέν εΐδε. Τή νύχτα κατάκοπος, κοιμοῦνταν σάν πεθαμένος. Εΐτανε καταντημένος, σά μηχανή, ο δούλος.

Έφθανε νά μὴ χωρῇ τίποτε ἄλλο ἀπὸ μηχανὴ ὁ νοῦς του. Ἰδανικά εἶν τοῦ μείναν. Τοῦμεινε μόνο μιὰ πλάνη: ὅτι ἔπινε γνήσιο καφέ. Ἐμοιαζε σὰ ζῶο τοῦ ζυγοῦ. Διανοητικὴ ζωὴ δὲν εἶχε σταλιά. Ὡς τόσο, κάτω ἐντὸς του, στίς κρυφίτσες τοῦ νοῦ του, ἀγνωστὲς του, ζυγίζονταν καὶ καταμετρούσανταν ὅλες οἱ στιγμὲς τῆς δουλειᾶς του—κάθε κίνηση τῶν χειρῶν του, κάθε στροφή τῶν μυῶν του—καὶ θάλεγε κινεῖς, ὅτι γίνονταν ἐτοιμασίες γιὰ κάποια μελλοντικὴ δράση, ποὺ θὰ ξίππαζε τὸν ἴδιο κι' ἔλο τοῦ τὸ μικρόκοσμο.

Εἶτανε Καλοκαίρι προχωρημένο, ὅταν ἓνα ἑράδι γύρισε σπῆτι ἀπ' τῆ δουλειᾶ νοιώθοντας μίαν ἀσυνήθιστη κόραση. Σπῆτι, στὰ πρόσωπα ὄλων ζωγραφίζονταν μι' ἀσυνήθιστη ἀναμονή— μ' αὐτὸς δὲν τὴν παρατήρησε. Ὅλη τὴν ὥρα στὸ τραπέζι θαρρόθυμα σιωποῦσε, τρώγοντας μηχανικά ὅτι εἶχε μπρὸς του. Τ' ἀδέρφια του μάμιζαν καὶ χτυποχαιλοῦσαν. Ἀλλ' αὐτὸς σὰν κουφὸς δὲν πρόσεχε τίποτε.

«Ξαίρεις τί τρῶς;» τοῦ ρώτησε στὰ ὑστερνὰ ἡ Μάννα.

Ὁ Γιάννης κοίταξε ἀφαιρετημένα τὴ Μάννα καὶ τὸ πιάτο.

«Τοῦρ-τα», τοῦκανε ἡ δόλια ἡ Μάννα θριαμβευτικά.

«Ὡ» ἔκανε κείνος.

«Τοῦρτα», ξεφώνησαν τὰ παιδιὰ ὅλα μαζεμένα.

«Ὡ», ξανάπε ὁ Γιάννης. Κι' ὅστερ' ἀπὸ δυὸ-τρεις μπουκιές, εἶπε:

«Δὲν πεινώ πόψε, τί Διάβολο.»

Παράτησε τὸ κουτάλι, τράβηξε τὴν καρέκλα, καὶ σηκώθηκε σὰν κατακοιμημένος ἀπ' τὸ τραπέζι. «Πᾶω νὰ πλαγιάσω» εἶπε.

Τὰ πόδια του μόλις τᾶσερνε. Στὸ δωμάτιό του εἰς μπορεῖσε οὔτε νὰ ξεντυθῇ, καὶ σόρτηκε κλαίοντας ἀδύναμα στὸ κρεβάτι του μὲ τὸνα παποῦτσι ἀδγαλτο. Τοῦ φαίνονταν σὰ νὰ φούσκωνε κάτι μέσα στὸ κεφάλι του, καὶ πύκνωνε τὸ μυαλό του καὶ μούδιαζε. Τὰ δάχτυλά του τὰ αἰσθάνονταν χοντρά σὰν τὸ μπράτσο του, κι' οἱ ἄκρες του ἔλεγες καὶ μούδιαζαν θουιστά—ὅπως τὸ μυαλό του. Ἡ ράχη του, ὅλα του τὰ κόκκαλα πονοῦσαν. Πονοῦσε παντοῦ. Στὸ κεφάλι του μέσα ἄρχισε ἓνας τσιριγμός, ἓνα ποδοβολητό, ἓνα χτυποβολητό—ἓνα πατιρντί, σὰ νὰ δουλεύανε χίλιες λακάτες. Γύρω του παντοῦ γέμιζε ὁ τόπος σαῖτες, ποὺ ρίχνονταν ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἀντικατωμένα ἀνάμεσα στᾶστρα. Ὁ ἴδιος δούλευε χίλιες λακάτες, ποὺ ὁλοένα πηγαίνανε ταχύτερα, ταχύτερα, καὶ τὸ μυαλό του ξετυλίγονταν γοργὰ καὶ γοργότερα, ὥς ποὺ ἔγινε ἡ κλωστή ποὺ γέμιζε τίς μύριες σαῖτες, ποὺ πετοῦσαν δῶ κι' ἐκεῖ.

Τὴν ἄλλη μέρα δὲν πῆγε στὴ δουλειά— ἐξόχεια. Δὲν τοῦμεινε καιρὸς— δούλευε κείνος χίλιες λακάτες μέσα στὸ μυαλό του. Ἡ Μάννα του

πῆγε στὴ δουλειά, ἀφοῦ πρὶν ἔστειλε γιὰ τὸ γιατρό. Εἶτανε δυνατὴ γρίπη—εἶπ' ὁ γιατρός. Ἡ ἀδερφή του ἡ Ἰωάννα ἔκανε τὴ νοσοκόμα— ὅ,τι περᾶγγαίλε ὁ γιατρός.

Γρίπη γερ', ἀλήθεια. Μόνο μετὰ μιὰ ἑβδομάδα μπόρεσε ὁ Γιάννης νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ περπατήσῃ λιγάκι μέσα στὸ δωμάτιο. Ἀκόμη μιὰ ἑβδομάδα, εἶπε ὁ γιατρός, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ξαναπιάσῃ δουλειά. Ὁ ἀρχεργάτης ἤρθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ τ' ἀπομεινήμερο τὴν Κυριακή. «Ὁ πρῶτος ὕφαντῆς» ἔκανε τῆς Μάννας τοῦ Γιάννη καθὼς ἔμπαινε. «Τὴ θέση του θὰ τοῦ τὴν κρατοῦσαν, καὶ μποροῦσε νὰ ξαναπιάσῃ δουλειά μετὰ μίαν ἑβδομάδα.»

«Γιατί ἐξέλες εὐχρητιστῶ, Γιάννη;» τὸν ρώτησε ἡ Μάννα τοῦ ἀνυπόμονα, καί:

«Δὲν εἶναι στὰ συγκαλά του ἀκόμη», ἐξήγησε ἀπολογητικὰ σάμπως στὸν ἐπισκέπτη.

Ὁ Γιάννης κάθονταν κουδαρασμένος καὶ κοίταξε προσηλωμένα στὸ πάτωμα. Ἔτσι ἔμεινε πολὺ καὶ σὰν ἔφυγε ὁ ἀρχεργάτης. Ἐξῶ ἔκανε ζέστη, καὶ τ' ἀπομεινήμερο πῆγε κι' ἔκατσε στὸ κατώφλι. Κάποτε τὰ χεῖλη του σάλειναν. Ἐμοιαζε σὰ θυσιζόμενος σ' ἀτέλειωτους λογαριασμούς.

Τὴν ἄλλη μέρα, σὰ ζέστανε, πάλι, κι' ὕστερα, πῆγε καὶ ξανάκατσε στὸ κατώφλι. Αὐτὴ τὴ φορὰ κρατοῦσε χαρτί καὶ μολοβι, γιὰ νὰ δαστάξῃ σειρὰ στοὺς ὑπολογισμούς του, καὶ λογάριάζε, καὶ λογάριάζε ἀτέλειωτα, θυσιζόμενα, ἐκπληκτικά.

«Ἵστερ' ἀπ' τὸ ἑκατομμύριο τί ἔρχεται;» ρώτησε τὸ μεσημέρι τὸν Ἰούλη, ὅταν γύρισε ἀπ' τὸ σχολεῖο. «Καὶ πῶς τὸ γράφεις;»

Κεῖνο τ' ἀπομεινήμερο τέλειωσε τοὺς λογαριασμούς του. Ἐπειτα, κάθε μέρα πῆγαινε καὶ κάθονταν στὸ κατώφλι—χωρὶς χαρτί καὶ μολοβι, ὅμως. Προσηλώνονταν, τόρρα, καὶ θυσιζονταν στὸ δέντρο πῶτανε πέρα, στὸ δρόμο. Κάθονταν μὲ τίς ὥρες καὶ τὸ περιεργάζονταν. Κι' ὅταν ὁ ἀγέρας σάλεινε τὰ κλωνιά καὶ τὰ φύλλα του, γίνονταν πιὸ περίεργος τότε. Ὅλη κληρὴ τὴν ἑβδομάδα τὴν πέρασε ἀφοσιωμένος στὸν ἑαυτὸ του. Τὴν Κυριακή, καθὼς ἐκάθονταν στὸ κατώφλι ἔσκασε κάτι γέλοια φωναχτά, ἔτσι, πολλὲς φορές, καταποδιστά. Ἡ Μάννα του τᾶχασε δὲν τὴν εἶχ' ἀκούσει νὰ γελάσῃ χρόνια τόρρα.

Τὴν ἄλλη μέρα, ταχὺ, πῆγε νὰ τὸν ξυπνήσῃ. Σῶπνησε εὐκολα αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Γιάννης, χαρτασμένος καθὼς εἶτανε ἀπὸ ὕπνο ὅλη τὴν ἑβδομάδα. Δὲν ἔκανε νὰ μπεδίσῃ τὴ Μάννα τοῦ νὰ τοῦ σύρῃ τὰ σκεπάσματα κάτω. Ἐμεινε ἀτάραχος, κι' ἀτάραχα τῆς μίλησε:

«Δὲν ὤφελαι, Μάννα.»

«Θ' ἀργίσης,» τοῦκανε καίνη, θαρρώντας πὼς εἶτανε κοιμισμένος ἀκόμη.

«Εἶμαι ξυπνητός, Μάννα, καὶ σοῦ λέγω—δὲν ὠφελεῖ. Ἄσε με. Δὲ θὰ σηκωθῶ.»

«Μὰ, ῥὰ χάσης τὴ δουλειά σου!» τοῦ φώναζε ἐκείνη.

«Δὲ θὰ-σηκωθῶ,» ξανά εἶπε, ἔτσι, παράξένα, ἀπαθέστατα.

Δὲν πῆγε κι ἡ Μάννα του στὴ δουλειά καίνη τὴ μέρα. Τὶ σοὶ ἀρρώστεια εἶταν αὐτὴ— συλλογίζονταν. Πορετό καὶ παραλήρημα, ναί, τὸ καταλάβαινε. Μ' αὐτὸ τανε σὰν τρέλλα. Τὸν σκέπασε, κι ἔστειλε τὴν Ἰωάννα νὰ φωνάξῃ τὸ γιατρό.

Ὅταν ἔφθασε ὁ γιατρός, ὁ Γιάννης κοιμότανε ἀπαλά, ἀλλὰ ξύπνησε πρῶτα κι ἄφησε τὸ γιατρό νὰ τὴν πιᾶσῃ τὸ σφυγμό.

«Δὲν ἔχει τίποτε» ἔκανε. «Κακοθρεμμένος εἶναι — τοῦ λείπει κρέας ἀπ' τὰ κόκκαλά του.

«Πάντα ἔτσι εἶτανε,» ἀντίσχεψε ἡ Μάννα του.

«Ναί, ναί—μὰ τώρα, σύρε στὸ καλὸ, Μάννα, κι ἄφησέ με στὴν ἡσυχία μου,» εἶπε ὁ Γιάννης ἔτσι γλυκίτονα καὶ χαλαρά. Ἐπειτα, ἀπαλά, γύρισε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ κι ἔκλεισε τὰ μάτια του.

Στὶς δέκα ἡ ὥρα σηκώθηκε καὶ ντόθηκε. Πῆγε ὕστερα στὴν κουζίνα, ὅπου ὁρῆκε τὴ Μάννα του μὲ τρεμαγμένη ἔκφραση.

«Φεύγω, Μάννα», τῆς εἶπε, «ἤρθα νὰ σ' ἀποχαιρετήσω».

Εἰς ἀπάντησιν ἡ Μάννα σήκωσε τὴν ποδιὰ της στὸ πρόσωπό της, κάθησε κάτω ἀπότομα, κι ἔκλαιγε. Ἐκεῖνος περίμενε ὑπομονητικά.

«Τὸ καταλάβαινα ἐγὼ» εἶπε μ' ἀναφυλλητά.

«Ποῦ θὰ πῆς, ἔμως;» ρώτησε στερνὰ ἀμολῶντας τὴν ποδιὰ καὶ κοιτώντας τον σκιαγμένα καὶ μὲ κάποια περιέργεια.

«Δὲν ξαίρω—ὅπου τύχει».

Καθὼς μιλοῦσε, εἶδε μὲ τὰ μάτια τοῦ νοῦ του τὸ δένδρο ἀντίκρι στὸ δρόμο—λαμπερὸ σὰν τὸν ἥλιο. Κεῖνο τὸ δένδρο θαρρεῖς καὶ καρτεροῦσε κατ' ἀπ' τὰ βλέφαρά του, καὶ τὸδλεπε κάθε φορὰ ποῦ ἤθελε.

«Καὶ τὴ δουλειά σου;» ρώτησε πάλι ἡ Μάννα δισταχτικά.

«Δὲ θὰ ξαναδουλέψω πιά—στὴ ζωὴ μου.»

Θέ μου, πὼς τὸ λές αὐτό, Γιάννη—μὴν τὸ ξαναπῆς, παιδί μου! μοιρολόγησε ἡ Μάννα.

Αὐτὴ ἡ δῆλωση τοῦ Γιάννη εἶτανε βλαστήμια γιὰ τὴ θόλια Μάννα.

Συπάστηκε, σὰ νὰ τῆς ἔδριζε τὰ ἱερὰ τὸ παιδί της.

«Μὰ τί σοῦ συμβαίνει, ἐπὶ τέλους;» εἶπε μὲ κάποια χολὴ ἀπόπειρα ἀφέντη.

«Νούμερα», τῆς ἀπήντησε καίνος. «Ἀπλῶς, νούμερα. Αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα ἐλ' κληρὴ ὅλο μὲ νούμερα εἶχα νὰ κάνω. Θαῦμα θαῦμα.»

«Μὰ δὲν καταλαβαίνω τί πάει νὰ πῇ αὐτό.» ἀπάντησε ἐκείνη φοβισμένα.

Ὁ Γιάννης χαμογέλασε γαλήνια, καὶ ἡ Μάννα του φαίνονταν καταφοβισμένη ἀπ' τὴν ἀταραξία του.

«Νὰ σοῦ δείξω» τῆς εἶπε «Εἶμαι ξεκομμένος ὁλότελα. Γιατί; Ἀπ' τὴν ἀδιάκοπη κίνηση. Ἀπ' τὴν ὥρα ποῦ γεννῆθηκα δὲ σταμάτησα—ἀκατάπαυτα κινεῖμαι. Καὶ εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ σταθῶ. Θυμᾶσαι ποῦ δούλευα στὸ γυαλάδικο; Τρακόσια μπουκάλια τὴ μέρα—θυμᾶσαι; Λοιπόν, λογαριάζω δέκα κινήσεις σὲ κάθε μπουκάλι. Δηλ., τριάντα χιλιάδες κινήσεις τὴ μέρα. Δέκα μέρες, τρακόσιες χιλιάδες. Ἐνα μῆνα, τριανταμὶά μέρα, κοντὰ ἓνα ἑκατομμύριο κινήσεις. Δώδεκα ἑκατομμύρια τὸ χρόνο! Στὶς λακάτες, διπλά. Λογάριασε, τώρα, τὰ ἑκατομμύρια ὅλα.

«Αὐτὴ τὴ βδομάδα δὲν κινήθηκα καθόλου. Ὅρες ὁλάκαιρες δὲν ἐσάλεψα στάλα. Ἀπόλαυση, ξαίρεις, Μάννα—νὰ μὴ κινιέσαι τρίχα ὁλάκαιρες μέρες. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν αἰσθάνθηκα ἔτσι εὐτυχισμένος. Πότε δὲ ξεκουράστηκα ἄλλοτε; Γι' αὐτὸ δὲν εἴχαίρα τί πάει νὰ πῇ εὐτυχία. Καὶ γι' αὐτὸ ἔννοῶ νὰ μὴ ξαναδουλέψω. Νά, θὰ τὸ ρίξω στὸ καθησιό—καθησιό, καθησιό, ἀνάπαψη.

«Ἀμὲρ ὁ Ἰούλης καὶ τὰ παιδιὰ τί θὰ γίνουν;» ρώτησε ἡ Μάννα ἀπελπισμένα.

«Αὐτὸ εἶναι: ὁ Ἰούλης καὶ τὰ παιδιὰ.» ἀντιλάλησε ὁ Γιάννης.

Ἀλλὰ δὲν εἶχε κακία ἡ φωνὴ του. Τὶς φιλοδοξίες τῆς Μάννας του γιὰ τὰ μικρότερα του τ' ἀδέρφια τὶς εἴχαιρε, καιρὸ τώρα, μὰ δὲν τὶς λογάριαζε πιά.

«Κι ἀφοῦ σὲ μεγάλωσα, δὴ, ὅπως σὲ μεγάλωσα», εἶπε κλαίοντας πάλι ἡ Μάννα του.

«Δὲ μὲ μεγάλωσες ποτέ», ἀπάντησε καίνος, μ' ἀγαθὴ λύπη. «Ἐγὼ μεγάλωσα μοναχὸς μου, Μάννα, κι ἐγὼ μεγάλωσα καὶ τὸν Ἰούλη. Τὸν εἶδες, εἶναι πιὸ μεγάλος ἀπ' ἐμένα, βαρύτερος, χοντρότερος. Ὅταν εἶμουν μικρότερος, θυμᾶσαι, δὲν εἶχα γιὰ νὰ χορτάσω. Μὰ κεῖνο δὲν τὸν ἄφηκα ποτὲ πεινασμένο—ἐγὼ, μὲ τὴ δουλειά μου. Τώρα, ἔμως, πᾶει, πέρασε πιά. Ὁ Ἰούλης μπορεῖ νὰ δουλέψῃ ὅπως κι ἐγὼ—ἢ, ἂς πᾶν στὸ Διόλο—τσάμι δὲ μεθ' αἰεὶ. Εἶμαι κουρασμένος. Πάγω. Δὲ μοῦ λές ἀντίο;»

Ἐκείνη δὲν ἀπάντησε. Ξανασήκωσε τὴν ποδιὰ στὸ πρόσωπό της κι ἔκλαιε. Ὁ Γιάννης σταμάτησε μιὰ στιγμὴ στὴ θύρα.

Ἡ Μάννα του ἀναφυλλοῦσε: «Τι μποροῦσα νὰ κάγω καλύτερα», ἔλεγε.

Ὁ Γιάννης βγήκε καὶ κατέβηκε δξω.

Καθὼς εἶδε τ' ὀλεμόναχο δέντρο στὸ δρόμο μὲ ἀχνάδα ἔπλεξε στὸ πρόσωπό του—σὰν ὠχρὴ ἀπόμυση. «Ναί, δὲ θὰ ξαναδουλέψω πιά» εἶπε μισοφώνηχτα. Ἐστράφη ἔπειτα ποθερὰ πρὸς τὸν Οὐρανό, μὲ ὁ ἥλιος δυνατὸς τὸνε θάμπωσε...

Περπάτησε πολὺ κι ἀβίαστα. Εἶχε φθάσει πέρ' ἀπ' τὸ Ὑφαντουργεῖο. Ἡ βροχὴ ἀπ' τὴς λακάτες κουκουλωμένη ἔφτασε ὡς τ' αὐτιά του. Χαμογέλασε—εὐγενικά—χαλαρά. Δὲ μισοῦσε κανέναν—εἴτε τὴς πολυθρόνες μηχανεῖς. Δὲν ἔδωκε κανένα σημάδι πίκρας στὸ πρόσωπό του. Ὁ νοῦς του κι ὁ συλλογισμὸς του εἴτανε στὴν ἀνάπαυση.

Τὰ σπῖτια καὶ τὰ ἐργαστᾶσια μικραῖναν καθὼς ἀλάργεζε ἀπ' τὴν πολιτεία. Στερνὰ βρέθηκε μακριά, μέσα σὲ μὴ φυλλόστρωτη ρύμνη, δίπλα στὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ. Δὲν ἔμοιαζε ἄνθρωπος—μὲ σὰν ἡσκίος. Σὰν ἓνα κομμάτι ἰωῆς στραβομένο, στραπατσαρισμένο σὰν ἄρρωστος, σχεδωμένος σὺρακοτάγκος, μὲ ξεκρασμένα χέρια, πεσμένους ὤμους, ροφημένο στῆθος. Εἴτανε τραγελαφικὸ σκιάχτρο.

Ἐφθασε σ' ἓνα μικρὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, καὶ ξαπλώθηκε χαμηλά, κατ' ἀπ' ἓνα δέντρο. Ὅλο τ' ἀπομεινόμερο ἔμεινε καὶ. Στιγμὲς ἀποκοιμούνταν, καὶ τὰ κομμάτια του, τότε, μὲ τὴ σειρὰ ὅλα ταραζόνταν. Ὅταν ζυπνοῦσε, ἔμειν' ἀκίνητος, κοιτάζοντας τὰ πουλιά, ἢ τὸν Οὐρανὸ ἀπ' ἀνάμειμα ἀπ' τὰ κλώνια τοῦ δένδρου. Μὲ δύο φορές γέλασε φωναχτά, μὰ ἔτσι, ξεκάρφωτα—χωρὶς ἀφορμή.

Σὰν πέρασε τὸ σούρουπο, τὴς πρώτης στιγμὲς τῆς νύχτας ἔφθασε στὸ σταθμὸ ἓνα τραῖνο φορτηγὸ. Ἡ μηχανὴ μανевρᾶριζε σέρνοντας ἀπ' ἄλλα σημεῖα θαγόνια στὸ συρμὸ τῆς. Ὁ Γιάννης σὺρτηκε σ' ἓνα σταματημένο θαγόνι τῆς γραμμῆς, ἄδειο, καὶ κατὰφερε μὲ δυσκολία νὰ σκαρφαλώσῃ μέσα. Ἐκλείει τὴ θύρα του. Ἡ μηχανὴ ὑπερῶτερα σφύριζε. Ὁ Γιάννης ξαπλωμένος μέσα στὸ θαγόνι ἀνάσκελα, καὶ χαμογελῶντας στὸ σκοτάδι—ταξίδευε.

Σαράντα Ἐκκλησιᾶς 20-6-921.

ΣΤ. Ν. ΣΤΑΘΗΣ

ΕΙΣΑΓΙΟΥ ΓΙΑΝΙΔΗ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

ΚΑΙ Η

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

Ποιὸς θὰ τὸ πιστεῦσι; Σ' ἐποχὴν που νομίζαμε πως ἡ συζήτηση γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα θὰ εἶχε πιά λάβει ὀριστικὰ μὴ μορφὴν ἐπιστημονικώτερη, ἐβρέθησαν ἔξι ἐπιστήμονες, νὰ προβάλουν ὅλα τὰ προκατακλυσμιαῖα ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῆς δημοτικῆς—μόνο τὸ παραμῦθι τῶν ρουβλιῶν λείπει—σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει στὸ μεταξὺ καμιά πνευματικὴ κίνησις, καμιά ζύμωσις, κανένα ξεκαθάρισμα ἰδεῶν, σὰ νὰ εἶχαν κοιμηθεῖ ὅλον αὐτὸν τὸν καιρὸ—ὅλα ἐκεῖνα τὰ γνωστὰ ἐπιχειρήματα: πως ἡ γλῶσσα που μιλεῖ ἡ μεγάλη μάζα τοῦ ἔθνους, ἡ γλῶσσα ὅπου γράφεται σήμερα ὅλη ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ἡ γλῶσσα που σίσθάνεται, ἀγαπᾶ καὶ καλλιιεργεῖ σήμερα ἀνεξαιρέτως κάθε Ρωμῖος που ἔχει μέσα του κάποια καλλιτεχνικὴ πνοή, πως ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι φτωχὴ, πως εἶναι ἀκαλλιέργητη, πως εἶναι γεμάτη ἀπὸ ξένες λέξεις, πως ἔχει πολυτυπία, πως κοντὰ στίς «χυδαίες» λέξεις μεταχειρίζεται καὶ λέξεις ἀπ' τὴν καθαρεύουσα, πως ὁ λαὸς μαθαίνει σιγὰ σιγὰ τὴν καθαρεύουσα, πως ἡ διγλωσσία ὑπάρχει σ' ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἔθνη... Οἱ ἐπιστήμονες αὗτοι εἶναι τὰ μέλη μιᾶς ἐπιτροπῆς, που λέγεται Ἐπιτροπεία, καὶ που ἔλαβε ἀπ' τὸ Ὑπουργεῖο τὴν ἐντολὴν νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν που εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζῃ τὸ προηγούμενον Ὑπουργεῖο. Τὴ μεταρρύθμισιν ἐκείνην που εἶχε πρίγγραμικὰ νὰ ἐκπληρῇ καὶ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ παιδικὸ μυαλὸ μὲ ζωντανὴν γλῶσσαν, νὰ θρέψῃ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ μὲ πραγματικότητες καὶ μὲ ζωηρὰς ἐντύψεις καὶ ὄχι μὲ φανταχτερὰς λέξεις καὶ μὲ τὸ ψεύτικο ἰδανικὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσας, καὶ νὰ παρασκευάσῃ ἀνθρώπους μὲ παρατηρητικὸν, μὲ ἐλεύθερον κρίσιν, καὶ μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀλήθειας. Καὶ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη παίρνει ἀπάνω στὴ συνείδησίν της νὰ χαλάσῃ τὸ μεγάλο ἔργον που εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεταί. Καὶ γράφει ἀφάνταστα πράγματα γιὰ τὴ γλῶσσαν τῶν Ἀναγνωστικῶν καὶ τῶν Γραμματικῶν Ὁδηγιῶν, καὶ θίγει ἀκόμη καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων που ἀφιέρωσαν τὴ φωτεινὴν τους διάνοιαν γιὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς παιδείας μας. Τρίβει τὰ μάτια του ὁ ἀναγνώστης, ὅταν διαβάξῃ τὴν Ἐκθεσιν: «ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ψευδοδημώ-

δους εις τὰ σχολεία ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ὅχι πλάνης, ἀλλ' ἐσκεμμένης κακοβουλίας, διότι οὐδείς μετὰ χρηστεῖς συνειδήσεως πλανώμενος δύναται ποτε νὰ προσφύγῃ εἰς τοιαῦτα ἀνθρώπινα μέσα, ἢτοι ψεῦδος, δόλον, συκοφαντίαν καὶ δεκασμόν» (σ. 155), καὶ ρωτᾷ τί ἄραγε νὰ ζήτοῦσαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν κακοβουλίαν τους; γιατί δὲ μᾶς τὸ λέει κι' αὐτὸ ἡ Ἐπιτροπὴ; Καὶ παρακάτω: «Ἐὰν δ' ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι... νὰ ἐξαπατῶσι τοὺς πολλοὺς διὰ ψευδολογιῶν καὶ σφισμάτων καὶ ἄλλων ἀνθρώπων μέσων, ἵνα μεταχειρισθῶσιν αὐτοὺς ὡς ὄργανα ἐπιβουλῆς κατὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, θὰ προκαλέσωσιν ἀναμφισβόλως ἐσωτερικὰς ταραχάς...» (σ. 156). Νουτάλγησε ἡ Ἐπιτροπὴ τὰ *Εὐαγγελικά*, που μᾶς ντροπιάσανε στὰ μάτια τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Καὶ στὸ τέλος προτείνει στὸ Ὑπουργεῖο «νὰ καῶσι» τὰ βιβλία αὐτά. Ἄν ὁ μεσαίωνας ἀντιπροσωπεύτανε καὶ στὴν ποινικὴ νομοθεσίαν, ὥπως ἀντιπροσωπεύεται στὴ διανοητικότητά τῆς Ἐπιτροπῆς, χωρὶς ἄλλο θὰ πρότεινε νὰ καῶν καὶ οἱ συγγραφεῖς μαζί.

Νὰ καῶν τὰ βιβλία! ἔχει δίκαιο. Γιατί, ἂν δὲν καῶν, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος που θὰ διαδίδωνται ἐξω ἀπ' τὸ σχολεῖο, καὶ τότε θὰ ὑπάρχουν χιλιάδες κριτές, ὁ ἐλληνικὸς λαός, που θὰ κρίνουν τοὺς κριτὲς τῶν Ἀναγνωστικῶν, καὶ θὰ βγῇ στὸ μεγάλο φῶς τὸ πελώριο ψέμα που εἶπαν, πως ἡ γλῶσσα τῶν Ἀναγνωστικῶν εἶναι «γλῶσσα ὅλως τεχνητὴ, ἱδιόρρυθμον δημιούργημα, ὑπ' οὐδενὸς ὁμιλούμενον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀκατανόητον» (σ. 13). Μὰ ἂς ἐλθοῦμε στὶς μερικότητες.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀναχωρεῖ ἀπὸ μιὰ θεμελιακὴ πλάνη, κι' ἀπάνω σ' αὐτὴν οἰκοδομεῖ ὅλη τὴν ἐκθεσὴ τῆς: πως ἡ καθαρὴ γλῶσσα εἶναι γιὰ τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ὅτι εἶναι ἡ γραπτὴ γαλλικὴ γιὰ τὸ γαλλικὸ ἔθνος, καὶ ὅτι εἶναι γιὰ κάθε πολιτισμένον ἔθνος ἡ λόγια γλῶσσα του. Αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα ἡ κοινὴ εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, ἡ ἐνοῦσα πάντας τοὺς ὁμοεθνεῖς, «ἡ χρησιμεύει εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἀμέσως ἢ ἐμμέσως» (αὐτὸ τὸ ἐμμέσως σηκώνει πολὺ νερό, π.χ. μπορεῖ νὰ σημαίνει πως ἕνας διαβάσει καὶ ἐξηγῇ στοὺς ἄλλους). Ἄλλη ἀπόδειξη πως αὐτὴ εἶναι ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα εἶναι ὅτι «ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς διατύπωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν ἰδίων». Θέλετε καὶ ἄλλο; «Ἐν ταύτῃ εἶναι γεγραμμένα ἄριστα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν μορφωτικῶν βιβλίων τοῦ λαοῦ». «Ἐν ταύτῃ γράφονται τὸ Σύνταγμα, οἱ νόμοι... ἐν ταύτῃ γίνονται αἱ ἐν τῇ Βουλῇ ἀγορεύσεις». Καὶ τέλος «ἐν ταύτῃ συντάσσονται αἱ ἐφημερίδες, ἂς ἀναγινώσκουσι κατανόουσιν ἅπαντες αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας ἡμῶν» ἀμέσως ἢ ἐμμέσως

βέβαια. «Ἐπομένως καὶ παρ' ἡμῖν κατὰ τὸ παράδειγμα πάντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν αὕτη ἡ τῶν πεπαιδευμένων γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν τῷ σχολείῳ» (σ. 5, 6).

Κοντὰ στ' ἄλλα ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι καὶ «πλουσιωτάτη, καὶ δύναται διαρκῶς νὰ ἐκχυθῇ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, ἀντλοῦσα ἐκ τῆς ἀενάου πηγῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης» (σ. 5) ὅχι ὅμως καὶ ἐκ τῆς ἀενάου πηγῆς τῆς τριγυρινῆς ζωῆς, σημειώστε καλά, αὐτὸ τὸ ἀπαγορεύει ἡ ἐπιτροπειακὴ γλωσσολογία.

Λοιπὸν ἡ καθαρὴ γλῶσσα εἶναι ὅτι καὶ τῶν ἄλλων πολιτισμένων ἐθνῶν οἱ γραφεῖς γλῶσσες, ἐπομένως εἶναι τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ μορφωθῇ καὶ θὰ προκόψῃ τὸ ἔθνος. Μὰ ἂν εἶναι ἔτσι, τότε βέβαια ἡ στὸ φρενοκομεῖο πρέπει νὰ κλειστοῦν ὅλοι ἐκεῖνοι που τὴν πολεμοῦν, ἢ στὸ σκαμνὶ τοῦ κακουργοδικεῖου νὰ καθίσουν. Τὸ δυστύχημα γιὰ τὴν Ἐπιτροπὴν εἶναι που βλέπει μονάχα τὶς ἐξωτερικὰς ὁμοιότητες: Ἐπίσημη γλῶσσα εἶναι ἡ γαλλικὴ, ἐπίσημη γλῶσσα καὶ ἡ καθαρὴ γλῶσσα. Στὴν καθαρὴ γαλλικὴ γράφονται οἱ νόμοι, στὴν καθαρὴ γλῶσσα καὶ οἱ δικοὶ μας οἱ νόμοι. Τί ἄλλο θέλετε; Στὴ λόγια γαλλικὴ γίνονται οἱ δημόσιες ὁμιλίαι, τὸ ἴδιο καὶ σὲ μᾶς. Ἐδῶ τελειώνουν οἱ ὁμοιότητες. Ὡς ἐδῶ μόνο βλέπει ἡ Ἐπιτροπὴ, τὰ γιαλιὰ τῆς δὲν τὴ βοηθοῦνε γιὰ πὶο δαθιά. Τώρα ἀρχίζουν σιγὰ σιγὰ οἱ διαφορές. Στὴν καθαρὴ γαλλικὴ γράφονται οἱ γαλλικὲς ἐφημερίδες ἀπ' τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος, στὴν καθαρὴ γλῶσσα γράφονται καὶ οἱ δικές μας ἐφημερίδες, μὰ... ἐδῶ κάτι συμβαίνει. Ἄμα εἶναι κανένα διήγημα, κανένα ποίημα, καμιά ἀνταπόκριση ἀπ' τὸ πολεμικὸ μέτωπο, κάτι που ἀπευθύνεται πρὸς ἴσια στὴν καρδιά, ἐκεῖ ὁ ἀρθρογράφος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀφίση τὴν ἐπίσημη γλῶσσα. Ὑστερα πάλι στὴ γλῶσσα τοῦ σχολείου εἶναι γραμμένη ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἐνῶ ξέρουν πιά σήμερα καὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι πως ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχνία γράφεται στὴ δημοτικὴ. Τὴν ἐπίσημη γαλλικὴ ἀκούτε στὸ γαλλικὸ θέατρο ἀπ' τὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος, ἐνῶ, ὅσο γιὰ δικὸν μας θέατρο, μόνο στὸ *Φαουστ* μπορεῖτε ν' ἀκούσετε: *πάτερ μου, θὰ ἐξέλθω εἰς τὸν περίπατον*. Καὶ τέλος στὴν καθαρὴ γαλλικὴ μιλεῖ ὁ μορφωμένος Γάλλος ἀπ' τὴν ὥρα που θὰ ξυπνήσῃ ὡς τὴν ὥρα που θὰ ξανακλιμηθεῖ, ἀκόμη καὶ στὸν ὕπνο του, ἂν παρμιλήσῃ καμιά φορά, ἐνῶ οἱ κ. κ. Ἐπιτροποὶ που πῆραν ἀπάνω τους τὴ βχρεῖά εὐθύνη νὰ κανονίσουν τὴν ἐθνικὴ μόρφωση, παραβλέπουν τὸ γεγονός ὅτι «ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ» δὲ μιλοῦν ποτὲ καθαρὴ γλῶσσα. Δὲ βλέπουν, ἢ δὲ θέλουν νὰ ὁμολογήσουν — γιατί, μὰ τὴν ἀλήθειαν, χάνει κανεὶς τὸ νοῦ του καὶ δὲν ξεραῖ τί νὰ ὑποθέσῃ: μυωπία εἶναι ἡ κακοπιστία; — ὅτι, ἂν πο-

τὰ τοὺς κατέβη στὸ σπίτι τους νὰ ποῦν: ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, περόνη, μάχαιρα, παροπίς, μάκτρον, ... ἄπιον, κυδώνιον, κερύσιον, πιλάριον, μακαρόνιον, λεμόνιον, ποὺς, χείρ, ρίς, οὖς, ὀδοὺς, θρίξ, κλεῖς, κτεῖς, ἥλος, κύων, γαλῆ, μῦς, μύτι, χήρ, ἡσσα, ὠδρ, ἰχθύς, ἄλιος, φρία, πυράγγρα, ψάθος, τυφόνιον, πλαγγών, πῖλος, ράβδος, περισκελῖς, τί σοι εἶπον νὰ ποιήσῃς; οἰέσθων τὴν λεχνίαν, ἐλθέ νὰ σοὶ εἴπω, ... ἂν ἀποφασίσουν καμιά φορά νὰ ποῦν αὐτὰ τὰ πράγματα, τὰ παιδιὰ τους θὰ σκεφτοῦν «κάτι ἔπαθε ὁ μπαμπάς», ἢ ὁ τηρέτρια θὰ κρυφογελάσῃ καὶ ἢ γυναικα τους ἢ ἡ ἀδελφή τους θὰ τοὺς κοιτάξῃ μὲ ἀνητυχία. Λησμονοῦν ὅτι τίς φράσεις ἔλα δῶ, παιδί μου, κάτου πῆγε, νὰ σὰ, παῖ, κάτι ἔπαθε, ἐμένα μοῦ φαίνεται, ἔσται ζητοῦσα, εἶσι λοιπόν; ... ποτὲ δὲν τίς εἶπαν διαφορετικὰ παρὰ ὅπως εἶναι ἐδῶ γραμμένες. Τὸ εἶπαμε καὶ κάπου ἄλλο: κοινὸς διάλογος δὲν ὑπάρχει στὴν καθαρῆουσα.

Βέβαια θὰ βρεθῇ κάποιος νὰ ὑποστηρίξῃ πὺς τὰ ἴδια συμβαίνουν καὶ στὴ γαλλικὴ καὶ σ' ὅλες τίς γλώσσες. Συζήτηση μὲ τέτοιους ἀνθρώπους εἶναι καιρὸς χαμένος. Θὰ περιμένουμε μονάχα νὰ μᾶς πῇ: πὺς λέει ὁ μορφωμένος Γάλλος ὅλα τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τίς φράσεις που ἀραδιάσαμε παραπάνω σὺ σπῖτι του καὶ «ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ», καὶ ὕστερα πὺς λέει ὁ ἴδιος τὰ ἴδια πράγματα στὸ δικαστήριό καὶ στὴ Βουλὴ «εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων». Ὅταν μᾶς δοθῇ ἀπάντησις σ' αὐτὸ τὸ ὁρισμένον σημεῖον, τότε μόνο μποροῦμε νὰ ἐξακολουθήσουμε τὴ συζήτηση.

Ἀλλωστε ἡ Ἐπιτροπὴ διαφεύδεται μοναχὴ τῆς. Ἐνῶ βεβαιώνει πὺς «πανταχοῦ ὑπάρχει ἀπόστασις ἀλλαχοῦ μὲν μείζων ἀλλαχοῦ δ' ἐλάττων, ἀλλὰ πάντοτε σπουδαία» μεταξὺ τῆς προφορικῆς λαλιᾶς καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσας (σ. 4), καὶ «Πανταχοῦ ὁ παῖς ... κατέχει τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν, καὶ πανταχοῦ ἡ γλῶσσα τῶν πεπαιδευμένων εἶναι δι' αὐτὸν μάλλον ἢ ἥτιον ξένη» (σ. 7), καὶ «ἡ γραφομένη δ' αὕτη γλῶσσα οὐδαμοῦ ταυτίζεται πρὸς τὴν συνήθως ὁμιλουμένην οὔτε τῶν κατωτέρων οὔτε τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ διαφέρει αὐτῆς σπουδαίως» (σ. 143), ὕστερα παραθέτει ἀπόσπασμα ἀπὸ σύγγραμμα Γάλλου παιδαγωγοῦ, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη φράσις, που δὲν τὴν πρόσεξε βέβαια: «Pour les enfants de condition aisée, dont les parents parlent purement le français, l'étude de la langue offre des facilités particulières» (σ. 145). Ὅστες λοιπὸν ἡ γλῶσσα τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων ταυτίζεται μὲ τὴ γραπτὴ γαλλικὴ, ἐπομένως ὅσα εἶπε παραπάνω ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν εἶναι ἀλήθεια. (*)

* Μὲ μικρὴ παρατήρησι. Ἡ φράσις αὕτη στὸ *aisée* ἔχει κόμμα. Τὸ σημα-

λοῦν, κύριοι Ἐπιτροποὶ: «Ἐν τοῖς σχολείοις πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ γλῶσσα τῶν πεπαιδευμένων, οὐχὶ δὲ ἡ τῶν ἀπαιδευτῶν». Εἴμαστε ἀπόλυτοι σύμφωνοι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον. Μὴ φαντάζεστε πὺς δὲν τὸ καταλάβαμε. Ἐχομε μάτια καὶ μυαλὸ ἐμεῖς. Καὶ πατριωτισμὸς. Ἡ λόγια γλῶσσα εἶναι πιὸ καλλιεργημένη, ἐπομένως πιὸ πλούσια, πιὸ ἐλαστικὴ—μιλῶ γενικά, ἐννοεῖται, ὅχι γιὰ τὴν καθαρῆουσα—αὕτη λοιπὸν εἶναι κατάλληλη γιὰ νὰ ἐκφράξῃ τὸ ἀνώτερον διανοήματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχομε καταλάβει. Μὰ ἐκεῖνο που δὲν καταλάβατε ἐσεῖς εἶναι, ὅτι στὰ ἔθνη που ἔχουν ἀληθινὸ πολιτισμὸ ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐκφράξῃ καὶ ἐκεῖνο που ὀνομάζεται «τὰ κοινὰ καὶ ἀπλὰ νοήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου», καὶ κάτι ἄλλο που λησμονεῖτε νὰ ὀνομάσετε: τὸ σημαντικώτατον κόσμον τῶν αἰσθημάτων. Ἐπομένως ἡ γλῶσσα ἐκείνη εἶναι ὁ καθρέφτης ὁ τέλειος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, καὶ γι' αὐτὸ λέγεται καὶ εἶναι πραγματικῶς ἡ γλῶσσα τῶν μορφωμένων. Ἀλλὰ ἡ καθαρῆουσα—ἀμφιδάλλω ἀκόμη ἂν τὸ καταλάβατε—ΔΕΝ ΕἶΝΑΙ Ἡ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΜΕΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ. Οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες εἶναι ἄνθρωποι που εἶχαν καὶ ἔχουν γλῶσσα τὴ δημοτικὴ, που ἔκαμαν ὅμως τίς σπουδὲς τους σὲ ἄλλη γλῶσσα, στὴν καθαρῆουσα, καὶ ἐπομένως ὅλες ἐκεῖνες τίς ἐννοίας που ἀποχτήσανε στὸ διάστημα τῆς σπουδῆς τους δὲν ξέρουν νὰ τίς ποῦν ἄλλως παρὰ σ' ἐκείνη τὴ γλῶσσα. Μοιάζουν μ' ἓνα Ρωμιὸ που ἔμαθε τοὺς ἐμπορικὸς ὁρους σὲ περιβάλλον γαλλικόν, καὶ που τὸν ἀκούτε νὰ λέῃ π.χ.: *l'fondé de pouvoir* μας ἔλαβε *instructions* ἀπ' τὸ *siège*, ὅτι ἡ *quintessence* τῶν τιμῶν εἶναι: *à débattre*.

Ὑστερα ἐξηγεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ μὲ ποιά μέθοδο πρέπει νὰ διδάσκηται στὸ σχολεῖο ἡ καθαρῆουσα. Τώρα ἀποκαλυφθῇ: Ἐρχεται ἡ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη: «Ἡ παιδαγωγικὴ διδάσκει, ὅτι οὐδὲν πρέπει νὰ παρέχῃται τῷ παιδί, ὅπου δὲν στοιχεῖ τῇ ἐκάστοτε ἀντιληπτικῇ αὐτοῦ ἱκανότητι» (σ. 8). Κ' ἐμεῖς νομίζαμε πὺς πρέπει ἀμέσως νὰ τὸ διδάξουμε τριγωνομετρία! «Κατὰ τὰ περίοματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν ὁ παῖς καθίσταται κάτοχος τῆς μητρικῆς γλώσσας μικρὸν κατὰ μικρὸν» (σ. 8).

Ὅσα αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία. Ὅποιος ἔχει προσέξει τοὺς κανόνες τῆς γαλλικῆς στίξης ξέρει πὺς ἡ γαλλικὴ δὲν ἀκολουθεῖ τὸν τυφλοσὶστη κανόνα τῆς καθαρῆουσας, πὺς ἡ ἀναφορικὴ πρότασις χωρίζεται πάντοτε μὲ κόμμα. Λοιπὸν ἡ φράσις αὕτη, μὲ κόμμα, ἔχει τὴν ἐννοίαν πὺς «ὅλων» τῶν εὐπορῶν παιδιῶν οἱ γονεῖς μιλοῦν καθαρὰ γαλλικά, ἐνῶ χωρὶς κόμμα θὰ μποροῦσε νὰ σημαίνῃ: «ὅσα ἀπ' τὰ εὐπορὰ παιδιὰ ἔχουν γονεῖς που μιλοῦν καθαρὰ γαλλικά», μολονότι ὁ συγγραφεὺς τότε θὰ προτιμοῦσε νὰ πῇ: *Pour ceux des enf. de c. aisée dont...*

Ἐνῶ πρὶν ὑπάρχει φαίνεται ἡ ἰδέα πως τὴ μαθαίνει ὅλη μαζί! Καί, ἀφοῦ μὰς γνωρίσῃ μερικὲς τέτοιες μεγάλες ἀνακάλυψεις τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, φτάνει στὸ γενικὸ συμπέρασμα: «Ἐπομένως ἐκ τῶν πορισμάτων τούτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης συνάγεται, ὅτι ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία ὀφείλει νὰ προσαρμόζῃ τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς πρὸς βελτίωσιν τῆς γλώσσης τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον τῆς φυσικῆς αὐτοῦ γλωσσικῆς ἱκανότητος. Ὅφειλει, ἄλλαις λέξεσι, νὰ μὴ προβάλλῃ τῇ μαθητῇ ἀπαιτήσεις ὑπερτέρας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ» (σ. 9).

Ὅλες αὐτὲς οἱ κοινοτοπίες, ντυμένες μὲ τὸ σοβαρὸ φόρεμα τῆς ἐπιστήμης, εἶναι τὸ ναρκωτικὸ ποὺ ἀποκοιμίζει τὴν κρίσιν καὶ τὴν παρατήρησιν τῶν σοφῶν Ἐπιτρόπων. Καί μὲ αὐτὸ τὸ ναρκωμένο παρατηρητικὸ καὶ τὴν κοιμισμένη κρίσιν, σὰν ὑπνοβάτισσα, προβαίνει τώρα ἡ Ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ποὺ αἰῶνες τώρα εἰσинеῖ αὐτοῖς: πῶς τὸ παιδί στὸ σχολεῖο νὰ μάθῃ νὰ μιλήσῃ τὴν καθαρεύουσα. Ἀφοῦ στὴ Γερμανία, ὅλα τὰ παιδιὰ ποὺ ἔχουν μητρικὴ γλῶσσα ἓνα τοπικὸ ἰδίωμα μαθαίνουν καὶ μιλῶν τὰ γερμανικά, τί διάβολο! δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνῃ τὸ ἴδιο καὶ σ' ἐμᾶς. Φτάνει νὰ βροθῇ τὴν κατάλληλὴ μέθοδο. Καὶ τὴν ἡὺρε ἡ ὑπνοβάτισσα ἐπιτροπὴ: εἶναι ἡ μέθοδος «*à peu d'élèves*»:

«Ἐξαρτέον ὅτι ἡ μετὰδασιν ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης εἰς τὴν καθαρεύουσάν δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀπτόμος, ἀλλὰ βαθμιαία καὶ ἀδίαστος. Τὸ σχολεῖον ὀφείλει ἀφορμώμενον πάντοτε ἀπὸ τοῦ γλωσσικοῦ ἐπίπεδου, εἰς ὃ εὗρίσκει τὸν παῖδα, νὰ προάγῃ αὐτὸν γλωσσικῶς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ παρεμβάλληται μηδεμίαν δυσχέρεια εἰς τὴν παιδικὴν ἔκφρασιν καὶ μὴ ἀνακόπηται ἡ φυσικὴ τάσις, ἣν ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ ἔχει ὁ παῖς πρὸς τὸ διαλέγεσθαι ἐλευθέρως...» (σ. 7). «... καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς ἀνωτέρας τάξεις, κατὰ τοσοῦτον ἡ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων θὰ προσεγγίξῃ κατὰ τε τὴν λέξιν καὶ τὴν σύνταξιν πρὸς τὸν συνήθη γραπτὸν ἡμῶν λόγον...» (σ. 7). «Τὴν τοιαύτην ἀδίαστον, ἄνευ ἀλμάτων, συστηματικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παιδὸς εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων ἐπιβάλλουσι θεμελιώδεις παιδαγωγικαὶ ἀρχαί...» (σ. 8). «Ὁ διδάσκαλος ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἀποτόμως τὴν παιδικὴν γλῶσσαν διὰ τῆς κανονικῆς..., ἐκεῖνος ὅστις κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀναστροφὴν αὐτοῦ ποιεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς χρῆσιν αὐστηρὰν τῆς ὀρθοεποῦς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, ἀθετεῖ νόμους ψυχολογικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς...» (σ. 9). Ποιὸς δάσκαλος ποτὲ «ἐποιήσατο χρῆσιν αὐστηρὰν τῆς ὀρθοεποῦς γλώσσης ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ»; Οὔτε τὸ ἔκαμε ποτὲ κανεὶς, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ, οὔτε «εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς»

οὔτε ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ παιδί τελειώσῃ τὸ γυμνάσιον. Ἀέρα κοπανίζει ἡ σοφὴ Ἐπιτροπὴ μὲ τὰ παραγγέλματά της.

Νὰ τώρα καὶ οἱ πραχτικὲς καὶ συγκεκριμέναις ὁδηγίαι γιὰ τὸ δάσκαλο, πῶς πρέπει νὰ κάμῃ:

1. «Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ καὶ τὴν καθόλου μετὰ τῶν παίδων ἀναστροφὴν τοῦ πρέπει νὰ ποιῇται χρῆσιν γλώσσης ἀπλῆς, ἀποφεύγων λέξεις, τύπους γραμματικοῦς, τρόπους ἐκφράσεως, μὴ συμμέτρους πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς γλωσσικῆς ἐξελιξεως τῶν μαθητῶν του», «... ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ νὰ προσαρμόζῃται ἀπὸ λεξιλογικῆς καὶ φρασσεολογικῆς καὶ ἀπὸ γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἀπόψεως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν παίδων...». Μαζί μ' αὐτὸ ὅμως πρέπει:

2. «... ἡ γλῶσσα, ἣς ποιεῖται χρῆσιν, νὰ εἶναι ἀπταιστος, ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων γραμματικῶν, ἰδιωτισμῶν, ξενισμῶν, καθόλου ἀτελειῶν περὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν λέξεων καὶ τῶν προτάσεων. Ἐνῶ τούτου... πρέπει νὰ εἶναι ἀνωτέρα τῆς παιδικῆς» (σ. 10).

Καὶ καλὰ ξεπερδῆματα, ἀγαπητέ μου δάσκαλε! Κατάλαδες βέβαια. Πρέπει ἡ γλῶσσα σου νὰ εἶναι «ἀπταιστος», «ἀπηλλαγμένη ἰδιωτισμῶν, ξενισμῶν, ἀτελειῶν...», ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι «προσηρμοσμένη ἀπὸ λεξιλογικῆς καὶ φρασσεολογικῆς ἀπόψεως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν παίδων». Ἐπίσης πρέπει νὰ εἶναι «ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων γραμματικῶν», ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι πάλι «προσηρμοσμένη ἀπὸ γραμματικῆς ἀπόψεως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν παίδων». Καὶ μὴ λησμονῆς ποὺ πρέπει νὰ εἶναι καὶ «ἀνωτέρα τῆς παιδικῆς». Ἄν δὲν κατάλαδες ἀκόμη, θὰ σοῦ τὸ ἐξηγήσω μ' ἓνα παράδειγμα. Ἄν τὸ παιδί λέει ἀγαπάμε, ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα σου πρέπει νὰ εἶναι «ἀνωτέρα», δὲ θὰ πῇς βέβαια ἀγαπάμε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀγαπούσαμε εἶναι «σφάλμα γραμματικόν», δὲ θὰ πῇς οὔτε ἀγαπούσαμε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀγαπῶμεν δὲν προσχρμόζεται ἀκόμη «πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν παίδων», δὲ θὰ πῇς οὔτε αὐτό. Λοιπὸν δὲ θὰ πῇς τίποτε. Ἀπλούστατο εἶναι. Κατάλαδες τώρα;

Ὅσο γιὰ τὸ λεξιλογικὸ μέρος, ἐκεῖνο εἶναι ἀκόμη εὐκολώτερον. Στὴν 1ῃ τάξιν θὰ λές τὸ *ψωμί*, στὴν 2ῃ τὸ *ψωμίον*, στὴν 3ῃ ὁ *ἄριος*. Στὴν 1ῃ τὸ *ψάρι*, στὴν 2ῃ τὸ *ὄψριον*, στὴν 3ῃ ὁ *ἰχθύς*. *Ἦλια νερό* — *Ἐπια νερόν* — *Ἐπον ὕδωρ*. *Πῆγα στὸ σπίτι μου* — *ἐπῆγα εἰς τὸ οἶκίον μου* — *ὕπηγα εἰς τὴν οἰκίαν μου* — *μετέβην εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν*. *Τὸ ἔκαμα* — *τὸ ἔκαμον* — *τὸ ἐποίησα* — *ἐποίησάμην αὐτό*.

Ταῦτα φαίνονται οἱ παπαγάλλοι τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης!

Καὶ ὅταν θὰ τύχῃ νὰ μιλήσῃς σὲ ὅλους τοὺς μαθητὲς σου μαζεμένους, «ποῖας γλώσσης ἀραγε θὰ ποιήσῃ — ἢ θὰ ποιήσῃσαι — χρῆσιν»; Ἦ

θέα δὲν ἔχω. Καὶ ἂν δὲ γνωρίζεις τὴν τοπικὴ διάλεκτο, πῶς «θὰ ἀφορμᾶσαι ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ, καὶ θὰ προσαρμόζῃσαι ἀπὸ λεξιλογικῆς καὶ φρασολογικῆς κτλ. πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν παιδίων»; Καὶ ἂν ἔχεις στὴν ἰδια τάξη καὶ ξενόφωνους, σὲ ποιά μητρικὴ διάλεκτο θὰ «προσαρμόζῃσαι»; Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλασε δυστυχῶς νὰ μᾶς δώσῃ τὶς ἀναγκαῖες ἐδηγίες γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ἰδιαίτερες περιπτώσεις.

Καὶ κατηγοροῦν οἱ σοφοὶ Παιδαγωγοὶ μας τὶς Γραμματικὲς Ὁδηγίες γιὰ τί νομίζετε; Ὅτι «οὐδεμίαν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν παρὰ τῇ παιδί ἀναγνωρίζουσιν. Ἡ γλῶσσα ἦν εἰσάγουσι, διήκει δι' ἀπασῶν τῶν τάξεων τοῦ δημόσιου σχολείου παγία καὶ ἀμετάβλητος» (σ.14)! Τρομερὸ πρᾶμα νὰ ἔχῃ τὸ παιδί ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ μεταβίβῃ τὴν ἰδια γλῶσσα, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ λίγη ποικιλία. Τώρα ὅποιος θέλει νὰ εὕρῃ πόσα δράμια ζυγιάζει ἡ παρατήρηση αὐτὴ τῶν κκ. Ἐπιτρόπων, παίρνει μιὰ σειρὰ ἀναγνωστικὰ σὲ ὁποιοδήποτε εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα, π.χ. τὰ ἐγγλέζικα Royal Readers, καὶ βλέπει ἐκεῖ που τὸ ψωμί, τὸ νερό, τὸ σπίτι, ... ὅπως τὰ λέει ὁ πρῶτος τόμος ἔτσι τὰ λέει καὶ ὁ τελευταῖος. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, οἱ ἀστοιχείωτοι στὰ παιδαγωγικὰ, διδάσκουν στὰ παιδιὰ τους μιὰ μόνη γλῶσσα, τὴν ἀγγλική, «παγίαν καὶ ἀμετάβλητον» ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος!

Τώρα ὅποιος καταλαβαίνει καλύτερα ἀπὸ μένα ὅς μοῦ ἐξηγήσῃ γιατί τὸ παιδί που λέει ἦπια νερό, ὅταν θὰ περάσῃ ἀπ' τὸ διάμεσο σκαλοπάτι *I am going*, θὰ μάθῃ εὐκολώτερα νὰ λέῃ *I am home*. Καὶ πῶς τὸ ὁράριον θὰ δοηθῇ τὸ γράμι νὰ γίνῃ εὐκολώτερα *Ich bin*. Καὶ τὸ παιδί γιατί θὰ γίνῃ εὐκολώτερον *paix* ὅταν προηγουμένως μεταμορφωθῇ σὲ *paillon*. Καὶ γιατί ἡ σκάλα *corridor*—*corroir*—*corraie* θὰ ἐπιτρέψῃ στὸ μαθητὴ νὰ περάσῃ μὲ λιγότερο κόπο στὴν «ὀρθοπεπ γλῶσσαν». Ἐγὼ βρίσκω μονάχα πῶς τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ θὰ γίνῃ κουρκούτι, γιατί ἀντὶ νὰ ἔχῃ ἔμπρὸς τοῦ δυὸ γλῶσσας, ἐκείνη που ξέρει καὶ ἐκείνη που πρέπει νὰ μάθῃ, θὰ ἔχῃ τρεῖς. Καὶ τότε μέσα στὴν παραζάλη του θὰ σὰς φταιάσῃ καὶ μιὰ τέταρτη, γιατί, συγχύζοντας τὸ ἦπια μὲ τὸ ἔπιον, θὰ σὰς πῇ μιὰ καλὴ μέρα ἦπιον, καὶ συνδυάζοντας τὸ κορίτσι μὲ τὸ κοράσιον θὰ σὰς κατασκευάσῃ καὶ ἓνα κορίσιον.

Αὐτά, εἶπα, εἶμαι ἀνίκανος νὰ τὰ καταλάβω. Ἐνα ἄλλο πρᾶμα ὅμως καταλαβαίνω, χωρὶς νὰ ἔχω μελετήσῃ τὰ παιδαγωγικὰ, καὶ θὰ σὰς τὸ ἐξηγήσω: πῶς ἔφτασε ἡ Ἐπιτροπὴ στὴ θαυμαστὰ αὐτὴ ἀνακάλυψη, στὴ μέθοδο «ἀνευ ἀλμάτων». Λοιπὸν ἡ Ἐπιτροπὴ σὺγχυσε δύο πράγματα: τὴν ἀνάπτυξη τῆς γλώσσας μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς γλώσσας.

Ὅταν ἓνα γαλλόπαιδο που μιλεῖ στὸ σπίτι του καθαρά γαλλικά

ἀρχίσῃ νὰ πηγαίνει στὸ σχολεῖο, θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἐκεῖ νὰ λέῃ *je vais à la maison*, *j' ai bu de l' eau* κτλ., δὲν ἔχει καμιά ἀλλαγὴ γλῶσσας νὰ κάμῃ, δὲν ἔχει νὰ περάσῃ ἀπ' τὸ πηγαίνω στὸ σπίτι μου στὸ μεταβαίνω εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἀπ' τὸ ἦπια νερό στὸ ἔπιον ὕδωρ. Ἐχει ὅμως νὰ ἀναπτέξῃ τὴ γλῶσσα του. Τί θὰ πῇ ἀνάπτυξη γλῶσσας ὁ καθενας καταλαβαίνει. Εἶναι φαινόμενο σφιχτὰ δεμένο μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ του, μὲ τὸ δυνάμωμα τῆς διάνοιάς του, καὶ ἐπεμένως ἀπόλυτα παράλληλο μαζὶ του. Τὸ γλωσσικὸ φορτίο τοῦ παιδιοῦ εἶναι καμωμένο ἀπὸ πολλὰ οὐσιαστικά, πρὸ πάντων συγκεκριμένα, κάμποσα ἐπίθετα καὶ μερικὰ ῥήματα, ὅλα αὐτὰ σχετικὰ μὲ τὸν περιορισμένο κύκλο τοῦ παιδιοῦ του βίου, καὶ ἀπ' τὰ ἀπαραίτητα βέβαια μόρια, συνδέσμους, ἐπιρρήματα, που χρειάζονται γιὰ τὴ σύνδεση τοῦ ὅλικοῦ αὐτοῦ. Τώρα λίγο λίγο θὰ πλουτίζῃ τὸ λεξιλόγιό του, θ' ἀποχτήσῃ πρὸ πάντων ἐννοιας ἀφηρημένες, που εἶχε πολὺ λίγες πρὶν, καὶ μὲ τὸ πλουσιώτερο αὐτὸ ὅλικο καὶ μὲ τὴν ὀριμότερη ἐλπίδα διάνοιάς του θὰ μάθῃ σιγά σιγά νὰ κάμῃ συλλογισμοὺς δυσκολώτερους, καὶ ἐπομένως πρότασες συνθετώτερες. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ θ' ἀρχίσῃ νὰ αἰσθάνεται καὶ τί θὰ πῇ ὁμορφιά ὅφους καὶ ἁρμονία τῆς ἐκφράσεως. Μέσα σ' ὅλη αὐτὴ τὴ δουλιὰ, ἐπαναλαμβάνω, τίποτε ἀπ' τὸ ἀρχικὸ ὅλικο δὲ θ' ἀλλάξῃ ἢ *maison* θὰ εἶναι πάντα *maison* καὶ τὸ *rain* θὰ μείνῃ ὀριστικὰ *rain*. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς γλώσσας.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς γλώσσας γίνεται κατὰ βαθμίδες, «ἀνευ ἀλμάτων». Ἐξηγήσῃ δὲ χρειάζεται, ἀφοῦ πηγαίνει χέρι χέρι μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ.

Τί κάνει τώρα ἡ Ἐπιτροπὴ; Παίρνει αὐτὸ τὸ πόρισμα τῆς ἐπιστήμης, που ἀποβλέπει τὴν ἀνάπτυξη τῆς γλώσσας, καὶ τὸ ἐφαρμόζει στὴν ἀλλαγὴ τῆς γλώσσας, ἢ μάλλον αὐτὰ τὰ δυὸ πράγματα, ἀνάπτυξη καὶ ἀλλαγὴ, τ' ἀνακατεύει μέσα στὸ μυαλὸ τῆς καὶ τὰ κάνει ἓνα κουδάρι. Καὶ φαντάζεται πῶς τὸ νὰ περάσῃ τὸ παιδί ἀπ' τὸ πηγαίνω στὸ σπίτι μου στὸ μεταβαίνω εἰς τὴν οἰκίαν μου εἶναι ἀνάπτυξη γλωσσικὴ, ἐνῶ εἶναι μονάχα ἀλλαγὴ γλῶσσας. Γιατὶ ἀνάπτυξη γλῶσσας, καθὼς εἶδαμε, προϋποθέτει καὶ παράλληλη ἀνάπτυξη τοῦ μυαλοῦ καὶ γιὰ νὰ πῇ ἓνα παιδί *je vais chez moi*, ἢ *I am going home*, ἢ *ich gehe nach Haus*, δὲ σημαίνει πῶς ἔχει πρὸ καλλιεργημένο μυαλὸ ἀπὸ κεῖνο που λέει *πηγαίνω στὸ σπίτι μου*.

Ἐπιμένω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο: Τὸ μεταβαίνω δὲν εἶναι δυσκολώτερον ἀπ' τὸ πηγαίνω· εἶναι ἄλλη γλῶσσα. Ἄν ὁπῆρχαν παιδιὰ που νὰ λένε πραγματικῶς *μεταβαίνω*, τὰ παιδιὰ αὐτὰ δὲ θὰ εἶχαν διανόηση πρὸ

προχωρημένη από καίνα που λένε *πηγαίνω*, όπως κ' εκείνα που λένε το ίδιο πράγμα στη γαλλική ή στην αγγλική. Το παιδί της εποχής του Περικλή, όταν έλεγε ο ίδιος οίκος δεν είχε τελειότερο διανοητικό μηχανισμό από καίνο που λέει σήμερα το σπίτι μου.

Αυτό δεν το κατάλαβε ή σοφή 'Επιτροπή, κ' έτσι κατορθώνει να φτάσει στο συμπέρασμα πως «ή μετάδοσις από της διαλεκτικής γλώσσας εις την καθαρεύουσαν δεν πρέπει να είναι απότομος». 'Η πορεία πρέπει να είναι βαθμιαία σ' εκείνα μόνο τα πράγματα που αυξάνει βαθμιαίως και ή δυσκολία τους. Δεν μπορείτε από τη μιὰ μέρα στην άλλη να περάσετε απ' τη φράση *πηγαίνω* στο σπίτι μου στη φράση ο μίσος όρος της *ετήσιμης παραγωγής*, γιατί αυτή προϋποθέτει κάποια εξέλιξη του παιδικού μυαλού. 'Η μετάδοσις όμως από μιὰ γλώσσα σε άλλη, ένώσω βίβλια μένουμε στις ίδιες έννοιες, είναι πάντοτε άπλοιο, γίνεται με «άλλατα», ή μάλλον μ' ένα και μόνο πελώριο άλλο. "Όταν το γαλλόπαιδο που μιλάει *parlons* πάη στο σχολείο, ή όταν το ελληνόπαιδο μπη σε γαλλικό ή σε αγγλικό ή σε γερμανικό σχολείο, κάνει ένα θεόρατο πήδημα και πηγαίνει απ' τη γλώσσα του στη γλώσσα του σχολείου. Χάος μεταξύ των δύο γλωσσών. Κανένα γεφύρι δεν τις ένώνει. Κομιά διάμεση γλώσσα δεν υπάρχει. Το *πηγαίνω* στο σπίτι θα γίνει σε λίγες μέρες *je vais à la maison*. Δε χρειάζεται να δυναμώση πρώτα το μυαλό του. Ούτε θα πη πρώτα *je parle à mon* σπίτι, για να το μάθη εύκολώτερα. Και αφού έτσι το παιδί εγκατασταθή απότομα και όριστικά στην καινούρια γλώσσα, αρχίζει ύστερα ή ανάπτυξη ή γλωσσική, «βαθμιαίως και άνευ άλμάτων» τότε.

Και πως κατορθώνει αυτό το παιδί, με τέτοιο πήδημα, ενάντια στον κανόνα της επιτροπειακής παιδαγωγικής, και μαθαίνει σε λίγα χρόνια να μιλήσει λαμπρά γαλλικά; Τί κατόρα έχουμε έμεις και δεν μπορούμε να κατορθώσουμε το ίδιο με την καθαρεύουσα; Αυτό το μυστικό δεν το ήξερε ή 'Επιτροπή, και δεν το ήξερε επειδή ξέρι μόνο να μελετά συγγράμματα, δεν ξέρι και να παρτηρή και να κρίνη. Και τα συγγράμματα των ευρωπαίων παιδαγωγών, όταν εκθέτουν τα περίσπματα της επιστήμης, δεν έχουν ήτ' ύψη τη δική μας την περίπτωση. Λογαριάζουν πως έχουν να κάμουν με λογικούς ανθρώπους, και παραδέχονται για φανερύ, για αυτόνόητο, πως ο δάσκαλος που θα διδάξη μιὰ γλώσσα, το πρώτο δέ χρέος του είναι φυσικά να τη μιλή. Και ένω ο Γάλλος δάσκαλος λέει το παιδί *va à la maison*, ο Ρωμικός δάσκαλος δεν το λέει μετάβηθι εις την οίδα σου, παρ' το λέει πηγαινι στο σπίτι σου. Αυτό είναι το μυστικό.

Το συμπέρασμα είναι πως με τη μέθοδο της 'Επιτροπής, την «άνευ άλμάτων», δε θα μάθη ποτέ το παιδί να μεταχειρίζεται την καθαρεύουσα «έν τη καθ' ήμέραν άναστροφή», δηλαδή στον κοινό διάλογο, όπως δεν την έμαθε κανένας από μας, ούτε και τα μέλη της 'Επιτροπείας. 'Η μέθοδος με την οποία θα τη μαθαίναμε όλοι μας, δεν την ήξερε ή 'Επιτροπή, είναι ή μέθοδος της *ζωντανής λαλιής*. Θα τη μαθαίναμε θαυμάσια, κι' ως μὴν τη μιλούσε ή μητέρα μας, αν τη μιλούσαν οι δασκάλοι μας, όπως μαθαίνουμε ξένες γλώσσες ζωντανές και τις μεταχειριζόμαστε στον κοινό διάλογο. Και οι δασκάλοι μας πάλι θα τη μιλούσαν, αν την είχαν μιλήσει οι δικό τους οι δασκάλοι, και εϋτω καθεξής. Αυτά όμως δεν έγιναν, κι' αυτό σημαίνει πως ή καθαρεύουσα δεν είναι ζωντανή γλώσσα, γιατί γλώσσα που δεν έχει κοινό διάλογο δεν είναι γλώσσα ζωντανή, όσο πλούσια και σοφή και αξιοθαύμαστη και αν είναι.

Και το συμπέρασμα αυτό το συμπέρασματος είναι πως ή γλώσσα που έχει για το ελληνικό έθνος την ίδια θέση εκείνης που έχει για το γαλλικό έθνος ή γραπτή γαλλική, ή γλώσσα «ή κοινή εις πάντας τους Έλληνες, ή έννοια πάντας τους όμοιους», ή γλώσσα «ήν άναγινώσκουσα κατανοούσιν άπασαι αι τάξεις της κοινωνίας ήμωv» είναι εκείνη που λέει *πηγαίνω* στο σπίτι μου, και όχι εκείνη που λέει *μεταβαίνω εις την οικίαν μου*. Αυτή λοιπόν είναι ή γλώσσα που πρέπει να διδάσκαται στο σχολείο, γιατί αυτή είναι ή μόνη που μπορεί να αντιπροσωπέψη ολάκερη την ελληνική ψυχή σ' όλες τις δειμιδές της διάνοησης και σ' όλες τις λειτουργίες της.

'Η 'Επιτροπή εξέτάζει ύστερα τις Γραμματικές 'Οδηγίες του 'Υπουργείου. Ένας που δεν διδάσκει την Έκθεση θα δυσκολευτή να πιστέψη πως μπορούν άνθρωποι επιστήμονες να βρίσκονται τόσο έξω απ' το ζήτημα που εξετάζουν. Άπαντούμε συχνά ανθρώπους του λαού που είναι φανατισμένοι εναντίον των «μαλλιαρών», χωρίς να ξέρουν καλά για τί πράμα μιλούν. Από επιστήμονες περιμένει κανείς να έχουν ίσως εναντία γνώμη με τους δημοτικιστές, μα να στέκονται όμως σ' ένα έδαφος, επιστημονικό, που να μπορεί ο αντίπαλος να τους ακολουθήσει χωρίς να τον κυριεύη άηδία. Έδω άπεναντίας βρίσκει ο άναγνώστης όλη την προκατάληψη και τη στενή αντίληψη, τη σύγχυση και την άοριστία των ιδεών, που μόνο σ' έναν άμόρφωτο άνθρωπο μπορείτε ν' άπαντήσετε.

«'Η Γραμματική αυτή εισάγει την μαλλιαρήν γλώσσαν έν τη άπεχθεστάτη αυτής μορφή...» Ός παραδείγματα χρησιμοποιούνται χυδαιόταται λέξεις. Άπας ο βόρβορος των όδων, παν ότι ξενικόν, βάρβαρον, χυ-

δαλον... Οί συγγραφείς της γραμματικής... δεικνύουσι καταφανή αγάπην πρὸς λέξεις καὶ ἐκφράσεις οὕσας ἐν χρήσει παρὰ τοῖς φαυλοδίοις» (σ.20.). Τρομάζει βέβαια ὁ ἀναγνώστης ἀπ' αὐτὴν τὴν προειδοποίηση, καὶ τὴν τρομάρα του τὴν κορυφώνει μιὰ τελευταία παρατήρηση τῆς Ἐπιτροπῆς, ὅτι τὰ παραδείγματα που θὰ τοῦ δώσει τώρα θὰ τὸν πείσουν πὺς «τὰ ὅπ' αὐτῆς λεγόμενα οὐδεμίαν ἐνέχουσιν ὑπερβολήν». Τί διάβολοι συλλογίζεστε; τρελλάθηκαν οἱ συντάχτες τῆς Γραμματικῆς; Μὰ μόλις προχωρήσετε, καταλαβαίνετε πὺς κάτι παρόμοιο ἔπαθαν μόνο οἱ συντάχτες τῆς Ἐκθεσῆς, γιατί ἀντὶ «δόρυβρον τῶν ἐδῶν καὶ γλῶσσαν τῶν φαυλοδίων», που περιμένετε νὰ ὀρῆτε, σὰς παρουσιάζει ἡ ἴδια ἡ Ἐκθεσι, παρμένα ἀπ' τὴ Γραμματικὴ, τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα (δὲν παραλείπω κανένα): ὁ πατήρ, ὁ ψωμῆς, ὁ ἐργάτης, ὁ περιβολάτης, ὁ καφές, ὁ παπούς, ὁ οὐρανός, ὁ ἔμπορος. Καὶ παρακάτω, πάλι ἀπ' τὴ Γραμματικὴ: «Κατὰ τὸ περιβολάτης κλίνονται: ἀρότης, βεζιρής, βαρκάτης, καβαλάτης... Κατὰ τὸ καφές: καφές, φιδές, μινιάρης... Κατὰ τὸ ψωμῆς: παπῆς, ψαράς, γαλατῆς, μιλωνῆς...».

Τρομαρὴ ἀρρώστεια ἡ προκατάληψη. Ὁ ἀρρωστος μοιάζει τὸν ὑπνωτισμένο, που ἐνῶ κάθεται ἡσυχότατα στὴν πολυθρόνα του βλέπει ἔμπρὸς του πυρκαϊά, ναυάγιο, δολοφόνους, φαυλοδίους, ἢ ὅτι ἄλλο τὸν προστάζει ὁ ὑπνωτιστής. Καὶ ἡ ὑπνωτισμένη Ἐπιτροπὴ ἔχει ἔμπρὸς της κιτὶ καὶ βλέπει «δόρυβρον τῶν ἐδῶν». Καὶ δὲν εἶναι μόνο οἱ λέξεις χυδαίες, εἶναι καὶ ἡ κλίση τους. «Καὶ συνιστῶνται αἱ ἐξῆς καταλήξεις τῶν πρωτοκλίτων» λέει ἡ Ἐπιτροπὴ (σ.21). Καὶ συλλογίζεται ὁ ἀναγνώστης: νὰ μιὰ εὐκαιρία νὰ μάθουμε πὺς κλίνουν οἱ φαυλόδιοι τὸν καφέ. Μὰ βλέπει ἔξω φανα μὲ πολλὴ ἀπορία, μέσα στὴν Ἐκθεσι τὴν ἴδια: ὁ καφές, τοῦ καφέ, οἱ καφέδες, τῶν καφέδων... ὁ ψωμῆς, -ἡ-άδες, -ἰδων, ... καὶ ἀρχίζε, ὁ ἀναγνώστης νὰ υποψιάζεται μήπως κι' ὁ ἴδιος εἶναι φαυλόδιος.

Δύο καὶ δύο τέσσερα, κύριοι Ἐπιτροποι. Ὑπάρχει στὸν κόσμο καφές; Ναι ἢ ὄχι; Πίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ποτὶ καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλληνες; Καὶ ἀραγε μόνο τὸ πίνουν, ἔτσι στὰ δουλιά, ἢ καμιά φορά προφέρουν καὶ τ' ὄνομά του. Θερρῶ κάποτε χρειάζονται καὶ νὰ τὸ γράψουν. Καὶ μιὰ λέξη που λέγεται καὶ γράφεται ἀνήκει σὲ κάποια γραμματικὴ κατηγορία; Ναι ἢ ὄχι; Λοιπὸν περιμένουμε νὰ μᾶς πῆτε πὺς θὰ τὴν κλίνουμε αὐτὴν τῇ λέξει, ἢ μὲ ποιάν ἄλλη θὰ τὴν ἀντικαταστήσουμε. Ἐπίσης θὰ μᾶς πῆτε καὶ τί θὰ γίνῃ ὁ φιδές καὶ ὁ μινιάρης. Μὰ αὐτὰ εἶναι «τὰ κοινὰ καὶ ἀπλούστατα νοήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τοῦ βίου». Ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι: «κτημέλιτος καί, ὡς εἰκός, πολὺ ἀτελεστέρα τῆς ἐκφραζούσης τὰ σπουδαιότερα διανοήματα τῶν πεπαιδευμένων τάξεων»

(σ. 3). Πολὺ καλά. Τότε πὺς θὰ τὰ ποῦμε στὴν «ὀρθοεπὴ γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων ἢν αἰώνων ἐργασία ἐδημιούργησεν»; Θ' ἀπαντήσετε βέβαια πὺς ἡ «ὀρθοεπὴς» εἶναι μιὰ μεγάλη ἀρχόντισσα που δὲν καταδέχεται νὰ κατεδαίνη σ' αὐτὰ τὰ χαμηλὰ στρώματα καὶ νὰ λερώνεται. Δὲ μοιάζει τὴν πρόστυχη τῇ γαλλικῇ, που ἔχει μιὰ λέξη γιὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ πράματα: café, vermicelle, minaret, καὶ τίς ἔχει περασμένες καὶ στὸ λεξικό της.

Ἐχουμε καὶ μερικές ἄλλες ἀπορίες ἀκόμη. Ὁ ψαράς θὰ γίνῃ ἀλιεύς, ὁ μιλωνῆς: μιλωθρός, ἢ μιλωνοῦ: ἢ μιλωθρός, ὁ σουγιάς: κονδυλομάχαιρον, τὸ μαχαιροπήρουνο: μάχαιρα καὶ περόνη, τὸ ἀβγολέμονο: ὠδὸν μετὰ λεμονίου. Πολὺ καλά. Ἀλλὰ τί θὰ γίνων τὰ ἀγός, παράς, ὁκᾶ (-άδες), χιονόνερο... που τὰ σημειώνετε κι' αὐτὰ μὲ πνεῦμα εἰρωνείας; Ἄ, ὅσο γιὰ τὸν παρά, ἡ ἀπάντηση εἶναι πρόχειρη: θὰ γίνῃ χοῖμα. Καὶ ἐπομένως τὸ γρόσιον θὰ ἔχη 40 χοῖματα!

Πὺς ἔπαθε ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν παραίσθηση τῆς χυδαιότητος; Ἡ ὑποκειμενικὴ αἰτία εἶναι βέβαια ἡ προκατάληψη. Ἀξίζει ὅμως νὰ βροῦμε καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ αἰτία της: Ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἔχει τὴν κλίση καφές—ἡ—ἔδες—ἔδων. Δὲν μπορεῖ νὰ γραφῇ νεοελληνικὴ γραμματικὴ μὲ ἀξίωση ἔργου ἐπιστημονικοῦ δόχως αὐτὸν τὸν τύπο. Ἀλλὰ ἡ γραμματικὴ αὐτὴ χρειάζεται καὶ παραδείγματα. Ἐδῶ τώρα γεννιέται τὸ σκάνταλο: Μὲ τὸ νὰ ἔχουμε σχηματίσει τὴ λόγια γλῶσσα μας ἀποκλειστικὰ ἀπάνω στὸν τύπο τῆς ἀρχαίας, συμβαίνει που στὸν τύπο καφές δὲν ἀνήκει καμιά λόγια λέξη. Ἐπομένως ὁ συγγραφέας τῆς γραμματικῆς δὲν ἔχει νὰ βάλῃ ἄλλα παραδείγματα παρὰ λέξεις τῆς κοινῆς ὁμιλίας: καφές, φιδές, νιργιές... Νὰ γιατί ἡ Ἐπιτροπὴ φαντάζεται πὺς ὁ συγγραφέας ἔχει ἰδιαίτερη συμπάθεια γιὰ τὸ λεξιλόγιο τοῦ κοινοῦ βίου, που τὸ ὀνομάζει, γιὰ τὴν ἐντύπωση, «γλῶσσαν τῶν φαυλοδίων». Ἡ ἐπιστημονικὴ της σκέψη δὲ φτάνει ἴσια μὲ τὸ σημεῖο τοῦ νὰ ἀντιληφτῇ αὐτὸ τὸ δίλημμα: πὺς ἢ θὰ παραλείψετε αὐτὸν τὸν τύπο καὶ τότε ἡ γραμματικὴ σας θὰ εἶναι εἰρωνεῖα νεοελληνικῆς γραμματικῆς, ἢ θὰ τὸν βάλετε μὲ παραδείγματα τέτοια. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλους τύπους, π. χ. -οῦ, -οῦς (ἢ μιλωνοῦ, ἢ καπελοῦ, ἢ Ραλλοῦ), -άς, -άδες (παράς, ἀγάς),...

Εἶναι περιττὸ νὰ ἐξακολουθήσῃ περισσότερο ὁ ἐλεγχος ἀπάνω στὴν ἐπίκριση τῆς Γραμματικῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ ΔΕΝ ΞΕΡΕΙ ΤΙ ΘΕΛΕΙ. Παραθέτει διαφορὸς κανόνες ἀπ' τὴ Γραμματικὴ, μὲ πνεῦμα εἰρωνείας πάντα, μὰ χωρὶς νὰ λέῃ καὶ γιατί τοὺς ἐπικρίνει καὶ πὺς ἔπρεπε νὰ εἶναι κατὰ τὴν ἰδέα της. Π. χ. «Εἰς τὸν πληθυντικὸν τοῦ θηλυκοῦ ἀρ-

θρου ή ονομαστική είναι οί (οί γυναίκες...)» παραθέτει ή 'Επιτροπή απ' τή Γραμματική. Καί διωώς δείχνει ή 'Επιτροπή σά νά παραδέχεται τήν ἀληθινή δημοτική, ἀφοῦ σέ πολλά μέρη ονομάζει τή γλῶσσα τῆς Γραμματικῆς καί τῶν 'Αναγνωστικῶν «ψευδοδημῶδη». Μένει λοιπόν ὁ ἀναγνώστης μέ τήν ἀπορία, πῶς ἀρχε νά κάνη αὐτό τό ἄρθρο «εἰς τήν ἀληθῆ δημῶδη». Ἄλλο: Τά ἄρθρα τόν, τήν, χάνουν τό ν ὅταν τό ὄνομα που ἀκολουθεῖ ἀρχίζει ἀπό σύμφωνον ἐξακολουθητικόν (τῇ χάρη, τῇ βερούση). Πῶς τά λείει αὐτά ή «ἀληθῆς δημῶδης»: Κι' αὐτό δέ μας τό ἐξηγεῖ ή 'Επιτροπή.

Γερά ἐκμεταλλεύεται ή 'Επιτροπή, γιά νά ἐνισχύσῃ τή θέση της, ἕνα φυσικό γεγονός, ὅτι μιὰ γλῶσσα που μόλις ἀρχισε νά γράφεται ἔχει πάντοτε κάποια ποικιλία στούς τύπους, ἐκμεταλλεύεται δηλαδή τήν εὐσυνειδησία καί τή λεπτότητα που εἶχαν οἱ συντάχτες τῆς Γραμματικῆς νά μὴ νομοθετήσουν πρόωρα, παρὰ νά σημειώσουν παράλληλα περισσότερους τύπους ἐκεῖ ὅπου δέν εἶναι ἀκόμη φανερό ποιός θά ἐπικρατήσῃ. Καί ἔχουν τήν ἀπερισκεψία νά παρατηρήσουν οἱ κ. κ. 'Επιτροποί, ὅτι «ὁ κυκεὼν καί ή σύγχυσις ἐν τῇ κλίσει τῶν ρημάτων ὑπερβαίνει πᾶσαν περιγραφὴν». Καί τά λέν αὐτά, γιὰ μιὰ καινούριε γλῶσσα, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι που δέν ἔγραψαν ἀκόμη τή γραμματική τῆς καθαρῆς «ἥν αἰῶνων ἰργασία ἐδημιούργησεν».*

Καί συμπεραίνει ή 'Επιτροπή, ὅτι «αἱ δυσχέρειαι τῆς ἐκμάθησεως τῆς καθαρῆς εἶναι μηδέν ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνας ἃς προβάλλει ή νέα τραγελαφική γλῶσσα» (σ. 28), καί ἀντὶ «ἀπλοποιήσεως τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καί διευκολύνσεως τῶν μαθητῶν εἰσάγεται ή πολυτυπία, ὁ κυκεὼν, ή σύγχυσις, ή γλωσσική ἀναρχία, καί προβάλλονται τῷ παιδί δυσχέρειαι ἀνυπέρβλητοι» (σ. 34). Πρέπει νά ἔχη κανεῖς κλειστά τὰ μάτια γιά νά φτάσῃ σ' αὐτό τό συμπέρασμα. Γιατί ἂν τὰ ἔχη ἀνοιχτά, θά ἴδῃ βέβαια τήν πραγματικότητα, που λείει πως οἱ τύποι θυμόσουν καί θυμόσουν καί ἐθυμόσουν ἐθυμόσουν, κι' ἄλλοι τόσοι ἀκόμη, δέν παρέχουν «τῷ παιδί» τή δυσκολία που τοῦ δίνει ὁ ἕνας μόνος τύπος ἐνεθυμῶσο, γιατί τοὺς τύπους ἐκείνους ὅλους τοὺς λείει τό παιδί ἀπὸ πρὶν, ἢ, ἂν εἶναι ξενόφωνο, τοὺς ἀκούει τριγύρω του στή ζωή, ἐνῶ τό ἐνεθυμῶσο μόνο στὸν πανηγυρικό καμιάς τελετῆς θά τό ἀκούσῃ, γιά νά τό ξεχάσῃ ἀμέσως. Καί γιά τὸν ἴδιο λόγο δυσκολία καμιά δέ θά ἔρῃ στοὺς διπλοὺς τύπους γέρο:-γέροντας, δράκος:-δράκοντας, νοικοκύρηδες:-νοικοκυραῖοι, λάθη:-λάθια, χεῖλη:-χεῖλια, κακή:-κακιά, ξαν-

* Ὁ ἀναγνώστης, ἂν θέλῃ νά ἴδῃ τί θά πῇ «κυκεὼν καί σύγχυσις», νά διαβάσῃ: Ἡ διδασκαλία τῆς καθαρῆς «ἥν αἰῶνων ἰργασία ἐδημιούργησεν» (Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τόμ. Β, 1912, καί Γλῶσσα καί Ζωή, Παράρτημα).

θή:-ξανθιά, τοῦ ἄντρα καί τοῦ ἀντρός, τοῦ μήνα καί τοῦ μηνός, ... καί στὰ ἀνώμαλα κάβουρας:-καβοῦρια, χρόνος:-χρονία... Νίκος, κλητική Νίκο, Πέτρος, κλ. Πέτρο... γιά τὸν ἀπλούστατο λόγο που τά ξέρει ὅλ' αὐτά ἢ τ' ἀκούει, ἐνῶ δέ θ' ἀκούσῃ ποτὲ ἀπὸ ζωντανούς ἄνθρώπους νά ποῦν τῷ παιδί, τοῖς παισίν, ταῖς εἰκόσιν, τοῖς κυσί, τοῖς λέονσι, τοῖς πατράσι, ταῖς μητράσι. Αὐτό δέν τό βλέπει ή 'Επιτροπή μέ τὰ κλειστά τὰ μάτια, γιατί γι' αὐτήν ὁ παράγοντας ζωή, ὁμιλία δέν ὑπάρχει στή διδασκαλία. Ὑπάρχει μόνο βιβλίο, χαρτί, πέννα καί καλαμάρι.

«Καί ἀφοῦ λέτε πως τό παιδί τοὺς ξέρει αὐτοὺς τοὺς τύπους, τότε τί σκοπὸ ἔχει ή Γραμματική σας:» θά ρωτήσῃ κάποιος ἀνίδεος. Μά δέν ἀποκλείεται τήν ἐνσταση αὐτὴ νά τήν προβάλλῃ καί ή 'Επιτροπή ή ἴδια. Ὑστερα ἀπ' τήν ἰδέα που μας ἔδωκε ή 'Εκθεση γιά τήν ἐπιστημονική της ἀντίληψη, δέ θά μας φαινότανε παράξενο. Λοιπόν, ἀγαπητέ μου Ἀνίδεε, εἴτε ἀγράμματος ἄνθρωπος εἶσαι, εἴτε σοφός Ἐπίτροπος, ὁ σκοπὸς τῆς γραμματικῆς δέν εἶναι πάντοτε νά μάθῃ τό παιδί τοὺς τύπους. Ὅταν κανεῖς μαθαίνει ξένη γλῶσσα, ὅταν τό ξενόφωνο παιδί θά πάῃ στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο, τότε βέβαια ή Γραμματική μας θά τό βοηθήσῃ νά μάθῃ τοὺς τύπους, τῆς «ψευδοδημῶδους» ἃς ποῦμε, ἂν καί θά ἔχη, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, τή σπουδαιότερη βοήθεια τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς, γιατί θ' ἀκούῃ νά μιλοῦν ὅλοι τριγύρω του «τὴν μιλλιάρην ἐν τῇ ἀπεχθεστάτῃ αὐτῆς μορφῇ». Ὅταν διωώς τό παιδί μιλεῖ ἀπὸ πρὶν τῇ γλῶσσά τοῦ σχολείου, ὅταν τό ἐλληνόφωνο παιδί πάῃ στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο (ὅπου διδάσκεται ή δημοτική), ἢ τό Γαλλόπαιδο που μιλεῖ στὸ σπῆτι καθαρὰ γαλλικὰ πάῃ στὸ γαλλικὸ σχολεῖο, τότε ή γραμματική ἔχει σκοπὸ ὄχι νά διδάξῃ στὸ παιδί τοὺς γραμματικούς τύπους, παρὰ νά ταξινομήσῃ μέσα στή διάνοιά του τοὺς τύπους ἐκείνους που ξέρει πολὺ καλὰ νά μεταχειρίζεται μέ τό αἶσθημα, νά δείξῃ τή λογικὴ σχέση μεταξὺ τους, νά κἀμῃ συνειδητὸ τό ὅλικό που τό παιδί κατέχει ὑποσυνείδητα. Δέ θά τοῦ μάθῃ νά λήῃ *la grande maison*, ἀφοῦ τό παιδί τό ξέρει. Θά τό ἐδηγήσῃ διωώς νά ξεχωρίσῃ τίς ἐννοιες οὐσιαστικό, ἐπίθετο, ἄρθρο, νά καταλάβῃ τί λειτουργία ἔχει τό καθένα, τί θά πῇ ῥῆμα, χρόνος, πρόσωπο κτλ. κτλ. Τὸ ἴδιο θά γίνῃ καί στὸ δικό μας τό σχολεῖο. Καί δέν ὑπάρχει θαυμασιώτερη ἀσκηση γιά νά ξυπνήσῃ τήν κρίση τοῦ παιδιοῦ, ἐνῶ δέν ὑπάρχει ἀποκοιμιστικώτερο μάθημα γιά τήν παιδικὴ διάνοια ἀπ' τὸ οἱ μείζονες:-μείζονες, καί οἱ νοήμονες κύνες:-τῶν νοημόνων κυνῶν:-τοῖς νοήμοσι κυσίν.

Κ' ἕνα διώτερο σκοπὸ ἔχει ἀκόμη ή γραμματικὴ καί γενικώτερα ή γλωσσικὴ διδασκαλία: ἀνάμεσα στήν ποικιλία τῶν τύπων καί ἐκφρά-

σεων που έχει πάντοτε ή λαϊκή γλώσσα, να ξεχωρίση εκείνα που είναι αδόκιμα από εκείνα που καθιέρωσε ή χρήση των μορφωμένων και που πήραν έπομένως τη σφραγίδα της ευγένειας. "Ετσι κ' εμείς θα διδάξουμε το παιδί να λέη π. χ. για μένα και όχι για τὰ μένα, έφερε και όχι ήφερε, πήγα και όχι πάγα, έμεινα και όχι έμεικα,...

Αξιοσημείωτο είναι που το ξεχώρισμα αυτών των ιδιωματικών τύπων θα γίνη «μεθ' αλμάτων», ο δάσκαλος δὲ θα «προσαρμόζεται» προς το γλωσσικόν επίπεδον του καθενός παιδιού, παρά θα μιλή άμέσως άπ' την αρχή, σε μικρούς και μεγάλους, τη δική του γλώσσα, εκείνην δὲ που είπαμε, τὴν «ψευδοδημώδη». Τὸ ήφερε δὲν έχει ανάγκη να τὸ πῃ πρώτα ήφερε και ύστερα έφερε, για να τὸ μάθῃ ὁ μαθητὴς πὺς εύκολα. Προνόμιο τῆς ζωντανῆς γλώσσας να έπιβάλλεται διὰ μίας. Καί χαρακτηριστικὸ τῆς τεχνητῆς γλώσσας να σέρνεται σὰν τὸ σάλιαγκο και να μὴ φτάνῃ ποτέ.

"Ετσι και μόνο έτσι, σχηματίζεται ἡ γλώσσα των μορφωμένων ἢ ἀληθινὰ κοινὴ ἐθνικὴ γλώσσα. Καί είναι ένα ἀπὸ τὰ ψέματα τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκεῖνο που γράφει, πως κατὰ τὴν Ἐγκύκλιο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (1910) ὡς ὄργανο τῆς διδασκαλίας πρέπει να χρησιμοποιῆται «ἡ μητρικὴ γλώσσα των μαθητῶν, καί ἂν ἐτι αὕτη είναι διάλεκτος» (σ. 12, 142). Ἡ προκατάληψη ἐμποδίζει τὴν Ἐπιτροπὴ ἀκόμη και να διαβάξῃ σωστά. Ἡ Ἐγκύκλιος δὲν έχει τὴ φράση «καί ἂν ἐτι αὕτη είναι διάλεκτος». Λέει μόνο «ἡ μητρικὴ γλώσσα των μαθητῶν», και ἐννοεῖ φυσικὰ τὴν κοινὴν δημοτικὴν που μιλεῖ ὁ λαὸς στὰ μεγάλα κέντρα, και που τὴν καταλαβαίνει πολὺ καλά τόσο ὁ Τραπεζούντιος ὡς και ὁ Κρητικὸς και ὁ Ἡπειρώτης, μ' ὅλες τίς διαλεκτικὰς παραλλαγὰς που έχει ἡ μητρικὴ τους γλώσσα. Ὅτι είναι ἀλήθεια πως «οἱ σχολικοὶ νομοθέται ζητοῦσι να στερεοποιήσωσιν ἐν τῇ συνειδήσει των μαθητῶν πῶς τὰς γλωσσικὰς ἀτελείας, ὥς ὁ παῖς κομίζει μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ οἴκου» (σ. 13), ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανένας ιδιωματικὸς τύπος στὴ Γραμματικὴ οὔτε στὰ Ἀναγνωστικά. Μὰ ληυμόνησα: «γλωσσικὰς ἀτελείας» καί «διάλεκτον» εἶπαν λέη ἡ Ἐπιτροπὴ, ἐννοεῖ τὰ παιέρας, παιδί, σπίτι... καί σ' αὐτὸ τὸ σημείο παύει ἡ συζήτηση, γιατί σκοπὸς μου δὲν είναι να γράψω στοιχεῖα γλωσσολογίας γιὰ μικρὰ παιδιὰ. Γιατί «διαλεκτικοὶ τόποι, δημώδης γλώσσα, ψευδοδημώδης, ἀπεχθεστάτη μαλλιάρη καί γλωσσικὴ ἐξέλιξις» ὅλα αὐτὰ μέσα στὴ σκέψη τῆς Ἐπιτροπῆς είναι μπερδεμένα σὲ δαθμὸ ἀπελπιστικὸ.

Πόσο ἑλαφρὸ είναι τὸ γλωσσολογικὸ φορτίο των κ. κ. Ἐπιτρόπων δὲν τὸ φαντάζεται ὅποιος δὲν ἐδιδάσκει τὴν Ἐκθεσὴ. Τριανταπέντε χρό-

νια πέρασαν ἀφ' οὗτου πρωτογενῆς τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, τόννοι μελάνη χύθηκαν ἀπὸ τότε, και ὅμως οἱ κ. κ. Ἐπιτροποὶ νομίζουν ἀκόμη σήμερα, πως ἐπειδὴ λέμε ἐν τοῦ ἴμου πρέπει να λέμε και ἐππος, ἄλλως τοὺς ἐππικοὺς ἀγῶνας πρέπει να τοὺς ποῦμε ἀλογήτους. Καί οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ γνωρίζουνε ξένες γλώσσες, και ξέρουν που ἡ γαλλικὴ λέει équitation, équestre, équidés, ἀλλὰ cheval, aqueux, aquatique, aquarelle, ἀλλὰ eau κτλ. Καί οἱ ἴδιοι γράφουν ναυάγιον, ἀλλὰ όχι ἄγινι, ἄνεοις ἀλλὰ όχι ἀνήμι,... Αὐτὰ είναι πράματα γνωστὰ στὰ παιδιὰ, που πολλοὶ μαθητὲς τους είναι σὲ θέση να τοὺς τὰ διδάξουν.

Ἡ κρίση τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπάνω στὰ ἀναγνωστικά ἀποδίδει σὲ δύο σημεία: στὸ περιεχόμενον και στὴ γλώσσα. Είναι ὅμως φανερό πως τὰ βιβλία αὐτὰ καταδικάζονται ἐπειδὴ είναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ και πως ἡ κρίση τοῦ περιεχομένου ἐρχεται ἐπικουρικῶς να ἐπικυρώσῃ τὴν καταδίκη τους, και κανένας λόγος δὲ θὰ γινότανε γι' αὐτὸ ἂν εἶτανε γραμμένα στὴν καθαρεύουσα. Ἄν τὰ περισσότερα Ἀναγνωστικά ἔχουν ἐλαττώματα, δὲν εἶμαι ἀρμόδιος να τὸ ἐξετάσω, ἀλλωστε τὰ εἰδεξε ἡ κυρία Δέλτα πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν Ἐπιτροπὴ, εἰδεξε ὅμως ἀκόμη περισσότερα στὰ προηγούμενά τους, τὰ γραμμένα στὴν καθαρεύουσα, που καμιά Ἐπιτροπὴ δὲν πρότεινε να τὰ κάψουμε (*). Δὲ μας πέρασε ποτὲ ἡ ιδέα πως σώνει να γραφῶνε στὴ δημοτικὴ τὰ ἀναγνωστικά για να είναι τέλεια καί ἀπ' τὴν ἐποψὴ τοῦ περιεχομένου. Ἄν αὐτὰ δὲν εἶτανε καλά, μὲ τὸν καιρὸ θὰ γινόντανε τὰ καλύτερα. Ἐπομένως, ἐπαναλαμβάνω, τὸ ζήτημα είναι καθαρὰ γλωσσικὸ. Μολαταῦτα θὰ ἐξετάσω και τὴν κρίση τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπάνω στὸ περιεχόμενον, ἐπειδὴ θὰ μας δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν να ἐκτιμήσωμε 1ο τὴν εἰλικρίνεια των κ. κ. Ἐπιτρόπων και 2ο τὴ λογοτεχνικὴ τους αἴσθησιν. Καί ἀφοῦ τὸ ζήτημά μας είναι τὰ δύο αὐτὰ σημεία καί ἡ γλωσσικὴ μορφή, που είναι σὲ ὅλα ἡ ἴδια, και όχι ἡ ἀξία τοῦ καθενὸς ἀναγνωστικοῦ χωριστά, για να εἶμαι συντομώτερος, θὰ μιλήσω μόνο για τὰ Ψηλὰ Βουνά, ἓνα ἀνάγνωσμα, που μὲ ἤδονὴ διαδίδεται ἀπὸ μικροὺς και μεγάλους. Θυμίζει τὰ ὠραιότερα μυθιστορήματα τοῦ J. Verne, καί, ἔπου μιλεῖ για τὴν ὥσα, τὰ χαριτωμένα παραμῦθια τοῦ Kipling.

* Ἀς ἴδωμε πρώτα τὴν εἰλικρίνεια τῆς Ἐπιτροπῆς.

Παρατηροῦμε ἀμέσως ἓνα περίεργον πρῶμα, που ἐνῶ ἡ Ἐκθεσὴ τῆς Ἐπιτροπῆς είναι τυπωμένη στὰ 1921 καί ἡ 2η ἐκδοσὴ των Ψ.Β. στὰ 1919, δηλαδὴ τουλάχιστον ἓνα χρόνον πρὶν, ἡ κρίση τῆς Ἐπιτροπῆς ἀναφέρεται

* Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τόμ. 7, 1917-19 καί τόμ. 3, 1913.

στην 1η, έκδοση. Άγνωστο γιατί. Έχω μόνο τη 2η έκδοση, και άπάνω σ' αυτήν θά μιλήσω. Άν διαφέρει από την 1η, αυτό δέν άδυνατίζει την άπάντησή μου, επιδαρόνει μονάχα την Έπιτροπή, που χρεωστοόσε βί-
βαια νά κάμη την κρίση της άπάνω στη νεώτερη έκδοση, που είχε όλο
τόν καιρό για νά τη διαδάση.

Κατά την αντίληψη λοιπόν της Έπιτροπής, τά παιδιά εκείνα που
πήγανε στο βουνό νά περάσουν τους δύο μήνες των διακοπών «δέν έπα-
θύμηναν ούδ' άπαξ νά γράψουν επιστολήν πρὸς τους οίκαίους ή νά λά-
θωσιν ειδήσεις περί αὐτῶν... Καί οὐδείς τῶν πατέρων, οὐδεμία τῶν μη-
τέρων άπεφάσισε... νά επισκεφθῇ τό τέκνον της, ή τουλάχιστον νά
γράψῃ πρὸς αὐτό ή νά πληροφορηθῇ...» (σ.67). Έμεῖς ὁμῶς διαβάζου
με στά Ψ. Β. «Αὐτός ὁ καλὸς ἄνθρωπος (ὁ κύρ Στέφανος) ἔδωκε τό λό-
γο του στοὺς γονεῖς τους πως... θά τά προσέχῃ... καί θά τοὺς φέρ-
νῃ νέα τους συχνά που θά κατεβαίνῃ στήν πόλιν» (σ. 7), καί «τή στιγ-
μή που τά ἔλεγαν αὐτά φάνηκε ὁ κύρ Στέφανος. Έφερνε ὅπως πάντα τό
ταχυδρομεῖο τῶν παιδιῶν, τὰ γράμματα που τοὺς ἔσταλναν οἱ δικοί τους»
(σ. 117).

«Καί της Θρησκείας τό ὄνομα εἶναι ἀπό τοῦ βιβλίου τούτου ἀποκλει-
σισμένον. Καί ἡ Θρησκεία ἔχει καταργηθῇ ἐν τῇ παραδόξῳ κοινότητι
τῶν παιδῶν...» λέει ἡ Έκθεσις (σ. 64), καί «... δέν άπεφάσισαν οἱ
συγγραφεῖς οὐδ' άπαξ νά παραστήσωσι τοὺς παῖδας στρέφοντας τό ὄμμα
πρὸς τό ὑπέρτατον Όν. Οὐδ' άπαξ ἔμφανίζουσιν αὐτοὺς προσευχομένους»,
«... καί μόνον τήν Έκκλησίαν τοῦ χωρίου δέν σκέπτονται νά επισκε-
φθῶσιν...». «Άλλ' οὐδέ τίς Κυριακός... συναντῶμέν τι ὅπου τά ὑπομι-
νήσκῃ τοὺς μαθητάς τά καθήκοντα αὐτῶν πρὸς τόν Θεόν. Περιγράφον-
τες οἱ συγγραφεῖς πῶς οἱ παῖδες διέρχονται τήν Κυριακήν ἐν τῷ ὅκτει.
θεωροῦσι περιττόν νά παραστήσωσιν αὐτοὺς μεταβαίνοντας εἰς τήν ἐκ-
κλησίαν τοῦ χωρίου... Άλλ' ἀρκεῶνται νά πληροφορήσωσι τοὺς ἀναγι-
νώσκοντας τό βιβλίον ὅτι οἱ μαθηταί τῇ Κυριακῇ ξαπλωμένοι ξεκουρά-
ζονται» (σ. 65). «Καί μόνον περί-έκκλησίας δέν γίνεται λόγος. Έν μιᾷ
μόνῃ περιπτώσει (παραπάνω εἶπε «οὐδ' άπαξ»), καθ' ἣν επισκέπτονται
«τό μοναστήρι τοῦ «Αἰ-Λιά», ἀποφاتیζουσιν οἱ συγγραφεῖς νά ὀμιλήσω-
σι περί ἐκκλησίας» (σ. 66). Έν τούτοις κάθε ἄνθρωπος που εἶναι πῶς
προχωρημένος στήν ἀνάγνωσι ἀπ' τοὺς κ.κ. Έπιτρόπους μπορεῖ νά δια-
δάσῃ στά Ψ.Β. τά ἀκόλουθα: «Νά λοιπόν μιᾷ μικρῇ πολιτείᾳ. Έχει σπί-
τια κι' ἄνθρώπους. Νά εἶχε καί μιᾷ ἐκκλησίᾳ! Μά οὔτε κ' ἡ ἐκκλησία
θά τοὺς λείψῃ. Ό κύρ Στέφανος τοὺς εἶπε πως κάθε Κυριακῇ θά πηγαί-
νουν στό Μικρὸ χωριὸ ν' ἀκούσῃ τῇ λειτουργίᾳ» (σ. 35). «Σήμερα εἶναι

Κυριακή. Κάτι ξεχωριστό ἔχει τοῦτο τό πρωί. Τά παιδιά, ὅταν γύρισαν
ἀπό τήν ἐκκλησία, ἤρθαν καί ξαπλώθηκαν στοὺς ἴσκιους» (σ. 62). «Καί
ὁ γέρος ὁ παπᾶς ἀπὸ τό Περιτέρι, μέ τ' ἄσπρα του γένεια, ἔψαλε ὠραία
μέ δυνατὴ φωνή τὸν ὕμνο της Θεοτόκου» (σ. 158). Καί τέλος εἶναι οἱ ἑ-
ξι ὠραῖες σελίδες ὅπου περιγράφεται ἡ ἐπίσκεψις τῶν παιδιῶν στό μο-
ναστήρι τοῦ Αἰ-Λιά: ἐσπερινός καί ἀπόδειπνο καί λειτουργία (σ. 150).

Ἡ Έπιτροπή δρίσκει ὅτι «σχεδὸν οὐδαμῶς ἐξυπηρετεῖται διὰ τοῦ
περιεχομένου τοῦ βιβλίου ὁ ἀνθρωπιστικὸς καί ἠθικὸς σκοπός, ὃν ὀφείλει
νά ἐπιδιώκῃ τό ἀναγνωστικὸν βιβλίον» (σ. 64). Ἀπεναντίας ὁ ἀπροκατά-
ληπτος ἀναγώστης, που δέν τὸν ἐμποδίζει ὁ γλωσσικὸς φανατισμός νά
δλέπῃ καθαρά, δρίσκει ἕνα πλῆθος ὠραία διδάγματα σκορπισμένα ἐδῶ
κ' ἐκεῖ μέσα στή διήγησι. Ἀφοῦ δέν τά δλέπει ἡ Έπιτροπή, εἶναι ἀ-
νάγκη νά της τά δείξουμε μέ τό δάχτυλο.

Πρῶτα ἔχουμε ἀνάμεσα στά παιδιά τὸν Ἀντρέα, ἕνα ὠραῖο παράδειγ-
μα τόλμης καί ἐπιμονῆς, ἀλλὰ καί εὐγενικῆς καρδίας. Αὐτός προσπά-
θησε νά κάμη μόνος ἐκεῖνο που οἱ ἄλλοι δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν.
«Ἦταν τό παιδί που τολμοῦσε. Δέν τὸν θυμοῦνται νά δείλιασε ποτέ.
Ἀλλὰ πῶς γενναῖος ἦταν ἐκεῖ που θά ὤφελοῦσε τοὺς ἄλλους» (σ. 6). Αὐ-
τός κατορθώνει νά νικήσῃ ὅλες τίς δυσκολίες καί νά κάμη ὥστε νά
πραγματοποιηθῇ ἡ ἐκδρομή.

Δεύτερο γεγονός ἀξιοσημείωτο εἶναι που ὅλα τά παιδιά πειθαρχοῦ-
νε στὸν Ἀντρέα, καί δὲ γεννιέται καμιὰ διχόνοια ἀπὸ παιδικὴ μικροφι-
λοτιμία.

Τρίτο εἶναι τό αἶσθημα της φιλίας μεταξὺ τῶν παιδιῶν, που ἐκδη-
λώνεται ζωηρότερα ὅταν ὁ χαμένος Φάνης ξαναδρίσκει. «Ἡ ὠραιότε-
ρη μέρα που πέρασαν ὥς τώρα εἶναι αὐτή. Ποτέ δέν ἀγάπησαν τό Φά-
νη ὅσο σήμερα που τὸν ξαναδρῆκαν. Δὲ χωρίζονται σήμερα... Ό ἕνας
θά ἔδινε γιὰ τὸν ἄλλο τῇ ζωῇ του».

Ό Φάνης εἶναι ὁ καλλιτέχνης. Εἶναι ἡ ψυχὴ ἡ εὐαίσθητη στὶς
ὁμορφίες της φύσης. «Πρῶτος αὐτός βλέπει τίς ὁμορφίες της γῆς καί
τ' οὐρανοῦ καί τίς δείχνει στ' ἄλλα παιδιά: τὸν ἥλιο που βασιλεύει, τὰ
σύννεφα που τρέχουν στὸν οὐρανό, τό ἄστρο που καθρεφτίζεται στό
ρυάκι» (σ. 3). Γι' αὐτὰς τίς ὁμορφίες εἶχε χαθῇ, γιὰ νά ἰδῇ τὸν ἥλιο
που βασιλεύει καί τὰ χρυσὰ τὰ σύννεφα. Καί ἡ Έκκλησία τὸν συγκι-
νεῖ. Στό μοναστήρι «ἐνωθε πως ἡ ψυχὴ τοῦ πετοῦσε μαζί μέ τὰ ἑλα-
φρά σύννεφα που ἔδρακιναν ἀπ' τό θυμιατήρι» (σ. 155).

Τὸ εἶδος της ζωῆς αὐτῶν τῶν παιδιῶν τά κάνει νά ἐννοήσουν τῇ
σημασίᾳ της ἀλληλοδοχίας. «Τότε, στή νύχτα καί στήν ἐρημιᾷ, οἱ

μικροί ταξιδιωτές ένοιωσαν πόσο χρειάζεται ο ένας τον άλλο» (σ. 22).
«Καθένας εργάστηκε για τον εαυτό του αλλά και για όλους» όλοι πάλι δούλεψαν για τον ένα. Έτσι έκαμαν εκείνο που λέμε κοινότητα» (σ. 34).

Η ανάγκη κάνει επίσης αυτά τα παιδιά να εκτιμήσουν τη σπουδαιότητα της συγκοινωνίας. Και αποφασίζουν να κατασκευάσουν δρόμο. Και δίνουν ένα ωραίο παράδειγμα φιλεργίας σε μερικούς δύστροπους χωριάτες, που μαλλώνουν ποιός απ' αυτούς έχει χρέος να φτιαχίσει το δρόμο, και στο τέλος τον βρίσκουνε φτιασμένο απ' τα παιδιά (σ. 52).

Έτσι έχουμε τη σπουδαιότητα διδασκαλία για τη χρησιμότητα των δασών, που τους κάνει ο δασάρχης, και το μετάλλιο της δασικής προστασίας που δίνει στην τάξη τους από μέρος του Κράτους, έπειδή φυλάγουν το δάσος. Και αυτό μας δίνει την ευκαιρία να γνωρίσουμε τη λεπτότητα και τη μετριοφροσύνη του Αντρέα: «Ποιός είναι ο άρχηγός σας;» ρωτά ο δασάρχης. «Όλοι γύρισαν και κοίταξαν τον Αντρέα. Εκείνος δέ μιλούσε... Ο δασάρχης έδωσε το μετάλλιο του Αντρέα. Εκείνος το έδωσε στα άλλα παιδιά» (σ. 126).

Ο καλός ο ράφτης με «την κάτασπρη γανειάδα και την κατακάθαρα φουστανέλλα καθημερινή και γιορτή» που είχε φτιάσει τη δρόση, και που κανένας χωριανός δεν τον θυμόταν εκτός απ' τον κύρ Στέφανο, είναι ο τύπος του ανθρώπου που κάνει το καλό και δε φροντίζει για την υστεροφημία (σ. 18).

Η λαιμαργία του μικρού Φουχτούλη, που αρρώστησε γιατί έφαγε πολλά άγρια αχλάδια, γίνεται άφορη για να διδαχθούν τα παιδιά τις κακές συνέπειες που έχει αυτό το έλάττωμα (σ. 117).

Ο μυλωνάς είναι μέθυσος. Δε θα είναι βέβαια άγνωστο στα παιδιά πως υπάρχει κάπου κι' αυτό το έλάττωμα στον κόσμο. Η Επιτροπή ξεσπά σε ιερή αγανάκτηση, γιατί ο συγγραφέας να βάζει μέσα στη διήγησή του «πρόσωπα ταπεινά και ανήθικα, ήμισυ κατάλληλα όπως φρονηματίσωσι τους παίδας και χρησιμεύωσιν αυτοίς ως πρότυπα δίου και απομνήσεως διά το μέλλον» (σ. 60). Έμεις όμως βρίσκουμε πως πολύ ωραία φρονηματίζονται τα παιδιά, γιατί, αφού σε μια σελίδα γεμάτη ζωή ζωγραφίζεται η αξιοθρήνητη θέση του μεθυσιμένου απέναντι των παιδιών, ύστερα έρχεται ο ωραίος επίλογος, που δεν τον αναφέρει φυσικά η Επιτροπή: «Ήταν πολύ προκομμένη (ή γυναίκα του μυλωνά) αυτή βγατοόσε το μύλο. Με έχει τέτοια ντροπή για το κακό του άντρός της, που σκύβει το κεφάλι έμπρός στους ξένους. Έριξε μια ματιά στο μεθυσιμένο και μια στα παιδιά, σά να τους έλεγε: «κοίταξε πως καταντά ο άνθρωπος με το κρασί». Και τράβηξε μέσα στη δουλιά της» (σ. 89).

Ο Λάμπρος, ο μικρός τσιπάνος, είναι παράδειγμα αγάπης προς τα γράμματα. Τόση είναι η φιλομάθειά του, που νικά ακόμη και την άγρια επιφύλαξη της βουνίσιας του ανατροφής, και κατορθώνει να δγάλη αυτές τις λέξεις απ' το στόμα του: πως θέλει να του μάθουν τα παιδιά «την άλφα» (σ. 58).

Άλλος ώρα σε τύπος είναι ο Γεροθανάσης ο τσέλιγγας. «Ότι του λείπει σε γράμματα το έχει ο Γεροθανάσης σε νού. Δεν τον έγέλασε κανείς, μ' αύτε και γέλασε κανένα. Λόγο δεύτερο δεν έχει: ένα και σωστό» (σ. 64).

Ο Γεροθανάσης πιάνει το τετράδιο του Λάμπρου του έγγονου του, να κοιτάξει το γράψιμο, και τα παιδιά έχουν την έξοχη λεπτότητα προς το σεβάσμιο γέρο, να μ'ην του πουν ότι το κρατεί ανάποδα (σ. 165).

Και πάλι ο Αντρέας έμψυχώνει τα παιδιά ν' ανεδοüne στον Αραπόδραχο, όπου δεδαιώνονται πως δεν υπάρχει κανένας άράπης, παρά είναι μονάχα δράχοι. Και ύστερα, φεύγοντας, η χαρά των παιδιών που δγήκαν από μια πλάνη κι' από έναν άδικο φόδο ξεσπά σε φαιδρές ειρωνείες: «Νά δάλης το σκούφο σου, μπάρμπα-Άράπη. Νά καπνίσης και το τσιμπούκι σου...» (σ. 114).

Ο Γεροθανάσης αποχαιρετά τα παιδιά και τον έγγονό του το Λάμπρο, που πηγαίνει να μάθη γράμματα. «Σηκώνει το χέρι, κάνει τρεις μεγάλους σταυρούς και λέει: «Νά πάτε στο καλό, να πάτε στην ευχή του Θεού και των Αγίων Αποστόλων». Έπειτα σκύβει στο Λάμπρο: «Λάμπρο, έχει την ευχή μου, κι' άκου τί θα σου πω: Νά γίνης καλός άνθρωπος. Νά έχης τιμή και να κρατ'ες το λόγο σου» (σ. 167).

Και η γανική ωφέλεια από την εκδρομή: «Τα παιδιά έχουν ωραίο χρώμα κι' είναι πολύ πιε δυνατό. Είδαν τη μεγάλη πλάση... είδαν το δουνό, δράχηκαν στα ποτάμια που δροντούν, πάτησαν τους στοιχειωμένους δράχους, κι' έμαθαν να κινδυνεύουν ο ένας για τον άλλο» (σ. 169).

Αυτά και άλλα πολλά δεν τα είδε η Επιτροπή. Ίσως θα τα έδλεπε αν ήταν διατυπωμένα σε κρύα και ξερά παραγγέλματα: «Τα παιδιά πρέπει να έχωσιν όμόνοιαν και να παιθαρχώσιν. Οφείλουσι να άλληλοβοηθώνται. Η μετριοφροσύνη είναι μεγάλη άρετή. Η μέθη είναι έλάττωμα καταστραπτικόν. Οφείλομεν σεβάσμιον προς τους γέροντας, και αν έτι ούτοι τυγχάνωσιν όντες κατωτέρας μορφώσεως ή κατωτέρας κοινωνικής τάξεως» κτλ. Απεναντίας εδώ η διδασκαλία προσφέρεται στο παιδί σε συσσωματωμένη μέσα σε μίαν ωραία διήγηση, όπως ο καλός γιατρός του δίνει ένα εδεργαστικό φάρμακο κρυμμένο μέσα σ' ένα γλυκό και άρωματισμένο σορόπι. Και αυτήν την όμορφιά, αυτήν τη χάρη της διήγησης,

τὴν ποίηση που εἶναι χυμένη σ' ἕλο τὸ βιβλίο δὲν τὴν ἐνωσαν οἱ κ. κ. Ἐπιτροποί. Οὐτε ἕνας Φάνης δὲ θρέθηκε ἀνάμεσά τους:

«Κάτω ἐκεῖ στὸ δάθος ἡ πλατιά θάλασσα περίμενε τὸν ἥλιο. Ὁ ἥλιος κατέβαινε στὸ νερό, μεγάλωνε... Μεγάλωσε περισσότερο, κοκκίνισε, ἄγγιξε τὸ νερό. Κι' ἀφοῦ κοίταξε λίγο τὴν πλάση, θυβίστηκε» (σ.111).

«Ἐνα ὄρνις φάνηκε ἀπὸ πάνω τους νὰ σκίζῃ ἀργὰ τὸν ἀέρα... Γιά μιὰ στιγμή ἔκοψε τὴν ὁρμή του καὶ φτεροζυγιάστηκε, ὑπερὰ χτύπησε πάλι μὲ τίς φτεροθύες τὸν ἀέρα καὶ χάθηκε πίσω ἀπ' τὰ Τρίκορφα» (σ.128).

«Ὁμίχλη σὰ χεροπιαστὸ μαλλί εἶχε σταθῇ ἀνάμεσα τοῦρανο καὶ τῆς γῆς. Ἡ θύελλα νόμιζες πως συλλογιζόταν ποῦ νὰ ὁρμήσῃ... Τὰ δέντρα ἀνατρίχιασαν, ἔσκυψαν καὶ κάτι εἶπαν τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἀστράψε. Πέντε χρυσὲς ὀχιὲς στριφογύρισαν μὲ τὴν οὐρὰ στὴ γῆ καὶ τὴν κεφαλὴ στὴν οὐρανὸ... Σὲ λίγα λεπτά τῆς ὥρας ἡ θύελλα ἦταν μακρὰ. Μόλις φαινόταν πέρα σὰν ἀχνός. Τότε ξανάγινε γαλήνη. Φύλλο δὲ σάλευε. Τὰ δέντρα στίβηκαν σὲ προσευχή» (σ.144).

«Ἐδῶ ἀπάνω ἡ Ρούμελη (τὸ ποτάμι) εἶναι ἀνήσυχη. Πηδοῦν τὰ νερά της σὰν τρελλὰ παιδιὰ· μόνο στὸν κάμπο φρονιμεύουν. Καὶ ὅσο πᾶνε κατὰ τὴ θάλασσα, γίνονται ἡσυχα καὶ συλλογιζόμενα» (σ.15).

Καὶ μιὰ ζωγραφιά τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ: «Τρεῖς χωριανοὶ κι-τσόπιναν μέσα στὸ μαγαζί. Οἱ κόττες ἀπ' ἔξω τσιμπούσαν τὴ γῆ, κ' ἕνα σταχτὶ γαϊδουράκι στεκόταν ἀκίνητο σὰν ψεύτικο. Ὁ μπαλωματὴς μ' ἕνα παπούτσι στὰ γόνατά του ἔδινε γροθιὲς στὸν ἀέρα» (σ. 38).

Ὅλ' αὐτὰ, καὶ ἡ συγκινητικὴ περιγραφή τοῦ γάμου τῆς Ἀφρόδι-ως, καὶ ὁ ὕμνος τοῦ δέντρου, τοῦ ποταμοῦ, τοῦ θουνοῦ—γιατί δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ γλῶσσα, καθαρῶς ἡ δημοτικὴ, ἀναγνωστικὸ τόσο γοητευτικὸ καὶ μὲ τόση λογοτεχνικὴ ἀξία δὲν εἶχε γραφτῇ ὡς τώρα στὴ γλῶσσα μας—ὅλα αὐτὰ, ὅχι μόνο δὲν εἶπαν τίποτε στὴν ψυχὴ τῶν κ.κ. Ἐπιτρόπων, ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀληθινὰ λυπηρὸ γιὰ τὴν αἰσθητικὴ μόρφωση τῶν ἐπιστημόνων μας: ἡ ἔκθεση παρουσιάζει φράσεις ἀπ' αὐτὲς ἀκριδῶς τίς παραπάνω εἰκόνες γιὰ σῶμα τοῦ ἐγκλή-μματος, γιὰ νὰ δείξῃ σὲ τί κακόζηλο ὕψος εἶναι γραμμένο τὸ βιβλίο!

Γιὰ τὴν Ἐπιτροπὴ ὑπάρχουν μονάχα «ὕψηλοι στοχασμοὶ καὶ ἠθικὰ διδάγματα», που πρέπει «νὰ προβάλλωνται τοῖς παισὶ πρὸς μίμησην» (σ.64). Μὲ ποιὰ μορφή πρέπει νὰ δοθοῦν αὐτὰ τὰ ἠθικὰ διδάγματα, ἰδέ-α δὲν ἔχει. Ἄν τὸ παιδί θὰ χασμουριέται ὅταν θὰ τὰ διαβάζει, τῆς εἶ-ναι ἀδιάφορο. Πως ἡ διήγησις πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ εἶναι ὁμορφὴ, νὰ τέρπῃ τὸ παιδί, νὰ τὸ κατακτᾷ, ὑπερὰ νὰ ἔχῃ στενὴ σχέση καὶ μὲ τὴ ζωὴ, γιατί ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὅμοια νιώσῃ μέσα στὸ βιβλίο ἕναν ψεύτι-

κο κόσμο, ὁχυρώνεται καὶ γίνεται ἀπόρθητὴ γιὰ τὰ ἠθικὰ σας διδάγ-ματα, κι' αὐτὸ δὲν τὸ φαντάζεται ἡ Ἐπιτροπὴ. Καὶ τὰ θέλει παντοῦ τὰ ἠθικὰ διδάγματα, καὶ στίς ἀθώστερες παιδικὲς σκηνές, ὡς που νὰ πάθῃ δυσπεψία ἠθικῆς τὸ παιδί. Ὁ Φουντούλης, καθάλα στὸ μουλάρι, ἀνεβαί-νει τὸ θουνό. Ἐχει καὶ μιὰ σακούλα κουλούρια που τοῦ ἔδωκε ἡ μητέ-ρα του. Δὲν μπορεῖ ν' ἀνθέξῃ στὴν πείνα καὶ τρώει κάμποσα στὸ ὁρόιο. Πιστεύω πως δὲ θὰ ὑπάρχῃ στὸν κόσμο ἐγκλημα ἐλαφρύτερο ἢ ἄλλο, θὰ δυσκολευτῇ ὁ ἀναγνώστης μου νὰ πιστέψῃ που ἡ σχολαστικὴ μας Ἐπιτροπὴ ἐκθέτει αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο μὲ τούτῃ τὴν τρομερὴ εἰσαγωγή: «Ἰδοὺ λοιπὸν αἱ ὕψηλα καὶ ἠθικὰ ἰδέαι, αἵτινες ἐν τῷ κεφαλαίῳ τού-τῳ ἐξετίθενται» (σ. 71).

Μὰ γιὰ νὰ εἶμαστε δίκαιοι, πρέπει νὰ προσθέσουμε πως ἡ Ἐπιτρο-πὴ δὲ θυμώνει τόσο ἐπειδὴ ὁ Φουντούλης ἔφαγε κουλούρια. Ἐκεῖνο που τὴν ἐνοχλεῖ πρὸ πάντων εἶναι που ὁ συγγραφεὺς περιγράφει μὲ πᾶν, χά-ρη τὴν πείνα τοῦ Φ., τὴ σύγχυση τοῦ ἀθώου παιδιοῦ ὅταν τὸ εἶδανε μὲ τὸ χέρι μέσα στὴ σακούλα, καὶ τὴν κωμικὴ του προσπάθεια νὰ μὴ φα-νερωθῇ, καὶ δίνει σ' ὅλη τὴ σκηνὴ ἕνα φαιδρὸ τόνο, που χαρακτηρίζει καὶ πολλὲς ἄλλες σελίδες τοῦ βιβλίου. Τὴν Ἐπιτροπὴ τὴν πειράζουν τὰ ζωη-ρὰ χρώματα. Παθαίνει ὁ τι καὶ ὁ ἄνθρωπος που βγαίνει ἀπὸ τοῦ σκοτάδι στὸ ζωηρὸ φῶς. Ἡ αἰσθητικὴ της εἶναι μορφωμένη μὲ τὴν κα-θαρεύουσα, που ἔχει ἐξαιρετικὴ εἰδικότητα στίς ξεθαμμένες εἰκόνες. «Οἱ παιδες (λέει) ἔχουσι χρεῖαν νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φραστικὴν ἀκρίδειαν», ἐνῶ ὁ συγγραφεὺς «ποιεῖται χρῆσιν ἐκφράσεων με-ταφορικῶν καὶ παρηλλαγμένων, ἐπιδιώκων νὰ παράστῃ τὰ πράγματα γελιοτέρη καὶ ἀστειότερη» (σ. 58, 59). Μὲ τέτοιες μεταφορές, λέει, μιλοῦν οἱ φαυλόδοι, καὶ τὰ παιδιὰ μας, συνειθίζοντας αὐτὸ τὸ ὕψος, θὰ γίνουν κι' αὐτὰ φαυλόδοι (σ.59). Στὰ προηγούμενα μάθαμε ποιὲς λέξεις μεταχειρίζονται οἱ φαυλόδοι καὶ πῶς τίς κλίνουν· τώρα μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ μάθουμε καὶ σὲ τί ὕψος μιλοῦν: Ὁ συγγραφεὺς λέει: «Ἀμα ἄγγιξε τὰ κουλούρια ὁ Φ., κατάλαβε πως ἡ ζωὴ τους ἦταν λίγη» καὶ πα-ρακάτω «ἔδραλε τὸ χέρι του ἀπ' τὰ κουλούρια, ἔμεινε ὁμοῦς μέσα στὸ σα-κούλι ὁ νοῦς του» (σ. 16), ἐνῶ ἔπρεπε νὰ πῇ ξερὰ ξερὰ ἐννόησεν ὅτι λί-αν ταχέως θὰ κατηγαλίσκοντο, καὶ ἐξήγαγε τὴν χεῖρα ἐκ τῆς σακκούλας, ἀλλὰ ἐξηκολούθησε νὰ συλλογίζηται τὰ κολούρια.

Ἀλλὰ κι' ἀπ' τὴν ἀλεποῦ ζητεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ «ὕψηλās καὶ ἠθικῶς ἰ-δέας», κι' ἀπ' τὸ λύκο, κι' ἀπ' τὸ σκύλο τὸν Γκέκα, κι' ἀπ' τὸν ἀσδό, κι' ἀπ' τὸ κουνάβι, κι' ἀπ' τὴ νυφίτσα, κι' ἀπ' τὸ σκαντζόχοιρο, κι' ἀπ' τὴν πλάση ὅλη, ἀφοῦ τίς χαριτωμένες σκηνές τοῦ βιβλίου ὅπου ἤρως

είναι αυτά τα ζώα, και που κάνουν την ευτυχία των παιδιών, τις ονομάζει «πράξεις και διαλογισμούς χυδαίους και ύλιστικωτάτους της άλεποδς, του λίκου κττ». (σ. 64). Έπρεπε δηλαδή ο συγγραφέας ή να μὴ μιλήσει διόλου για άγρια ζώα, ή να πλάση μιάν άλεποδ καλής ανατροφής, που να έχη άρνηθῇ αυτόν τὸ μάταιο κόσμος και να προσεύη ήθικὲς αρχές για τις όρνιθες τοῦ πλησίον.

Η Έπιτροπή βρίσκει ακόμη πως ὁ συγγραφέας δίνει στὸ μαθητὴ και λαθεμένες ιδέες στὸν κύκλο της πραγματογνωσίας. Ποῦ άκούστηκε λέει, πως «ἀπὸ δέντρα γίνονται βιβλία»; Ὡς νόμισαν οἱ κ. κ. Έπιτροπὸι πως ὁ συγγραφέας φαντάστηκε δέντρα που να κάνουν για καρπὸ βιβλία, σάν εἶδος έκδοτικὰ καταστήματα. Ένα ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ θά είχε τὴ θέση του στὴν τόσο πλούσια παιδαγωγικὴ βιβλιοθήκη τῶν κ. κ. Έπιτρόπων. Θά μπορούσαν τότε να μάθουν πως ἀπὸ ξύλο κατασκευάζεται χαρτί.

Όσο για τὴ γλώσσα τοῦ βιβλίου, αὐτὴ φυσικὰ εἶναι ἡ τεχνητὴ γλώσσα, και δὴ ἐν τῇ χυδαιοτάτῃ αὐτῆς μορφῇ (σ. 57). Η Έπιτροπή δὲν πρόσεξε τὴν αντίφαση που περιέχουν τὰ λόγια της. Μιὰ γλώσσα δὲν μπορεί να εἶναι τεχνητὴ μαζὶ και χυδαία. Αἷμα εἶναι χυδαία θά εἶναι ζωντανή. Γιατὶ τὸ χαρακτήρα της χυδαιότηας, καθὼς και της εὐγένειας, μόνο ἡ χρῆση τὸν δίνει.

Απ' αὐτὸ καταλαβαίνει κανεὶς πόση ἀξία ἔχει ὁ χαρακτηρισμὸς που δίνει ἡ Έπιτροπή στὴ γλώσσα τοῦ βιβλίου. Και για να τὸν αἰσθητοποιήσῃ αὐτὸν τὸ χαρακτηρισμὸ, μᾶς δίνει ἀμέσως παρακάτω μιὰ σελίδα «λέξεις και ἐκφράσεις μόνον ἐν περιορισμένῃ περιοχῇ συνειθιζόμενας και γνωστάς, τύπους ἀσυνήθεις και ἐκπεσόντας ἀπὸ της χρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἢ μηδέποτε ὁμιληθέντας...». Έκεί μέσα ἀπαντοῦμε και τίς ἀκόλουθες λέξεις: κότες, γίδια, γαμπρός, νουνός, μαγεριό, γιλέκο, κουδούνια, σιαλαματιὲς νερό, δέντρο, ἔλκειτε, τοὺς καλωσόρισε, σιάζει, χτύπησε, ... κ' ἕνα σωρὸ ἀκόμη λέξεις «ἐκπεσούσας» και «μηδέποτε ὁμιληθείσας». Κρίμα μονάχα που ἔβγαλε να μᾶς πληροφορήσῃ ἡ Έπιτροπή σὲ ποιὰ περιορισμένη περιοχὴ λέγονται τὸ μαγεριό και τὸ γιλέκο, και πῶς λένε τὰ κουδούνια και τὸ δέντρο, «εἰς τὴν εὐρείαν περιοχὴν». Βλέπουμε και τὴ λέξη ἀγγύλια. Αἷλά μὲ αὐτὰ λέει μόνο ἡ γριά Χάρμαινα στὸ χωριανό της (ιδίωμα σ. 53), ἐνῶ ὁ συγγραφέας τὰ λέει ἐγγόνια (σ. 64, 156, 165, 166). Ἀς σημειωθῇ κι' αὐτὸ στὸ λογαριασμό της εἰλικρίνειας της Έπιτροπῆς.

Ὑστερα εἶναι σ' αὐτὸν τὸν κατάλογο και μερικὲς λέξεις, που κά-

ποια ἀπ' αὐτὲς εἶναι άγνωστὴ στὸν Ἀθηναῖο, κάποια ἄλλη στὸν νησιώτη, ἄλλη στὸ Μικρασιάτη κτλ. Και εἶναι βέβαια τρομερὸ ἐγκλημα να ὀποχρεώνουμε τὸ παιδί της Ἀθήνας να μάθῃ πως τὸ ξύλινο δοχεῖο ὅπου βάζει ὁ τσοπάνος τὸ γάλα λέγεται καρδόρι, πως ὑπάρχουν ἄνθρωποι που φοροῦν σεγκούνια και φέρμελες, πως κάποιο εἶδος σκνίδες λέγονται μαδέμα και κάποιο ἄλλο πύτερο, κ' ἕνα σωρὸ τέτοιες ἀνοησίες. Αὐτὰ εἶναι «παντοδχπὸς φόρτος λέξεων ἀχρήστων, λέξεων, ἀτινες οὐσαι καναὶ ἐννοίων ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδός, εἶναι καταδικασμέναι εἰς λήθην» (σ. 61), ἐνῶ οἱ λέξεις οὐτ., ρίς, θρίξ, πούς, εἶναι γεμάτες ἐννοια, και γι' αὐτὸ, μιὰ και τίς μάθῃ τὸ παιδί, δὲν παύει τίς να τίς μεταχειρίζεται. Γι' αὐτὸ πρέπει να τοῦ μάθουμε τὴν καρδόρα να τὴ λέγῃ δοχεῖον τοῦ γάλακτος, τὰ σεγκούνια και τίς φέρμελες ἐνδύματα, και τὰ μαδέρια και τὰ πάτερα δοκοῦς και σανίδας. Κ' ἔτσι τὸ παιδί θά γνωρίσῃ τὸν τόπο ὅπου γεννήθηκε και τὸ ἔθνος ὅπου ἀνήκει, και θά φτάσουμε στὴ γλωσσικὴ ἐνότητά. Μεγαλύτερη παράκρουση τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ δὲν ξέρω ἂν γνώρισε ἡ ἱστορία. Γιατὶ πρέπει να σημειωθῇ που ἡ Έπιτροπή δὲν ἀποκρούει τίς λέξεις αὐτὲς μὲ τὴν ιδέα τάχα πως εἶναι εἰδικοὶ ἔροι και πως δὲν εἶναι καιρὸς ἀκόμη να τίς μάθῃ τὸ παιδί, που θά ἦταν ἄλλο ζήτημα, παρὰ τίς καταδικάζει ὡς τεχνητὲς και χυδαῖες, δηλαδή φρονεὶ πως ποτὲ δὲν πρέπει να μπουνε σὲ σχολικὸ βιβλίο. Πόσο καταστρεπτικὴ μπορεί να εἶναι μιὰ τέτοια γενικὴ ἀρχὴ για τὴ σχολικὴ φιλολογία, εἰδικῶς για τὴν περιγραφή τόπων, ἡθῶν και ἐθίμων, δηλαδή τὴν πατριδογνωσία, καταλαβοῦναι εὐκολα ὁ καθένας.

Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο, τὸ κεντρικὸ ἀμάρτημα της Έπιτροπῆς, που ὅση ἐπιείκεια κι' ἂν βάλῃ καιεὶς δὲν μπορεί δυστυχῶς να τὸ χαρακτηρίσῃ ἁπλῶς παρὰ ὡς ψέμα: πως ἡ γλώσσα τῶν Ἀναγνώστων και της Γραμματικῆς εἶναι τεχνητὴ. «Ἐνῶ καταπολεμοῦσι τὴν καθαρεύουσιν και ἐκβάλλουσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου, δὲν εἰσάγουσι πρὸς διδασκαλίαν τὴν μητρικὴν τοῦ μαθητοῦ γλώσσαν, ἀλλ' ἄλλην τινα, ἣν αὐτοὶ μὲν ὡς ζωντανὴν και μητρικὴν χαρακτηρίζουσιν, ἣτις ὅμως πράγματι εἶναι γλῶσσα ὅλως τεχνητὴ, ἰδιόρρυθμον αὐτῶν δημοῦ πρόγρημι, ἐπ' οὐδενὸς ὁμιλούμενον, εἰς οὐδεμίαν ἐπαφὴν πρὸς τὸν βίον τοῦ ἔθνους ἐδρασκόμενον, και τοῖς μαθηταῖς ἀκατανόητον» (σ. 13 και 16).

Ποιὰ εἶν' ἡ γλώσσα τῶν Ἀναγνώστων τὸ ἐννέησε ὁ ἀναγνώστης ἀπ' τὰ πολυάριθμα ἀποσπάσματα που παράθεσα πρὸ ἀπάνω. Και ἡ ἐγγύηση που αὐτὰ τὰ κομμάτια δὲν εἶναι διαλεγμένα ἐπίτηδες προκύπτει ἴσα ἴσα ἀπ' τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ πήραμε για να ἐκτιμήσουμε τὴν εἰλικρίνεια της Έπιτροπῆς και τὴ λογοτεχνικὴ της αἰσθηση, δηλαδή

για δύο σκοπούς άσχετους με τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς. Ξέρω άμέτρητους ανθρώπους, μικροὺς καὶ μεγάλους, που διάδωκαν τὰ Ἀναγνωστικά ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος χωρὶς νὰ σταθοῦν, ξέρω ἀκίμη κι' ἕναν ἀγράμματο ἄνθρωπο που εἶχε δυνατὴ προκατάληψη ἐναντίον τῶν «μαλλιαρῶν» καὶ ὁ ὅποιος, ὅταν ἔτυχε ν' ἀκούσῃ μερικὲς σελίδας ἀπ' τὰ Ψηλά Βουνά, ἔκαμε τὴν ἀκόλουθη χαρακτηριστικὴ παρατήρηση: «Ἐ καλὰ! κ' ἐγὼ ἔτσι μιλῶ. Ὡστε κ' ἐγὼ μαλλιαρὸς εἶμαι—να καὶ δὲν τὸ ἤξερα».

Τώρα θὰ δώσω κ' ἐγὼ μερικὰ δείγματα ἀπ' τὴ γλῶσσα τῆς Ἐπιτροπείας, γιὰ νὰ καμαρώσῃ ὁ ἀναγνώστης «τὴν γλῶσσιν τὴν ἐνοῦσαν πάντας τοὺς ὁμοεθνεῖς, ἣν ἐννοοῦσιν ἅπασαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας ἡμῶν»:

«Νὰ ποιῶνται αὐτοὶ χρῆσιν αὐτῆς—νὰ ποιήσῃται χρῆσιν—ὁ παῖς πρὶν ἢ ἀρξῇται φοιτῶν—παρ' ἅπασιν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν—καθ' ἅπαντα τὸν χρόνον—δι' ἅπασιν τῶν τάξεων—ἥς τυγχάνουσι κάτοχοι—ἣν ἔχει ὁ παῖς πρὸς τὸ διαλέγεσθαι ἐλευθέρως—τοῦ παιδὸς—τὴν παιδα—νὰ παρέχῃται τῇ παιδί—προβάλλουσι τοῖς παισὶν—γινώσκουσιν ἅπαντες οἱ παῖδες—καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀγυιόπαισιν—ταῖς εἰκόσιν (σ. 56, 68)—ἣν ἐν τῇ οἴκῳ ἐξέμαθεν—ἣν ἐκτῆσατο—δι' ἅπερ—γενήσεται—τῆς μύθῳ ἀχθείσης—τὰς ναυαγησάσας—τοῖς συγγραφέουσιν ἄλλως ἔδοξεν—μεταπεφρασμένον—παραμύθιον—ἀναγράφον—τινας—δὲν κατέκριναν ποτε—οὐδὲ ἐθεώρησαν ποτε—ἐχαρτέον—καθόλου εἶπαι—καθόλου ἢ γλῶσσα τοῦ βιβλίου—τὴν καθόλου μετὰ τῶν παιδῶν ἀναστροφῇν του—σφαλμάτων καὶ καθόλου ἀτελειῶν...»

Σ' ὅλη τὴν Ἐκθεσὴ δὲν ὑπάρχει μιὰ φορὰ ἡ λέξις *οἶος*: ἀπάντων, ἁπασῶν, ἀπάνοις καὶ πάσι λέγοντας. Τὸ ἐν γένει κατάντησε κι' αὐτὸ πολὺ χυδαῖο γιὰ τὸν «κομψὸν ἡμῶν λόγον», καὶ τὸ κάμαμε καθόλου, γιὰ νὰ συγχύζεται μετὰ τὸ ἄλλο καθόλου που λέει ὅλος ὁ κόσμος. Τὸ ἐμαθε θὰ τὸ λέμε ἐξέμαθε γιὰ νὰ συγχύζεται κι' αὐτὸ μετὰ τὸ ἐμαθε τῆς πάγκοινης γλῶσσας, που ἔχει τὴν ἀντίθετη ἔννοια. Τὸ μειοχρηζομαι προγράφεται κι' αὐτό. Ὅταν ἡμεῖς οἱ χυδαῖοι ρωτοῦμε εἰς «ἀπεχθεστάτην μαλλιαρίν»: ἢ μεταχειρίζεσαι αὐτὴν ἢν πάντα; αὐτὸ «εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐνοῦσαν πάντας τοὺς ὁμοεθνεῖς» λέγεται: ποιῇ χρῆσιν ταύτης τῆς γραφίδος; Ἡ λέξις ἀρχίζω πάσι κι' αὐτὴ δὲν εἶναι ἀρκετὰ «ὀρθοεπής», δὲν ἐνοῖ πάντας τοὺς ὁμοεθνεῖς, καὶ γίνεται θὰ ἀρξώμαι, θὰ ἀρξῇται, ἵνα ἀρξώμεθα κτλ. Τὸ περίεργο εἶναι οἱ οἱ τύποι ἵνα ἀρξώμαι θὰ ποιήσῃται κτλ. στὴ γλῶσσα ἢ ὁποῖα «ἀπὸ αἰῶνος» χρησιμοποιοῦμεν ἐκτῆσατο ἐνιαῖον καὶ σταθερὸν γραμματικὸν μηχανισμόν» (σ. 5) δὲν ἔχουν δεῦτερο πρόσωπο. Χρόνια τώρα λαχταρῶ νὰ τὸ πετύχω ποθενά γραμμένον γιὰ νὰ τὸ μάθω, μὰ δὲν τὸ ἤρξα. Φαντάζομαι πως οἱ χρόνοι αὐτοὶ θὰ κλίνωνται ἔτσι:

1ο ἵνα ἀρξώμαι γράφων

θὰ ποιήσωμαι χρῆσιν

2ο διὰ τὰ ἀρχίσῃς νὰ γράφῃς

θὰ κάμῃς χρῆσιν

3ο ἵνα ἀρξῇται γράφων

θὰ ποιήσῃται χρῆσιν

Ἄλλο πρᾶγμα που ἄδικα θὰ ζητήσετε νὰ τὸ ὀρῇτε εἶναι οἱ κομψοὶ μέλλοντες γενήσεται, τελεοθήσεται, ἐσοῦνται κτλ. με ἄρνηση.

Αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδανικὸ τῆς σχολικῆς γλώσσας, αὐτὸς ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς «ἀνευ ἀλμάτων» διδασκαλίας.

Νὰ καὶ μιὰ ἀπὸ τῆς βαθμίδας που θὰ περάσῃ τὸ παιδί γιὰ νὰ φτάσῃ σ' αὐτὸ τὸ ἰδανικόν. Σταχυολογῶ μερικὰ κομματακίγια ἀπ' τὸ «Ἀναγνωστικὸν τῆς Γ' τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ, 1911», τὸ μόνον που ἔτυχε νὰ ἔχω πρόχειρον:

«Ὁ Δελφίς. Εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας ἡμῶν ζῇ ὁ δελφίς» (σ. 75).

«Τὸ σῶμα ἐξασθενεῖται» (σ. 132).

«Εἰς τὰς μικρὰς ταύτας λέμβους...» (μιλεῖ ναύτης). «Πόσον εἶναι μικρά» εἶπεν ὁ Πέτρος εἰς τὸν πατέρα του «καὶ πόσον μέγα εἶναι τὸ πλοῖον... Ἀλλὰ πῶς ἀναβαίνεις;» ἠρώτησεν ὁ Πέτρος... «Ἐδὼ κοιμῶμαι» εἶπεν ὁ ναύτης. «Θαυμάσια ἐφεύρεσις ἡ πλωτὴ αὐτῆς οἰκία» εἶπεν ὁ Πέτρος» (σ. 146).

«... Εἰς μίαν ἀγρίαν ἀχλαδίαν... ἐξ ἡμέρου ἀχλαδέας... ἔχομεν ἡμερον ἀχλαδίαν... ἡ δαμασκηνέα καὶ ἡ κορομηλέα τρέφουσι τὸ ἐμβόλιον τῆς δερυκοκέας... τὸ ἐμβόλιον τῆς ἀχλαδέας ζῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἀγρίας κερασέας καὶ τῆς δυσσινέας. Ἐπίσης ἡ ἀγριοκαστανέα διὰ τοῦ ἐμβολίου μεταβάλλεται εἰς ἡμερον καστανέαν, ἡ κυδωνέα εἰς μηλέαν, ἡ ἀγρία μορία εἰς ἡμερον μορέαν» (σ. 165).

Ἡ γλῶσσα αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπ' τῆς ἀτέλειωτης δυσκολίας που φέρνει στὴ διανοητικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ, τὸ καταστρέφει καὶ ἠθικῶς, γιὰτὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' τὴν ψυχὴν τοῦ τοῦ αἰσθημα τῆς ἀλήθειας. Ὅταν τὸ παιδί διαβάξῃ τὰ παραπάνω λόγια, ἐνῶ ξερεῖ πολὺ καλὰ που ἡ δυσσινία δὲ λέγεται βυσσινία, που κανένας ποτὲ ναύτης δὲν εἶπε «εἰς τὰς μικρὰς ταύτας λέμβους» καὶ κανένα παιδί στὸν κόσμον δὲν ξεστόμιζε ποτὲ «πόσον μέγα εἶναι τὸ πλοῖον», οὔτε καὶ ὁ δάσκαλός του ἢ ὁ πατέρας του, ἀρχίζει νὰ μαντεύῃ πως ἐδῶ ὑπάρχει κάποια ψευτιά, καὶ πως ἡ ψευτιά αὐτὴ εἶναι ἐπίσημα κυρωμένη ἀπ' τὴν κοινωνία κι' ἀπ' τὸ Κράτος. Καὶ ποτίζεσαι σιγά σιγά ὁ ὀργανισμὸς τοῦ τοῦ δηλητήριου τῆς ὑποκρισίας, καὶ χωρίζεται ἡ προσωπικότητά του σὲ δύο: τὸ ἕνα μέρος γιὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ, τὸ ἀληθινόν, τὸ ἄλλο, τὸ ὑποκριτικόν, τὸ ψεύτικον, γιὰ τὸν κόσμον. Βλέπει που ὁ ναύτης πρέπει νὰ πῇ «τὰς μικρὰς ταύτας λέμβους», ἀλλὰ δὲν τὸ λέει, καὶ τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ λένε «τὸ μέγα πλοῖον», μὰ δὲν πειράζει κι' ἂν δὲν τὸ λένε, καὶ μάλιστα θὰ γελάσῃ ὁ κόσμος ἂν τὸ ποῦνε. Κ' ἔτσι βαθμηδὸν σχη-

ματίζει το παιδί δύο ήθικες, άσχετες τή μιá με τή άλλη, μιá συνθηματική, θεωρητική, έπίσημη: τó τί πρέπει νά γίνεται, καί μιá άτομική καί πραχτική: τó τί γίνεται, καί με τήν έγκριση τής κοινωνίας.

Αυτό τó όλέθριο άποτέλεσμα ή Έπιτροπή δέν τó βλέπει, μ' όλη τήν παιδαγωγική της σοφία. Καί ό λόγος, είπαμε, έπειδή δέν τó αναφέρουν οί ευρωπαίοι παιδαγωγοί, που δέν έλαβαν ποτέ άφορμή νά τó παρατηρήσουν, άφοδ, καθώς είπαμε, τή γλώσσα τού βιβλίου στέν τόπο τους ή τάξη των μορφωμένων ανθρώπων τή μιλεί.

Είναι κι' αυτό ένα άπ' τά κακά που χρεωτοδύμε στην εκπαίδευσή μας. Με τή γλωσσική ψευτιά καί με τήν προσήλωση σ' ένα ψεύτικο ιδανικό δέν μπορεί βέβαια τó σχολείο μας νά αναπτύξη τήν παρατήρηση, τήν ανεξάρτητη κρίση, τήν αυτενέργεια καί τήν αυτοπεποίθηση, γι' αυτό, έπου δέν κατορθώση ή φυσική όρμη τού άτόμου νά έξουδετερώση τήν άρνητική αὐτή ενέργεια τού σχολείου, δγκίναί ένας άνθρωπος που, καί επιστήμονας άν γίνει, δέ θά ξέρη άλλο παρά δουλική μίμηση καί αντιγραφή.

Είναι καιρός νά τελειώσω. 'Η Έπιτροπή παραπονιέται πως «οί τέως διοικοῦντες τά της εκπαιδεύσεως οὐδέποτε ἀπήντησαν εἰς τήν πολλὰ καί ἐπιμόνως προβληθεῖσαν αὐτοῖς ἐρώτησιν, διατί παριστῶσι πάντοτε τήν ψευδοδημῶδη διάλεκτον ὡς δῆθεν ζωντανήν καί ὀμιλουμένην, ἂν καί δέν ὀμιλεῖται ὑπ' οὐδενός καί εἶναι προφανῶς τεχνητὸν κατασκευάσμα» (σ. 153). Στην άπλοϊκή αὐτή έρώτηση είτανε πολύ φυσικό νά μήν άπαντήση κανείς. Οί άνθρωποι που έγκαινίαζαν τήν εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είχαν σοβαρώτερη δουλιá για νά άπασχολήσουν τόν καιρό τους, παρά νά άπαντοῦν σέ μωρουδιστικά έπιχειρήματα. Κι' αλήθεια, ε-ταν έπιασα τήν πέννα για νά γράψω, έβασα μέσα μου για είκοστή φορά τήν έρώτηση άν άξιζει τόν κόπο ν' άπαντήση κανείς. Μά για τήν κακή μοῖρα τού Έθνους, ή εκθεση αὐτή έχει χαρακτήρα έπίσημο, καί είταν ανάγκη νά γραφῇ κάτι, όχι βέβαια για νά φωτιστοῦν οί κ.κ. Έπίτροποι, που τόσος όγκος ευρωπαϊκής έπιστήμης δέν κατώρθωσε νά τοῦς φωτίσει, παρά για κείνους που δέν περπατοῦσαν ἀπὸ κοντὰ αὐτὸ τó ζήτημα, καί που θά μπορούσαν νά πλανηθοῦν ἀπ' τοῦς τίτλους καί νά πιστέψουν πως ή εκθεση αὐτή είναι έργο σοβαρῶν ανθρώπων.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ

Μόναχο 21 Αὐγούστου 1921

Ἀγαπητέ κ. Χαλκούση.

Σας παρακαλῶ νά δημοσιέψετε τά έπόμενα στό φύλλο σας.

Σέ ὅσα γράφει ό κ. Ψυχάρης στόν «Νουμά», στόν «Λόγο» καί σέ μερικά άλλα φύλλα για τά άρθρα μου πού γράφω στόν «Νουμά», δέν έχω νά πῶ τίποτε άλλο παρά ὅτι δέν έχω κανένα κέφι νά πῶ κι' ἐγὼ στόν βοῦρκο των βρισίων καί των ψευτιῶν στόν ὅποιο κυλιέται ό στενοκέφαλός μας γλωσσολόγος. Θά διέτρεχα τέτοιον κίνδυνο άν ήθελα νά άπαντήσω με λεπτομέρειες· μή θέλοντας ὅμως νά πνιγῶ στόν βοῦρκο αὐτό προτιμῶ νά σιωπῶ. Δέ θά εἶναι καί άγνωστη τοῦ κ. Ψυχάρη ή «νέμεζικη» παροιμία Reden ist silber, schweigen ist gold. Ἀλλῶστε μοῦ φαίνεται ή τίμια στάση τοῦ Ταγκόπουλου καί τοῦ «Νουμά» στό ζήτημα αὐτό ή πιό καλή άπάντηση στό ὀρεολόγιο τοῦ επιστήμονα Ψυχάρη, πού νομίζει ὅτι δημοτικιστής είναι κανείς ὅταν γράφει «Ἐδρώπη» για «Εὐρώπη» καί δέν κατάλαβε ακόμα ό εύλογημένος ὅτι ό δημοτικισμός, ἴσα ἴσα σήμερα, δέν είναι πιá γλωσσικό κίνημα μά καθαρά κοινωνικό. Καί μολαταῦτα θεωρεῖ τόν έαυτό του ακόμα για άρχηγό της Ἰδέας. Κρίμας του!

ALEX. STEINMETZ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΠΩΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΝΑ ΠΟΙΗΜΑ

Κόσμος όλόκληρος με τήν ψυχή τοῦ ποιητή για ήλιο του. Δράμα όλozώντανο ενός ποιήματος ή δημιουργία. Πρόκειται για τó Σονέτο τοῦ κ. Μαυμιέλη τó δημοσιευμένο στην πρώτη σελίδα.

Στάθηναι καλόνιστος πού παρακολούθησα ὑφάδι πρὸς ὑφάδι τó άπλό καί μεγαλόπρεπο δημοτέργημα ἀπὸ τήν ὑπερούσια στιγμή της συνολικής σύλληψης του ὡς τήν τελειωτική του μορφή καί ὅλο του τó πέραςμα ἀπὸ τίς φάσεις καί τίς παραλλαγές στά καθέκαστα κατά τήν Ὁδηγία της Ἀλάθευτης Τέχνης.

Επιθυμῶ νά μεταδώσω τή διαδοχή αὐτῶν των παραλλαγῶν στούς φίλους της Τέχνης καί της ψυχολογίας τοῦ Τεχνίτη. Μά πρώτα διαβάστε τó μιá ακόμη στην τελειωτική του μορφή. Διαβάστε τó ή κάλλιο ὀραματισθῆτε το, αντίκρύστε τó με της ψυχῆς τά μάτια, ὅπως κι ό ποιητής του, πού μόνο μαῦτά βλέπει...

Ἡ ὀπτασία ζωγραφίζεται στά τρίστιχα τοῦ Σονέττου· άπλά, φυσικά, αλήθινά. Μήτε μιá λέξη περιττή, μήτε άδεια κανένα. Κάδι μουσικής άπαλώτατο...

Στήν ἑφημέριό μου...

Ἡ σκηνοθεσία. Ἐρημιά ἡ στέρηση τοῦ φωτός του. Μά, μὴ δὲν εἶν' ἔρημη, καὶ μόλα τὰ καλὰ, ἡ ψυχὴ τοῦ Τεχνίτη ποὺ ἀναζητεῖ τὸ δύσκολο Τέλειο;

Στὴν ἔρημιά μου μιὰ δακρυρροοῦσα
κι ὠραία μὲ σφοῦγγισε ἀπ' τὰ μάτια τ' ἄδεια
τὰ δάκρυα, στῆς λησμονιά; τὰ βράδια.

Ἀφήγηση χρονσταλλένια. Ἐδῶ δὲν ἄλλαξε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν του μορφή. Εἶταν τόσο ζωηρὸ τὸ ὄραμα, τόσο φωτεινὴ τῆς Παναγίας ἡ ἐμφάνιση, γλυκύτατη μέσα στὴ θλίψη της, ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ γραφεῖ τίποτε θαμπὸ κι ἀμφίβολο.

Κι ὠραία...

Πῶς εἶναι στὸν τόπο της βαλμένη ἡ λέξη! Κι ἀπέχει

στῆς λησμονιάς τὰ βράδια...

Πῶς τὴ νιώθουνε τὴν ὠραϊαν ἔκφραση, ὅσοι ξαίρουν νὰ πιοῦν τὸ σιγηλὸ βάλσαμο τῶν ὀλ γλυκῶν βραδιῶν, ὅταν, κατασταλάζοντας τοῦ κόσμου ἡ βοή, αἰσθάνεται ὁ Τεχνίτης τὴν ψυχὴ του πιὸ κοντὰ στὸν ποθητὸ του κόσμο!

Στὴ δεύτερη τερτίττο τὸ ὄραμα διαλύεται ἀφίνοντας τὴν ψυχολογία. Ἐλπίδα.

Κι' εἶται ὡς ἀργόσβυνη οὐρανοθωροῦσα

Ὁραῖος στίχος· σὰν ὄραμα ποὺ διαλύεται, ὅπως καὶ εἶναι. Ὅμως ἄλλαξε, κι' ἔχει δίκιο ὁ ποιητής. Γιατ' εἶναι παρορμητικώτερο καὶ γλυκύτερο συνάμα νὰ μείνει ἀκόμη ἡ Παναγία καὶ νὰ πεῖ τὰ λόγια της πρὶν διαλυθῇ. Καὶ ἀναφέρει τὰ λόγια της ὁ ποιητής· σὰ λαὸς, κατὰ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ λαϊκοῦ θρύλου, μὲ τὴν ἀπλοῦν ἀθησικὴν ἐλπίδα τοῦ λαοῦ:

Ὁυλάω, μοῦ λέει γλυκά, ἕνα ὑπέργειο θρήνο—

Εἶμαι ἡ Παρθένᾳ ἡ Παναγιά στὴν Τῆνο...

Χαριτωμένη καὶ συγκινητικὴ ἀπλότης· μὲς ὁ στίχος ἄλλαξε χαλνώντας τὴν προληπτικὴν εἰκόνα καὶ παίρνοντας ψηλότερη χάρη:

Εἶμαι ἡ Πανάχραντη τὸ φῶς ποὺ δίνω...

Ἐδῶ ἡ Πανάχραντη γίνεται καὶ ἡ θεραπεία καὶ ἡ Μοῦσα συνάμα τοῦ Ποιητῆ, ἐμψυχώνοντάς του τὸν «ὑπέργειο θρήνο», τὸ τραγούδι τοῦ πόνου του ποὺ δὲν τόπε ὡς τώρα, ὅσο καὶ νὰ ὑψώθηκε ὑπέροχα τόσες φορές· μέσ' στὸ στερέωμα τῆς ψυχῆς του. Τραγούδι καὶ φῶς!

Αὐτὸ εἶναι τὸ ὄραμα τοῦ ποιητῆ, σημαντικώτατο γιὰ τὸ βαθὺ τοῦ πόνου· γιὰ τὸ καὶ γιὰ νὰ μᾶς τὸ ἀφηγηθεῖ, μὲς προσετο μῆξει μὲ προοίμιο ποὺ ἀπλώνεται σὲ ὁλόκληρα τὰ δύο τετράστιχα· μὲ μέσ' στὴ φαινομενικὴ του αὐτὴ ἀσυμμετρία τὸ ποίημα εἶναι τέλεια ἰσορροπημένο καὶ ἀρμονικώτατο, γιατί μὲ τὸ πλάτος τοῦ προοιμίου ἰσορρογεῖται ἡ ἰσοχρονιστικὴ ἀπόληξη—τὸσο μεγαλόπνοη ἀφήγηση.

Δὲν εἶναι ὄνειρον ὅ,τι εἶδε· εἶτανε πέρα πέρα στὸν ξύπνιο του. Ἐπιστήμονας τὸ θέτει ἐπιστημονικά:

Ἀποῖσα, ἀργοῦσα ἡ ληθαργοῦσα, ὡς ἔφρω,

δὲν εἶταν ἡ ψυχὴ.

Στὸ δεύτερο τετράστιχο διαστίζει ὁ ποιητής· σὲ ποιὰν νὰ προσφέρει γιὰ ἐξήγηση τὸ ὄραμά του, στὴν Ἐπιστήμη ἢ τὴν Τέχνη. Στὴν τελειωτικὴ μορφὴ εἰμὲν ἡ Ἐπιστήμη καὶ φυσικὰ αὐτὴ ἐξηγεῖ, ἡ Τέχνη πλάθει.

Καὶ νιστὸ κριτήριο τοῦ εἶναι μὲν τὴ φέρω,

μὲ τρώει ὁ ἀργόσωμος.

Ἐκφραστικώτατο

κι ὡς ὑποφέρει

τῆς Ἐπιστήμης τὰ τεταταμένα ματιά

κι ὡς τὰ ὑπερούσια νὰ μὲ ὑψώσει κραζὼ

τοῦ θεοῦ ὁράματος ποὺ τὴν προσφέρει

Ὡς τόσο κι' ἡ ἐπιλήση τῆς Τέχνης ἔχει ψυχολογικὸν ἐνδιαφέρον, ὅση καὶ ἀκριβολογία:

Τῆς θείας τέχνης τὰ πλάστα ματιά

Κι ὡς τὴν οὐσία νὰ μὲ ὑψώσει κραζὼ

τοῦ θεοῦ ὁράματος.

Δεύτερη παραλλαγή:

Τῆς θείας Τέχνης τὸ ἄπαντο ματιά

κι' ἔξω ἀπ' τὴν πλάνη νὰ μὲ ὑψώσει κραζὼ

τῶν Ὁραματισμῶν, τὸν Αἰώνιο Γέρο.

Τὸν Ἀθάνατο Παντογνώστη. Νόστιμη ἡ θρησκευτικὴ ἐμπνευση ἀπὸ τὴς εἰκόνας τοῦ Πατρός, μὰ ὁ Τεχνικὸς ὁρὸς τοῦ Ὁραματισμοῦ ψυχραίνει τὴν ὁλικὴ διατύπωση καὶ τὴν κάμνει σὰν κριτικὴ ἀναζήτησι· οὐστ' ἔχου μέσ' στὸ ἄπαντο τῆς τέχνης. Στὸ φωτεινὸν ὄραμα τῆς διανοητικῆς δουλειᾶς τὸ ξεκαθάρισε ὁ ποιητής καὶ προσφέρει τελειωτικὰ τὴν ἐξήγηση στὴν Ἐπιστήμη.

Ἔτσι συντελέστηκε τὸ ποίημα μὲ τὴν ξέχωρη πάντα σφαιρικὴν τοῦ Μαριέλη. Κ' εἶται, θαρρῶ, κρίνεται ἕνα ποίημα.

Ὡς κριτικὸς πρέπει νάσαι ὁ φίλος τοῦ Τεχνίτη, ὁ πιστὸς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἰδαυικοῦ του. Τότε μιλεῖς ἀληθινά, γιατί μιλεῖς μὲ τὸν πόνον τοῦ Ποιητῆ, βλέπεις ἐπὶ τὴν ἔκστασιν του. Ἀλλιῶς, μὲ τὸν κανόνα τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ μὲ τὴν πῆχυν τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, ἀντικειμενισμοῦ ἢ δὲν ξαίρω ποιὰς θεωρίας στὸ χρονοσκόποντας ἀπάνω στὸ ἔργο τοῦ Τεχνίτη, δὲν εἶσαι παρά ἕνας κοντόθωρος Πραματευτής.

ΒΕΓΑΣ

ΑΝΤ. ΓΑΒΡΙΗΛ δημοδιδασκάλου.

Οἱ χοῖροι ὕψουνται, τὰ χοιριδιὰ κοῖζουσιν, οἱ ὄφεις ἰσχύουσιν σελ. 35 κείμενο καὶ σελ. 35 ἀποσπάσματα ἀπὸ διάφορα ἀναγνωστικά. Ἐν Ἀθήναις, Τυπογραφεῖον «Ἑστία», 1921.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς δημοτικῆς, ποὺ πρῶτα νὰ γίνῃ τρία χρόνια στὰ σχολεῖα μας, θὰ ἔφερε βέβαια σημαντικὴ μεταβολὴ στὴς ἰδέες τῶν δημοδιδασκάλων. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, ποὺ δὲν ἔτυχε νὰ γνωρίσουν τὸ δημοτικισμό μὲ τὴ γενικότερη μορφὴ του, τοὺς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἴδωσιν ἐπὶ κοντὰ, νὰ ψηλαγήσουν τὸ γλωσσικὸ ἐξήγησιν μὲ τὴν εἰδικότερή του ὁψη τὴν ἐκπαιδευτικὴν Τήντυπικὴν εἰκόνα μιᾶς τέτοιας μεταμόρφωσης μᾶς παρουσιάζει μὲ πολὺ ζωηρὰ χρώματα τὸ ὠρεῖο βιβλίον τοῦ κ. Γαβριήλ. Εἶναι μιὰ ἔξοχη γλῶσσικὴ εὐτοβιογραφία δασκάλου. Εἶναι ἡ τραγικὴ περιγραφή τῶν βασάνων ποὺ τραβήξανε παιδιὰ καὶ δάσκαλος τριάντα ὅλα ἐρα χρόνια μὲ τὰ ἀναγνωστικά τῶν σοφῶν παιδαγωγῶν μῆς ποὺ ἐρχόντανε τὸ καθένα μὲ τὴ σειρά του νὰ ξετοπίσῃ τὸ προηγούμενον. μὲ τὴν ἀξίωση πὺς πρῶτον αὐτὸ εἶναι καμωμένο σύμφωνα μὲ τὰ τελευταῖα πορίσματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, καὶ πὺς ὅλα τὰ προηγούμενα δὲν ἀξίζανε τίποτε. «Ὅλα ἔξοχα, ἰατροί, φάρμακα, ἐργαλεῖα, καὶ ὅμως ὁ ἀσθενὴς ἀπέθνησκε». Καὶ γέμιζε ἡ παιδιὰ καστὰ τοῦ δασκάλου ἀπὸ ἄχρηστα ἀναγνωστικά.

Ὁ συγγραφέας, ποτισμένος ἀπ' τὴ διδασκαλίαν τοῦ Παπαμάργου, δὲν μπορούσε νὰ καταλάβῃ γιατί τὰ παιδιὰ μόλις ἀνοίγαν τὸ βιβλίον νύσταζαν, γιατί ἔχαναν ἀμέσως τὴ ζωρότητα καὶ τὴν ἐνθυμία τους καὶ γινόντανε κοντὰ, ἔφηρημένα, τυραννικά. Τοῦ εἶταν ἀδύνατον νὰ φανταστῇ πὺς μπορούσαν νὰ σφάλλουν οἱ σοφοὶ ἐκείνοι ἄνθρωποι, ποὺ εἶχαν ἀντλήσει ὅλη τὴν κρέμα τῆς ἐρχοῦσας γλώσσας. τὰ ἔχουσιν καὶ τὰ κοῖζουσιν, γιὰ νὰ τὰ βάλουν στὰ ἀναγνωστικά. Καὶ ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος βέβαια δὲν ἔφταιγε, ἀφοῦ δίδασκε μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἀγάπην ἄρα τὸ φταῖ ἔξω εἶτανε τῶν παιδιῶν. Καὶ δούλευε ἡ βέργα.

Στὸ μεταξύ ὁ συγγραφεὺς, φωτισμένος ἀπ' τὴς διαφορῆς «Κεχοιμπάρες» καὶ τοὺς ὑπαινιγμούς γιὰ προδοσίες, ἀθέτες κτλ., δὲν ἔχανε καμιὰ εὐκαιρία, καθὼς ὁ ὁλοκληρὸς ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ κατακραυγάζει τὸν Ψυχάρη καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του.

Καὶ ξάφνω ἔρχεται τὸ ξαστέρωμα. Παίρνει τὰ «μαλλιαρά» ἀναγνωστικά, μὲ τὴν ιδέα πὺς θὰ βρεῖ τὴν «Κεχοιμπάρα» καὶ τὸ «σοφία σουζα», καὶ βλέπει ἐκεῖ μέσα τὴ γλῶσσα του. Μὰ πρὸ πάντων ἦσαν τὰ παιδιὰ πῆσαν στὸ χέρι τὰ καινούρια βιβλία, τότες εἶταν ἡ ἀποκάλυψη. Τὰ παιδιὰ μεταμορφώθηκαν σὲ ἄλλους ἀνθρώπους: «Ὅ, τι παρῆρχετο πρὶν κατὰ δόσεις μικρὰς ἐπιμόνως, μὲ ἀηδία, μὲ ραβδισμούς, μὲ ἀναγούλας, μὲ δάκρυα, κατετριώγετο τώρα πλέον κρυφίως». «Ἡ ζωὴ εἰσώρησεν εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπως εἰς μουχλιασμένον ἐπόγειον ὁ καθαρὸς ἀήρ, εἶταν ἀνοιχθῇ τὸ παράθυρον».

Μὰ ὁ κ. Γαβριήλ δὲ σταματᾷ ἐδῶ, ἐννοεῖ νὰ κάμῃ σωστὴ δουλιὰ. Μιὰ πικροκλονίστηκε ἡ πίστη του στὴ σοφία τῶν μεγάλων παιδαγωγῶν μας, θέλει νὰ καταλάβει τί συμβαίνει καὶ μὲ τὴ βεβαίωση τῆς «Ἐπιτροπείας» πὺς ἡ διγλωσσία μας ὑπάρχει σ' ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη. Καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ ἐνὸς κυρίου πονεῖ ξένες γλῶσσες, κάθεται καὶ ἐξετάζει μὲ τὴ σειρά τὰ γαλλικά, τὰ γερμανικά, τὰ ἰταλικά καὶ τὰ ἀγγλικά ἀναγνωστικά, καὶ βεβαιώνεται πὺς ὁλόκληρη ἡ σειρά τῶν ἀναγνωστικῶν στὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔθνη διδάσκει μιὰ μόνη ὁρισμένη γλῶσσα, καὶ πὺς ἐκεῖνος πονεῖ τὴ μάθει αὐτὴν τὴ γλῶσσα μπορεῖ νὰ τὴ μιλήσῃ καὶ σὲ μιὰ καλὴ συναναστροφή χωρὶς νὰ θεωρηθεῖ χυδαῖος, καθὼς καὶ σ' ἐνὶ μπακάλικῳ χωρὶς νὰ τὸν ποῖνε σχολαστικὸ.

Αὐτὴ εἶν' ἡ οὐσία τοῦ βιβλίου. Ὅσο γιὰ τὴ μορφή του, εἶναι καιρὸς νὰ ποῦμε πὺς εἶναι ἀπλούστατα ἓνα μικρὸ ἀριστοῦργημα. Εἶναι γραμμένον σὲ μιὰ ὥραία καθαρεύουσα, ἂν ἐπιτρέπεται αὐτὸ τὸ ὀξύμωρο, δηλαδὴ σὲ μιὰ καθαρεύουσα πονεῖ κατορθώνει νὰ τὴν ὁμορφάνει τὸ θαυμάσιο ὕφος τοῦ συγγραφέα. Ἐχει τόση χάρι καὶ τόση δύναμις τὸ ὕφος του, ὥστε δὲν εἶναι ἱπερβολὴ νὰ ποῦμε πὺς ὁ κ. Γαβριήλ εἶναι μιὰ σημαντικὴ ἐμφάνιση στὴ λογοτεχνία μας, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εὐχηθούμε νὰ τὸν διαβάσουμε καὶ πάλι, στὴ δημοτικὴ βέβαια τότε.

Ἄς ἐλπίσουμε πὺς τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ διαβαστεῖ πολὺ, πρὸ πάντων ἀπ' τοὺς δασκάλους.

Γ.Ε.

HUBERT PERNOT. — La Grèce Actuelle dans ses poètes. Librairie Garnier Frères, 6, Rue des Saints-Pères Paris, 1921.

Πλούσια συλλογὴ νεοελληνικῶν ποιημάτων, μεταφρασμένων γαλλικά. Ὁ μεταφραστὴς λέγει στὸν πρόλογό του ὅτι παράλειψε πολλὰ ὀνόματα, πολλὰ γνωστὰ στὸ ἀθηναϊκὸ κοινόν. «Κάμοντας περιορισμένη ἐκλογὴ ἀπὸ ποιητικὴ παραγωγή σχετικὰ ἀρκετὰ ἀφθονη, πὺς θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ τὴν πεῖ κανεὶς πλούσια, δέλησα νὰ δώσω στὸν ἀναγνώστη μιὰ ἰδέα τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος, τῶν τοπίων τῆς, μερικῶν ἀπὸ τὰ ἔθιμά τῆς, τοῦ πὺς αἰσθάνεται».

Ἔτσι, μοῦ φάνηκε πὺς ἔπρεπε νὰ πάρω τὰ παραδείγματά μου ἐκ τῶν σύγχρονων ποιητῶν. Ἐκαμα σπάνιες ἐξαιρέσεις, πὺς δικαιολογοῦνται ἀπὸ ἰδιαιτέραις αἰτίαις.

(Σολωμός—Κάλβος—Βαλαωρίτης καὶ μερικοὶ ἄλλοι μικρότερης σημασίας).

Γιὰ τὸν Παλαμά περιόρισα πολὺ τὴν ἐκλογὴ μου. Προσεχώρ θὰ φανεῖ μετάφραση ἀρκετὰ πλήρης τῶν ἔργων του.

Ὁ τόμος πὺς ἔχει μοτίβο

Μὲ τὸ ξημέρωμα τῆς νύκτος κίτρινον

Γιὰ τῆς ζωῆς τὴ χερσὸμένη χώρα,

εἶναι ἀφιερῶμενος στὸν Κωστὴ Παλαμά. Περιλαμβάνει ποιήματα τῶν ἀκόλουθων: Ἀθάνα, Δροσίνη, Γιαλούρη, Γνεφτοῦ, Γουπάρη, Χατζόπουλον, Κάλβου, Κα-

βάκη, Κάντζαρα, Κρυστάλλη, Μαβίλη, Μαρκοῦ, Νιρβάνα, Οὐράνη, Παλαμῶ, Πολέμη, Πορφύρα, Προβελέγγιου, Σικελιανοῦ, Σολωμοῦ, Τυπάλδου, Βαλαωρίτη, Ζερβοῦ. Στὸ τέλος τοῦ τόμου, ὑπάρχει σύντομη ἡ βιογραφία τοῦ καθενὰ τῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ

«Εἰκόνες, ἀπὸ τὸ Φανάρι».—Μιὰ κομψὴ συλλογὴ, τὸ περισσότερο ἀπὸ ἡθογραφίαι καὶ ἔθιμογραφίαι, πὺς τόσο ἀριστοτεχνικὰ τὴς καλλιέργησε ὁ φαναριώτης γιατρός κ. Νικόλαος Βασιλείαδης. Οἱ τίτλοι τῶν ὀχτὼ ἀγνωστοὶ οἱ περισσότεροι, σὲ κείνους πὺς παρακολουθοῦν τὴ φιλογραφικὴ κίνησιν τῆς πόλης μας εἶναι: Οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ φαναριώτισσες.—Ἡ στέψις τοῦ ἡγεμόνος Γκίκα.—Ἡ προξενία.—Τὰ βελονάκια τῆς Ἀγίας Εὐφημίας.—Οἱ κεράτσες μὲ τὰ μάγια.—Ἀπὸ τὴν Ἀγία Βλαχέρνα στὰ Ἐγιοῦπ.—Ἡ μουγάδα, τὸ Σίδερο, τὸ Προικοκάλεσμα.—Τὸ τριαντάφυλλο γλικό.—Τὸ Σιασίδι τοῦ Πατριαρχείου.—Ἡ Πρωτοχρονιά στὸ Φανάρι.—Ἡ γιάντρανα Ἀρνίκ γιουντοῦ. Στὴ συλλογὴ μέσα βρίσκονται καὶ «Οἱ Φαναριῶται Ποιηταὶ—ἀπὸ τὴν ἄλωση τοῦ 1453, ἕως χθές, στὰ 1900».

Ἡ τελευταία αὐτὴ ἀξιολογὴ ἐργασίας τόσο μεθοδικὰ τακτοποιημένη θὰ χρησιμεύει σὰν βάση γιὰ κείμενα πὺς θὰ γίνῃ στὸ μέλλον, πάνω στοὺς Φαναριώτες ποιητῆς. Ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ Ἡλίας Τανταλίδης καὶ περισσότερο ἀκόμα ὁ Γεώργιος Βιζυηνός, ἀναλύονται μ' ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι ἡ μελέτη αὐτὴ διαβάστηκε ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, στὴν Ἐκατονταετηρίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καὶ σήκωσε, τότε, τόσο θόρυβο.

[Σημ.: Μὲ ξεχωριστὴ χαρὰ ἀγγέλομε ὅτι ὁ εὐγενικὸς γιατρός, προσφέρει τὸ προῖόν τῆς πούλησιν τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, στὶς Σχολικὰς ἀποικίας. Εἶναι ἡ ἀψηλότερη δωρεὰ πὺς μπορούσε νὰ γίνῃ στὸ Φιλάνθρωπικὸ Ἔργον.—Πουλιέται σ' ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα, ἐκαστὸ γρόσια.]

ΘΕΑΤΡΟ

ΟΙ ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΕΣ ΜΑΣ

Καὶ πὺς τὸ χαϊδέψαμε ὅλοι σὰν γλυκὸ ὄνειρον καὶ τὸ λαχταρήσαμε μὲ πόθο, εἶναι φερμένο πιά στὴ ζωὴ. Κατορθώθηκε ἔσπερα ἀπὸ μύριους κόπους καὶ ἐπιμονες προσπάθειες νὰ συμπληρωθῇ ὁ πρῶτος ἀληθινὸς θίασος ἀπὸ νέους ἐρασιτέχνες τῆς πόλης μας, μορφωμένους ἄρτια καὶ προικισμένους μὲ καλλιτεχνικὴ συνείδηση. Ὁ θίασος ἔδωκε ὡς τώρα δύο παραστάσεις, μιὰ στὸ Μακροχώρι καὶ μιὰ στὰ Ταταῦλα, καὶ τὴς δύο φορές μὲ τὴ Στέλλα Βιολάντη τοῦ κ. Ξενοπούλου.

Βέβαια τὸ ἔργον αὐτὸ ἂν καὶ ἀπ' τὰ καλλίτερα τοῦ φτωχοῦ μας δραματολόγου, δὲν εἶναι ἀριστοῦργημα. Μπορεῖ ὅμως σὲ πολλὰ τοῦ σημεῖα νὰ σταθεῖ ἱκανὸ γιὰ νὰ φανερωθῇ ἓνας καλλιτέχνης πὺς πέρνει τὰ πρῶτα τοῦ βήματα. Τὸ σπιτικὸ περιβάλλον ὅπου ζεφυλιέται ἡ δράση, οἱ γενικὲς ἐννοίαι πὺς ἀγγίζονται, εἶναι γνωστὰς ἀπὸ τὸν ἡθοποιὸν μας, καὶ εἶναι εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν δὲ μεταφέρνεται σὲ ἀγνωστο ἢ πολὺ ἀψηλὸ ἐπίπεδο, ὅπου νὰ δυσκολευτεῖ νὰ προσανατολιστεῖ. Γι' αὐτὸ, θαρρῶ, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἔργου γιὰ ἐπιτυχημένην.

Μὲ συγκίνησιν λοιπὸν κάθισα καὶ ἐγὼ στὸ ἀκροατήριον καὶ περίμενα ν' ἀνοίξῃ ἡ αὐλαία. Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν εἶμαι καταευχαριστημένος. Ἦταν ὅλοι οἱ καλλιτέχνες σὰν τὴς κομψῆς ἐκείνης πρωτοτάξις γολέττης, πὺς ξεκινοῦν κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ καρδιοχτύπι, σκίζοντας γιὰ πρώτη φορὰ, εὐτυχισμένες, τὸ χρυσὸ κῆμα.

Καί πρώτα πρώτα ή Δα Έλένη Χαλκούση στο πρόσωπο της Στέλλας από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής της υποδούλωσε την ψυχή των ακροατών της, κατόπι μπόρεσε να την σύρει όπως ήθελε. Απόδωσε ζωντανό τον άγυπόταχτο και ανποχώρητο χαρακτήρα της νέας κόρης, και δεν μπορώ ν' άρνηθώ πως πολλές φορές βαθειά συνταράχτηκα απάνω στα επαναστατικά ξεσπάσματα της καλλιτέχνης, που έκαμε στην ψυχή μου να γεννηθεί ο έλκος για τον δυνατόν εκείνον έρωτα που πέφτει θύμα όχι τόσο της πατρικής πρόληψης όσο του άναξιου αντίκειμένου που στράφηκε.

Θαύμα φυσικότητας ή Δα Άγγέλα Βαλειώδου. Η μεταμόρφωση της νέας κόρης στο καλόκαρδο γεροντοκόριτσο θεία Νίονια δεν μπορούσε να γίνει πιο τέλεια. Η ψυχραιμία, τα συγκρατημένα ξεσπάσματα της αγαθότητας της ψυχής, ή επιείκεια, ή επιθυμία όλα να τα συμβιβάσει, φάνερωσαν τη Δα Βαλειώδου αληθινή τεχνήτρα. Απόρησα με τ' ελάθοντο έλλαγα της φωνής της. Ένα μόνο δεν μπόρεσε ν' αλλάξει, τα μάτια της, που έλαμναν από νεότητα κάτω από τα γεροντικά γυαλιά που φορούσε.

Ο δύσκολος χαρακτήρας του Παναγή Βιολάντη βρήκε έμπνευσμένο έρμηνευτή στον κ. Γιαννούλη Σαραντίδη. Δύσκολο ήταν σ' ένα νεώτατο καλλιτέχνη να μπει στα σκεπτικά έλατήρια που κυλούν το ζακυνθινό πλουτοκράτη, τον υπολογισμό, την πρόληψη, τη δουλεία στην κοινωνία. Όμως ο κ. Σαραντίδης τα χρωμάτισε όλα. Οι έναλλαγές από την ήρεμία της υποκρισίας, στην επίθεση, πήγαν φυσικότητα. Βάσταξε από την αρχή ως το τέλος με δύναμη την υποκρισία του, εγείροντας συχνά την αγανάκτηση του κοινού ενάντια στο φοβερό πείσμα του Βιολάντη και καμιά φορά και το μίσος.

Ζωηρή έπιτυχία είχαν κι οι άλλοι καλλιτέχνες, ή Δα Μερόπη Παρασίδη, στο ρόλο της μητέρας, ο κ. Οικονομίδης και ο κ. Βάσος Σαραπός. Όσο κι αν οι ρόλοι ήταν δευτερεύοντες, έδειξαν τι μπορούν.

Γενικό χαρακτηριστικό όλων στάθηκε ή καθαρία και λαγυρή άπαγγελία και ή έλλειψη κάθε γλωσσικού λάθους.

Μπρός στο τέτοιο έργο, λόγια δεν έχω να συγχαρώ τον αγαπημένο ποιητή κ. Όμηρο Μπεκέ, τον διευθυντή του όμίλου. Αυτός έδωσε μορφή στο ύλικό που είχε στα χέρια του. Τον παρακολούθησα με συγκίνηση να διευθύνει τις δοκιμές, να δασκαλεύει, κι' ένα πολύ σπουδαίο να επιβάλλει την πειθαρχία. Είνε άξιος για πολύ μεγάλη εύγνωμοσύνη.

Μαθαίνω πως ο θίασος προετοιμάζει σειρά παραστάσεων, όπου θα περάσουν έργα πρώτης γραμμής. Έτσι ή Πόλη θ' άποχτήσει μια καλλιτεχνική απόλαση αξιόλογη, τόσο πιο πολύτιμη όσο αναβρέζει, από τα σπλάχνα της.

Πρέπει το πλάν να γίνει για να ιδρυθεί ή Δραματική Σχολή, που από τόσον καιρό σχεδιάζεται και λαχταριέται. Είναι λιγυρό σε μια Πόλη σαν τη δική μας να καθυστερεί τόσο ή άπαγγελία. Έχω την πληροφορία πως ο αγαπημένος και τόσο γνωστός έδω καλλιτέχνης κ. Αιμίλιος Βεάκης, θα δέχονταν ν' αναλάβει τη διεύθυνση της Σχολής. Θαρρώ πως ή εύκαιρία είναι σπανιότατη και πρέπει ν' άρπαχτεί. Η δημιουργία πόρων δεν είναι τόσο δύσκολη το δύσκολο είναι ή παρξη ανθρώπων, κι' αυτούς τους έχομε. Φανταστείτε τι άπελπιστικό θα ήταν το ένάντιο.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΑΛΟΥΡΗΣ

Ο ΒΕΑΚΗΣ

αναλαμβάνει την αποκατάσταση της Έλληνικής Σκηνής. Θιασάρχης, λυτρωμένος από την ταπεινή έμετάλλευση των θεατρικών έμπορων, με όλο το θάρρος της ισχυρής του άτομικότητας θ' αντιμετώπισει την Τέχνη του και θα μετρηθεί

μαζύ της. Αυτό είτανε το όνειρό του το ώραίο και το άνδρειο, που γέμιζε τις κόρες των ματιών του, όσες φορές τον έπαιρναν οι πικρές συλλογές που του γεννούσε το περιβάλλον του. Σήμερα δημιουργεί στην Ελλάδα την πραγματικότητα την πιο ιδανική που τρώμαζε τους δειλούς και βύθιζε σε μια ειρωνική δυσπιστία τους ανήθικους. Φτάνει κανείς να ρίξει μια ματιά στο δραματολόγιο που μās υπόσχεται για να αίστανθεί μέσα του την τρομαγμένη άνησυχία κάποιας μεγάλης άναμονής. Από τη φοβερή ιδεολογία του Σαϊξπήρου ίσια με την κανστική πραγματικότητα του Μολιέρου, από τη σεμνή τραγωδία των Άρχαίων ίσια με τη νευρικότητα του κοινωνικού μας δράματος, ή ψυχή του θ' άκτινοβολήσει κάθε ανθρώπινη συγκίνηση.

Η πόλη μας θα έχει, φέτος, το χειμώνα, την ασύγκριτη εύτυχία να τον θαυμάσει.

Ο. Μ.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ στη Ρώμη Νικημένη. Πράξη τέταρτη.

Σελ. 337	στ. 17	να διαβαστεί: ώστε δέ ξέρει ;...
• 339	• 8	για πέθανε !
• 340	• 4	λίλησε, Φάβιε ! Θ' άκούσω ότι μου είπη .
		Λεύκιος : Τί τρέχει ;
		Καίσαρ : 'Η
		'Εστιάδα ...
• 342	• 9	να διαβαστεί: στοργή πατέ, α
• 344	• 15	δίχως έρωτηματικό στο τέλος, ένα απλό κόμμα.
• •	• 21	θα μπόρεια
• 345	• 10	να σιαχτούν οι στίχοι έτσι :
		Φάβιος : μέσα σου παραστράτησε !
		'Οπιμία : πατέρα μου !
		Φάβιος : άρκει.
		'Οπιμία : Πες μου εκεί μέσα σε προσμένουν ;
		Φάβιος : Ναι
		άμε πειά κτλ. κτλ.
• •		Κάτω κάτω να διαβαστούν έτσι οι στίχοι :
		Φάβιος : Τί θέλεις ; ... πέ. ...
		'Οπιμία : Συγχώρηση !
		Φάβιος : Καί θα μπορέσης άξια,
• 346	στ. 12	άπό κάτω : ή ίερεία της 'Εστίας .
• 347	• 2	δίχως τελεία στο τέλος
• 349	• 26	'Επειδή δέ μπόρεια να δαμάση κτλ.
• 350	• 2	το κρῖμα της άψηφησης
• 351	• 19	'Εστίας με κεφαλαίο
• 352	• •	άπελπισιά
• 353	• 6	άπό κάτω : δίχως θαυμαστικό στο τέλος.

πράξη πέμπτη

σελ. 407.	στ. 14	άπό κάτω : να διαβαστεί
		λῦστε τα χέρια αυτής
σελ. 407	στ. 11	άπό κάτω : να διαβαστή
		γοργές άλλες του πρέπειντε τις συμφορές
• 409	στ. 16.	να διαβαστή
		άφου ένα κρῖμα μου
σελ. 411	στ. 4	άπό κάτω
		Νίκη είναι ο καιρός !

ΒΙΒΛΙΑ

Ἐλάβετε τ' ἀνέλυνθα:

ΑΝΤ. ΓΑΒΡΙΗΛ: (Δημοδιδασκάλου) Οἱ χοῖροι ὄζαναι, τὰ χοιρίδια κοῖζουσιν, οἱ ὄφεις ἰθίζουσιν (ἀλφαβ. Παπαμάρκου) Τυπογραφεῖον «Ἑστία»—Ἀθήνα—1921—Στὸν τόμον ποὺ λάβαμε, βρήκαμε τὴν ἀνέλυνθη σημείωση: «Γραμμένο ἀπὸ δημοτικιστὴ στὴν καθαρὴν γλῶσσαν γὰρ διαβαστεῖ ἀπὸ τοὺς δασκάλους»!

HUBERT PERNOT: *La Grèce actuelle dans ses poètes. Librairie Garnier Frères 6, Rue des Saints-Pères Paris, 1921.*

ΜΑΡΙΑΣ ΒΟΛΤΟΥ.— Διβαρτισμοί. Τυπογραφεῖο Κασσιμάτη καὶ Ἰωάν. Ἀλεξάνδρου, 1921

Γ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ.— Ἄσμα ἁσμάτων. Τὸ Τραγοῦδι τῆς ἀγάπης—Μετάφραση μ' ἑνα σημείωμα. Ἀθήνα. 1921

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΓΟΛΕΜΗ.— Ἐφ. ἐγ. ἀξ. τοῦ Π. Β. Ν. Ἀόξα 1821-1921 Ἀθήνα 1921.

ἈΜΒΡΟΣΙΟΥ ΣΤΑΥΡΙΝΟΥ.— (Μητροπολίτου πρ. Καισαρείας.) Αἱ ἀρχαιότατοι καὶ αἱ σύγχρονοι λειτουργίαι τῶν Κυριωτέρων τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν. Τόμος Α'.—Πατριαρχικὸ Τυπογραφεῖο. Πόλη 1921

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΣΙΔΕΙΛΑΟΥ.— Εἰκόνες ἀπὸ τὸ Φανάρι. Ἀθήναι 1921 [Ἡ πρώτη ἔκδοσις γιὰ τὰς σχολικὰς ἀποικίας].

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ἐλάβετε τ' ἀνέλυνθα:

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ.—Μηνιαῖος Εἰκονογραφημένος 134-140 west 26th Street-New-York—πρόεδρ. Πέτρος Τατάνης—Ἔτος Ζ'. ἀριθμ. 6.—Πολυτελέστατη Ἐκδοσις, γεμάτη ἀπὸ Ἀμερικανικῆ ζωῆς—

LA REVUE CRITIQUE DES IDÉES ET DES LIVRES. — 155, Boulevard Saint Germain, Paris. Directeur Jean Rivain. No. 192. Περιεχόμενα: Au Dîner de la Revue Critique (Maurice Barrès-Jean Rivain)— Sur le Génie du Rhin (André Thérèse). — Contrôle Syndical et Collaboration ouvrière (Antoine de Tarlé). — Les Libertins du XVIIe siècle (René de Planhol. — Une forme Racinienne de la Tragédie Lyrique (Xavier de Courville). — Le départ et le retour du guerrier, fragments tragiques (Lionel des Rieux) Le Deuil des Muses, pour les écrivains tués à l'ennemi (François Paul Alibert).

ΝΕΑ ΖΩΗ.— Εἰκονογραφημένη δεκαπενθήμερος—Ἔτος Γ'. ἀριθμ. 1ος—690 Blue Island Ave, Chicago, Illinois— Ἀρχιστ. Γεώργιος Χαλέπας—Πλείστα ἐκδοσις. Γεμάτη ὅτ' ἡ διαλεμένη σέφεται μὲ τὰ γούστα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἀντιπρόσωπος στὴν πόλιν μας ὁ κ. Κ. Μπίλλας, Καλιφορνέζι Κουλόβι, δόξος Σερνίξ ἀρ. 57.

ΜΠΟΕΜ.—Εὐκλείας 1—Πειραιᾶς—διευθ. Κλεῖβ. Σ. Κλώτης Πήραμε ἑνα φτωχὸ τόμον. —24 σελίδες—ἀποτελούμενο ἀπὸ τὰ τεύχη 1, 2, 3, ποὺ τὸν ἀνομαζοῦντι «Πρώτη Περίοδος» Μαθαίνομε, μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση πῶς σύντομα ἀρχίζοντι τὰ ξαναβγαίνουν. Εὐχόμαστε περισσότερη δόξα στὴ β' περίοδο—

ΜΟΥΣΑ—Μηνιαῖα ἔκδοσις—Ἀθηναίων τυπογραφεῖον—Κολοκοτρώνη 37. Ἀθήνα. Διευθύνεται ἀπὸ συντροφία συνεργατῶν. Ποίηση, Λήγημα, Κριτική, Εἰκαστικὸς Τέχνης, Θέατρο, Μουσική. Συνεργασία: Ψυχάκη—Α. Κουκούλα—Μαλανάκης—Σ. Σκίπη Α. Βουτυρά. Τ. Ἄγρα—Ι. Παραγιωτόπουλον—Κ. Καρυστάκη Αἴμ. Βεάκη, κ. τ. λ. κ. τ. λ.—

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ.— Ὀργανον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συνδίσκου. Πατριαρχεῖα. Φανάρι. Διευθ. ὁ Μητροπολίτης Βαζέης Ἀνθίμος, Ἀρχιστ. Π. Κομνηνός, καθηγ. τῆς Θεολ.